

NHLELO WA KHARIKHULAMU YA TIKO (NCF) RA AFRIKA-DZONGA

WA VANA VO SUKELA EKU TSWARIWENI KU FIKA EKA MALEMBE YA MUNE

TSALWA RO ANGARHELA

(Xitsonga)

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

unicef
unite for children

The South African National Curriculum Framework for children from Birth to Four
February 2015

© Department of Basic Education

All care has been taken to ensure that the information is correct and original sources have been indicated for reference and verification. With an identification of the Department of Basic Education as source, the document may be freely quoted, reviewed, abstracted, reproduced and translated, in part or in whole, but not for sale nor for use in conjunction with commercial purposes. Original sources should be acknowledged where indicated in the publication.

ISBN: 978-1-4315-3220-9

Suggested citation:

Department of Basic Education. 2015. *The South African National Curriculum Framework for children from Birth to Four*. Pretoria: Department of Basic Education

Obtainable free of charge from:

Department of Basic Education
222 Struben Street
Private Bag X895, Pretoria, 0001
Telephone: 0123573000
Fax: 0123230601
Website: www.education.gov.za
Email: ecd@dbe.gov.za

Cover illustration: © UNICEF/itldesign

Layout: CTP Pretoria | Tel: 010 597 7861

VUNDZENI

Marito	ii
Swikhenso.....	ii
Rito ro rhanga - hi Holobyenkulu wa Dyondzo ya Masungulo, Manana AM Motshekga, MP	iii
Manghenelo	1
Xivino xa vana va malembe ya le hansi.....	2
Tinhlonkokulu leti yumbeke NKT.....	5
Swiletelo leswi kongomisaka eka tinhlokomhaka tinharhu leti ti nga khoma NKT	7
Masungulo Ya Dyondzo Na Nhluvukiso Wa Vundzhawu	8
Masungulo Ya Dyondzo Na Nhluvukiso Wa Vundzhawu Yo Sungula: Rihanyu Lerinene	18
Masungulo Ya Dyondzo Na Nhluvukiso Wa Vundzhawu Ya Vumbirhi: Ku Titiva Ni Ku Amukeleka	36
Masungulo Ya Dyondzo Na Nhluvukiso Wa Vundzhawu Ya Vunharhu: Mbulavurisano	47
Masungulo Ya Dyondzo Na Nhluvukiso Wa Vundzhawu Ya Vumune: Ku Kambisia Matematiki	58
Xiyenge Xa Vutsevu Xa Masungulo Ya Dyondzo Na Nhluvukiso Wa Vundzhawu :Vuswikoti.....	66
Xiyenge Xa Vutsevu Xa Masungulo Ya Dyondzo Na Nhluvukiso Wa Vundzhawu :Vutivi Ni Ku Twisisa Swa Misava.....	75
Nkambelo wa swilaveko swa nhluvukiso wa n'wana un'wana na un'wana na ku tsakela ku dyondza.....	82
Swihlovo	92

MARITO

Marito lama tirhisiweke eka Nhlelo wa kharikhulamu ya Tiko ya vana vo sukela eku tswariweni ku ya eka malembe ya mune (NKT)

N'wana / vana	ku vuriwa ticece, tindzumulo na vana ku nga langutiwi vuswikoti, rimbewu, matshamelo, ririmi kumbe ndzhavuko wa vona
Vatswari	ku vuriwa muhlayisinkulu wa n'wana
Mindyangu	ku vuriwa vanhu lava n'wana a tshamaka na vona
Masungulo ya Dyondzo na Nhluvukiso wa Vundzhawu (MDNV)	swi vula vuheri bya tsevu lebyi khumbaka vana: Rihanyu lerinene; Ku titiva ni ku amukeleka; Mbulavurisano; Ku kambisisa Matematiki; Vuswikoti; Vutivi ni ku twisia misava

SWIKHENSO

Ndzawulo ya Dyondzo ya masungulo yi tinyungubyisa hi mintlawa yo hambarahambana na xirho xin'wana na xin'wana lexi khumbhekaka eka ndlandlamuxo wa nhlelo wa kharikhulamu ya tiko ya vana ku suka eku tswariweni ku fika eka malembe ya mune(NKT). Hi khensa UNICEF eka ku hakelela vuheri bya tsalwa leri. Hi hundzisa ku khensa ko hlawuleka eka Phurofesa Hasina Ebrahim wa Yunivhesiti ya Free State na Margaret Irvine loyi a endleke vuheri byo rhanga, swin'we na Dok. Snoeks Desmond hi ku xopaxopa tsalwa leri hi ku angarhela ni ndlandlamuxo wa vuheri lebyi komisiweke.

RITO RO RHANGA

HI HOLOBYENKULU WA DYONDZO YA MASUNGULA, MANANA AM MOTSHEKGA, MP

"Ku hlwela hi tlhelo ro twisisa ni nhluvukiso eka ku sungula ku dyondza swi nga vanga switandzhaku swa nkarhi wo leha eka vana, mindyangu ni vaakatiko. Nkarhi lowu nga fanela wa ku nghenelela hi lowu nga koxiki nchumu loko swi endliwa n'wana a nga si tswariwa ni le ka malembeni yo sungula ya vutomi bya yena. Vuvekisi eka vutomi byo sungula bya nhluvukiso wa n'wana byi fanele ku va xihiawulekisi nkulu. "Nkunguhato wa nhluvukiso wa tiko: Xivono xa 2030 (2011) Ndzavisiso wu komba leswaku masiku yo sungula ya1000 (n'wana a nga se velekiwa, ricece, eku heteleleni ka vundzumulo) ya vutomi ya na nkucetelo wa le henhla eka ku khumbiwa hi mbango.

Nhlelo wa Kharikhulamu ya Tiko (NKT) ya vana vo sukela eku tsariweni ku ya fika eka malembe ya mune i nhlamulo ya mitlhontlho leyi xiyenge xa Nhluvukiso wa Masungulo ya Vun'wana (NMV) wu langutanaka na yona. Goza ro sungula eka ku Hluvukisaka Nhlelo wa Kharikhulamu ya Tiko (NKT) a ku ri Nhluvukisiwile wa Mpimanyeto wo Sungula wa Madyondzelo ya Tiko(NMSMT) hi lembe ra 2009. Hi kanerisane ni vanhu vo hambanahambana ni ku kuma swibumabumelo swa vaakatiko hi nga si gimeta NKT. Maendlelo ya lawo ya tirhisiwe ku gimeta ku hleriwa ka NKT

NKT yi ta hi nkarhi lowu hi tlangelaka makumembirhi wa malembe ya ntshuxeko eka tiko ra hina naswona hi yin'wana ya migingiriko leyi langutaneke ni ku antswisa ntipikelo wa dyondzo ya masungulo ni ku simeka masungulo lama tiyeke eka malembe yo rhanga ya n'wana. Ku ndlandlamuxiwa ka nhlelo wa kharikhulamu ya tiko i ntshovelo lowukulu eka tiko ra hina ta ni hi loko ku ri tsalwa ro sungula ra muxaka lowu. Sweswo swi ta tiyisisa leswaku vana va swiyimo swo hambanahambana va fikelela vukorhokeri bya NMV bya xiyimo xa le henhla.

NKT yi ta tirhisiwa hi tindlela ni swikongomelo swo hambanahambana ku antswisa madyondzelo ya vana. Yi ta tlhela yi tirhisiwa hi minhlangano ya vuleteri, tiyunivhesiti, vahlayisi va vana etisenthareni, vatsvari ni vahlayisi van'wana ku antswisa madyondzelo ya vana.

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Motshekga".

Manana AM Motshekga, MP

Holobyenkulu wa Dyondzo ya Masungulo

MANGHENELO

Nhlelo wa Kharikhulamu ya Tiko (NKT) leyi nyikaka nkombiso eka lava hluvukisaka nongonoko wa

ku tirha na ticece, tindzumulo na vana ku sukela eku tswariweni ku fika eka malembe ya mune

Tsalwa leri ri kongomisiwe eka vanhu lavakulu lava tirhanaka ni vana vo sukela eku tsariweni ku ya fika eka malembe ya mune.

- Vatswari ni vahlaysi va vana
- Vadyondzisi va swihlangi (etisenthareni, emindyangwini ni le ka vukorhokeri bya muganga ni nseketelo, lava hlaysaka vana)
- Muleteri/mudyondzisi ni vatirhi vo pfuneta
- Vakamberi (hulumendhe ni muganga wo seketela) lava endzeleka minongonoko ya NMV.

Swi nga tlhela swi pfuna vana lavakulu (vanghana) lava nghenisaka xandla etimhakeni ta NMV eka vanakulobye laha Afrika-Dzonga.

Vanhu lavakulu va fanele ku tirhisana ku kota ku twisia ku tirhisa NKT hi ku xiysisa mintokoto ya ntikelo ya le henhla ya tincece, tindzumulo ni vana lavantsongo eka minonganoko yo hambarahambana ni swivandla swo fana na tisenthara ta NMV, makaya, ni tindzhawu leti vana va hlaysiwaka eka tona.

Laha Afrika-Dzonga, ku fana ni tindzhawu tin'wana ta misava, ku na ku tlakuka lokukulu ka nkoka na nseketelo wa ku hluvukisa madyondzelo ya vana eka malembe yo sungula. Ndzavisiso wu komba leswaku masiku ya 1000 (n'wana a nga se velekiwa, ricence kumbe ndzumulo) ya vutomi ya na nkucetelo wa le henhla eka ku khumbiwa hi mbango.

Vumbhoni bya ndzavisiso laha Afrika-Dzonga byi komba leswaku malembe ya vutsongwana hi wona ma nga masungulo yo vumba rihanyu, vuswikoti bya munhu, nhluvuko hi thlolo ra munhu hi yexe ni ku hanyisana ni van'wana.

Mhaka ya nkoka leyi endlaka minonganoko ya NMV ya Afrika-Dzonga yi hambana ni ya matiko man'wana i xilaveko xa xihatla xo endla ku cinca ka matshamelo ya vanhu ni nhlayiseko wa hlanganelo na dyodzo ya vana va hina lavatsongo. Leswi swi fanele swi endliliwa hikwalaho ka:

- matimu ya xihlawuhlawu;
- ku pfumala ku ringana ni matshamelo lama nga nghenisaka vatsongwana ekhombyeni;
- ku antswisa nhlelo wo pfuna vana vo sukela eku tsariweni ku ya fika eka malembe ya mune.
- xilaveko xo endla vatirhi va fikelela xiymo xa le henhla; ni
- xilaveko xo hloholotela xivono lexintshwa eka vaaka tiko va Afrika-Dzonga leri ntshuxekeke.

NKT yi hloholotela xivono xo angarhela xa NMV leyi nyikaka nyingiselo eka :

- Masiku ya 1000 ku nga minkarhi leyinene yo teka goza n'wana a nga si tswariwa ni malembe yo rhanga mambirhi endzhaku ka loko a velekiwile; ni le ka
- malembe manharhu mune ya vutomi ni nkarhi wa loko n'wana a nga si ghena xikolo xa le hansi. Hikwalaho NKT yi kongomisa eka n'wana loko a nga si velekiwa ku kondza a ya sungula Giredi V.

NKT yi tekelela eka swihlawulekisi swa vumbiwa bya hina, swiletelo leswi andlariweke eka nawundzetelo wa hina, tipholisi ni makungu, ku kambisia Nhlelo wa Kharikhulamu ya laha Afrika -Dzonga wa vana vo suka eku tswariweni ku ya fika eka malembe ya mune (Free State, Gauteng, Limpopo), swiviko swa tibuku ta matiko hinkwawo mayelana na NMV, ku angarhela ka matiko hinkwawo eka NMV ni vayimeri va xiyyenge xa NMV (hi ku tirhisa ku kanerisana ni lava khumbekaka laha Afrika - Dzonga). Nhluvukiso wa Mimpanyeto wo Sungula wa Madyondzelo ya Tiko (NMSMT) ku suka eka masungulo ya NKT.

XIVONO XA VANA VA MALEMBE YA LE HANSI

NKT yi susumetiwa hi xivono lexi landzelaka:

Ku tirhisana ni ku tirhela vana va malembe ya le hansi hi xichavo leswaku va nyikiwa ntokoto wa xiyimo xa le henhla ni ku va pfulela tindlela to ringanana leswaku va hetisisa leswi va nga swi fikelelaka.

Nhlelo wa kharikhulamu

Nhlelo wa kharikhulamu i xitirhisiwa lexi katsaka

- vutivi ni ku twisia ka misava
- vuswikoti lebyi lavekaka ni
- malangutelo ni matikhomelo lama languteriweke eka vaakatiko lava endleke nhluvuko.

Vutivi, vuswikoti ni matikhomelo hinkwawo lawa hina vanhu ni vaakatiko hi faneleke hi va na wona ma hlamuseriwa tanihu 'vuswikoti'. Vanhu ni vaakatiko lava nga ni vuswikoti va ni vutivi lebyi pfunka, vuswikoti lebyi pfunka eka rihanyu lerinene, lebyi vuyerisaka ni lebyi nga ni ntsako.

NKT yi hlamusela vuswikoti lebyi tincece, tindzumulo ni vana lavatsongo va ringetaka va tlhela va boheka ku byi hlakulela.

NKT yi hlamusela swikongomelo

- swa nhluvukiso ni ku dyondza ka vana leswi faneleke swi tirhisiwa tanihu nkongomiso wo seketela nhluvukiso hi ku angarhela ni ku kamberiwa eka ku humelela na vuswikoti.
- swa vanhu lavakulu lava hlelaka ku dyondzisiwa ka vana hi ku kunguhata madyondziselo ya xiyimo xa le henhla ni ku hlerisira matirhelo ya vona.

Nongoti wa NKT i mayelana na nhluvukiso wa dyondzo ya vana **A RI FANELANGA RI TIRHISIWA HI NDLELA LEYI RI NGA VEKISIWA XI SWONA**. I xitirhisiwa lexi cincekaka leswaku ku pfuriwa tindlela ta madyondziselo ya xiyimo xa le henhla eka tincece, tindzumulo ni vana lavatsongo.

NKT yi nyika nkongomiso wa mahlelelo ya kharikhulamu leyi faneleke ya tincece ni vana lavatsongo.

Kharikhulamu ya vana lavatsongo yi katsa mintokoto hinkwayo leyi vana vo sukela eku tsariweni ku ya fika eka malembe ya mune va nga ta va na yona eka swiyimo swo hambanahambana. Leswi vana va kotaka ku swi khoma, va swi endla, va swi twa ni ku swi vona evuhlangini bya vona i xiyenge xa nkoka xa dyondzo.

Kharikhulamu yi katsa mintokoto

- leyi kunguhateriweke vana lavatsongo hinkwako lomu va hlayisiwaka ni ku dyondzisiwa kona (hi ku sunguriwa hi lavakulu)
- leswi nga kunguhatiwangiki hi lavakulu (ku dyondza hi xiwelo/ minkarhi yo kota ku dyondzisa)

- leyi sunguriweke hi vana hi voxle leswaku va kota ku twisia misava (hi ku sunguriwa hi vana).

Xikongomelo xa kharikhulamu leyi i ku pfuna n'wana un'wana ni un'wana ku hluvukisa ka vutivi, vuswikoti, maendlelo ni matikhomelo ya vutomi, ku dyondza, ku nghena xikolo ni ntirho.

Nhlamuselo ya swona yi tiyisisa leswaku minonganoko ya NKT laha Afrika- Dzonga yi sukela eka maendlelo yo angarhela ya nhluvukiso ni ku dyondza ka vana. Endlelo leri ri pfuna lava kulu ku hluvukisaka maendlelo lamanene hi -

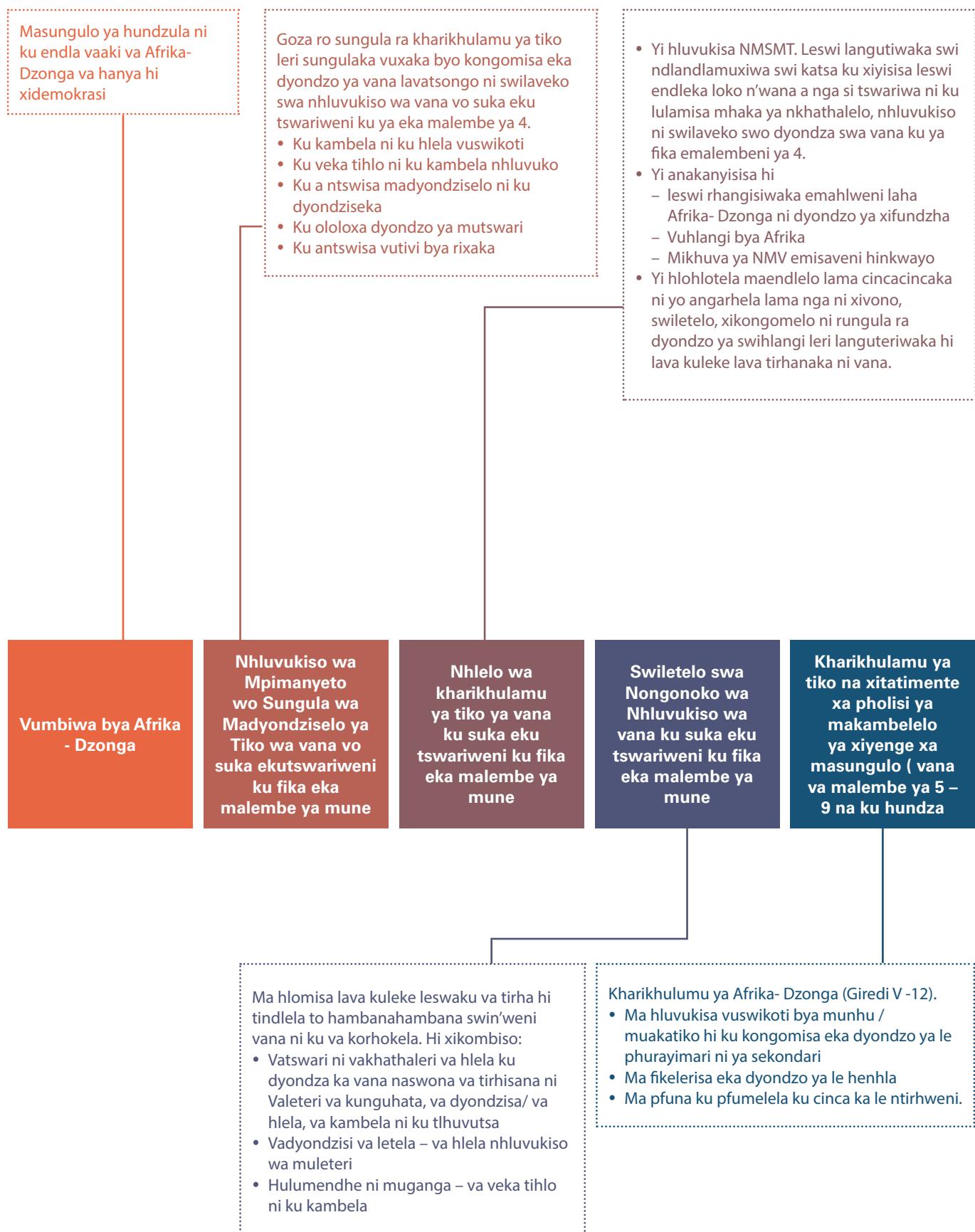
- ku kunguhata ni ku nyika mingiringiro leyi fikelelaka swilaveko na swa n'wana un'wana ni un'wana eka swiyimo swo hambanahambana ni
- ku katsa leswi vuyerisaka ticece ni tidzumulo vana lavatsongo endyangwini, emugangeni, etikweni ni le matikweni hinkwawo

Ndlela leyi NKT yi hlanganaka ha yona ni magoza/nhlelo wa tikharikhulamu tin'wana leti sunguleke

NKT i rin'wana ra magoza yo hlaya ya kharikhulamu leyi sungulaka. Tinhlelo hinkwato ta kharikhulamu eka swiyenge swa dyondzo ti sukela eka Vumbiwa bya Afrika - Dzonga.

Xiyenge xa NMV xi katsa vana ku suka eku tswariweni ku fika eka kaye wa malembe: loko n'wana anga si sungula xikolo (velekiwa ku fika eka mune) wa xiyimo xo sungula xikolo (5 ku fika eka 9 wa malembe). NMVT, NKT, SNN na XIPHOKAMA swi hlanganisiwa hi ndlela leyi:

Xivumbeko 1 xi katsakanya NKT ni vuheri byin'wana bya dyondzo ya Afrika- Dzonga

XIKONGOMELO XA NKT

NKT yi ni xikongomelo xo:

- tiyisisa vana lavatsongo leswaku va va vanhu va vuswikoti lavanghenelaka hi ku hetiseka eka dyondzo ya vona
- xixima ku hambana ka vana lavatsongo, vuswikoti bya vona, tindzimi ta vona ni mfuwo wa vona
- hloholotela mintokoto ya vana eka matshamelo ni ndzhavuko hi ku anakanyela mbango laha ku xiyisisiwaka maendleo yo angarhela, yo ringanelia ni ya ntshuxeko
- xiya nkoka wa rungula ra tiko ni switirho swa ndzhavuko swa dyondzo ya vana yo sungula na ku nyika nseketelo ni tindlela to pfuna eka lavakulu ku hloholotela ku sungula, ku vumba kharikhulamu leyi enerisaka ni ku navela ka vana, mindyangu, miganga ni vaakatiko
- va dzikisa matwisiselo ya swiyenge swa nkoka swa dyondzo ni ku swi yelanisa ni ku hlela nonganoko wa tindlela ta nhluvukiso ni ku dyondza ka vana lavatsongo
- ku teka kharikhulamu tanahi endlelo leri loko ri anakanyeriwa khwatsi ri hloholotela ku dyondzisa, ku dyondza ni ku simeka endlelo lerinene ra rungula leri katsaka vanhu vo hambana
- ku simeka maendleo ya ntiloko loko vatsvari lava seketalaka ni ku dyondzisa vana lavatsongo
- va pfunaka hi ku anakanyisisa hi nkoka ni vutirhiseki bya nonganoko wa NMV
- ku hlanganisa ku aviwa ka nhlayiso na dyondzo hi ku tekela enhlokweni dyondzo ni swilaveko swa hluvukiso eka
 - NMSMT(ku langutisia dyondzo)
 - Nawu wa Vana ni Mimpimanyeto ya Vukorhokeri bya vana (ku langutisia mahlayselo na nhluvukiso wa matshamelo)
- yi hluvukisa xivono xo angarhela ni ririm'i ra xiyimo xa le henbla eka xiyenge xa NMV hi ku tirhisa maendleo lama kongomisaka eka swiletelo ni makungu ya ku hlaysia loku hlanganeleke na dyondzo hi tindlela to hambanahambana

NKT ni Nhlelo wa Swilaveko swa Tiko

Nhlelo wa Swilaveko swa Tiko (NST) i Nhlelo lowu mimpimo ya swiletelo yi twananeke ku ya hi dyondzo na valeteri lava titsariseke.

NST i ndlela yo cinca dyondzo ni vuleteri laha Afrika- Dzonga. Yi vumberiwe ku

- olovisele vanhu ku nghena eka vuleteri bya dyondzo ni ku endla nhluvuko khwatsi eka rona
- pfula tindlela to dyondza ni ku tirha eka lava eku sungulen a va bakanyeriwa etlhelo hikwalaho ka rixaka kumbe rimbewu ra vona
- pfuna vanhu leswaku va fikelela vuswikoti bya vona lebyi hetisekeke na ku seketela nhluvukiso wa matshamelo ni ikhonomi ya tiko hinkwaro.

NKT hi laha endlelo leri ri sungulaka kona eka dyondzo ya vutomi hinkwabyo eka swiletelo na maendleo ya Nhlelo wa Swilaveko swa Tiko.

NKT ni Mbuyelo wa Nkoka

Nhlelo wa Swilaveko swa Tiko wu endla Mbuyelo wa Nkoka lowu vumberiweke minonganoko hinkwayo ya dyondzo laha Afrika- Dzonga. NKT yi boxa leswi. Ku nga leswaku lavatsongo va fanele va dyondza

- ku lemuka na ku ololoxa swiphiqo va tlhela va teka na swibohohi ku ehleketa na hi ndlela ya vuxoperi na vutumbuluxi;
- ku tirha hi mfanelo va ri voxne loko va ri ni van'wana tanahi swirho swa xipano;
- Ku lulamisa na ku lawula vona vinyi xikanwe micingiriko ya vona hi vutihlamuleri hi ndlela leyi vuyerisaka;
- ku hlengeleta, xopaxopa, lulamisa na ku hlela mahungu hi vuxoperi;
- ku vulaurisana na van'wana hi ndlela leyi vuyerisaka hi ku tirhisa swilo leswi ngo voniwa kunene, swo fanisa na /kumbe vutshila bya ririm'i byo hambanahambana;
- ku tirhisa sayense na thekinoloji hi ndlela leyi vuyerisaka na hi vuxoperi a komba vutihlamuleri eka mbango na rihanyu ra van'wana; na ku
- Kombisa ku twisia vuxaka bya swilo na timhaka ta laha misaveni hi ku lemuka leswaku mhaka yihi kumbe yihi loko yi ahluriwa ayi ahluriwi yi ri yoxe.

Mbuyelo wa Nkoka wun'wana ni wun'wana wu fambisana ni Swiyenge swa tsevu Masungulo ya Dyondzo lama Hluvukisaka Vundzhawu.

TINHLONKOKULU LETI VUMBEKE NKT

Milawundzeloto ya Afrika - Dzonga ni Tipholisi

Yi hloholotela ku pfumela leswaku n'wana a teka xiave lexikulu eka dyondzo ya yena na nhluvukiso

Matshamelot ya Afrika - Dzonga

Yi ni swihlawulekisi , switirhisowi na ku nyika n'wana nkarhi wa ku dyondza na nhluvukiso hi ku angarhela

Ku Ringana, ku Hambana ni Switirhisowi swa Ndzhavuko Swa Afrika

Ku hundzula vanhu va tiko ra Afrika - Dzonga hi NMV ku koka rinoko eka ku ringana, ku hambana ni mintokoto ya Afrika ya ndzhavuko leyi nga kusuhi ni vutomi bya vana va Afrika - Dzonga

Dyondzo ya vutomi hinkwabyo

Ku fanele ku andlariwa masungulo yo tiya ku sukela evuhlangini ku ya eka dyondzo ya vutomi hinkwabyo

Valeteri va dyondzo lava lavisisaka

Swiphiqo eka nhluvukiso wa vana na dyondzo swi lava leswaku valeteri va dyondzo lava lavisisaka maendlelo ya vona eka madyondziselo ya vana.

Ku katsa ndyangu

Mindyangu hi ku hambana ka yona i vadyondzisinkulu va vana naswona va fanele ku katsiwa eka minonganoko ya NMV

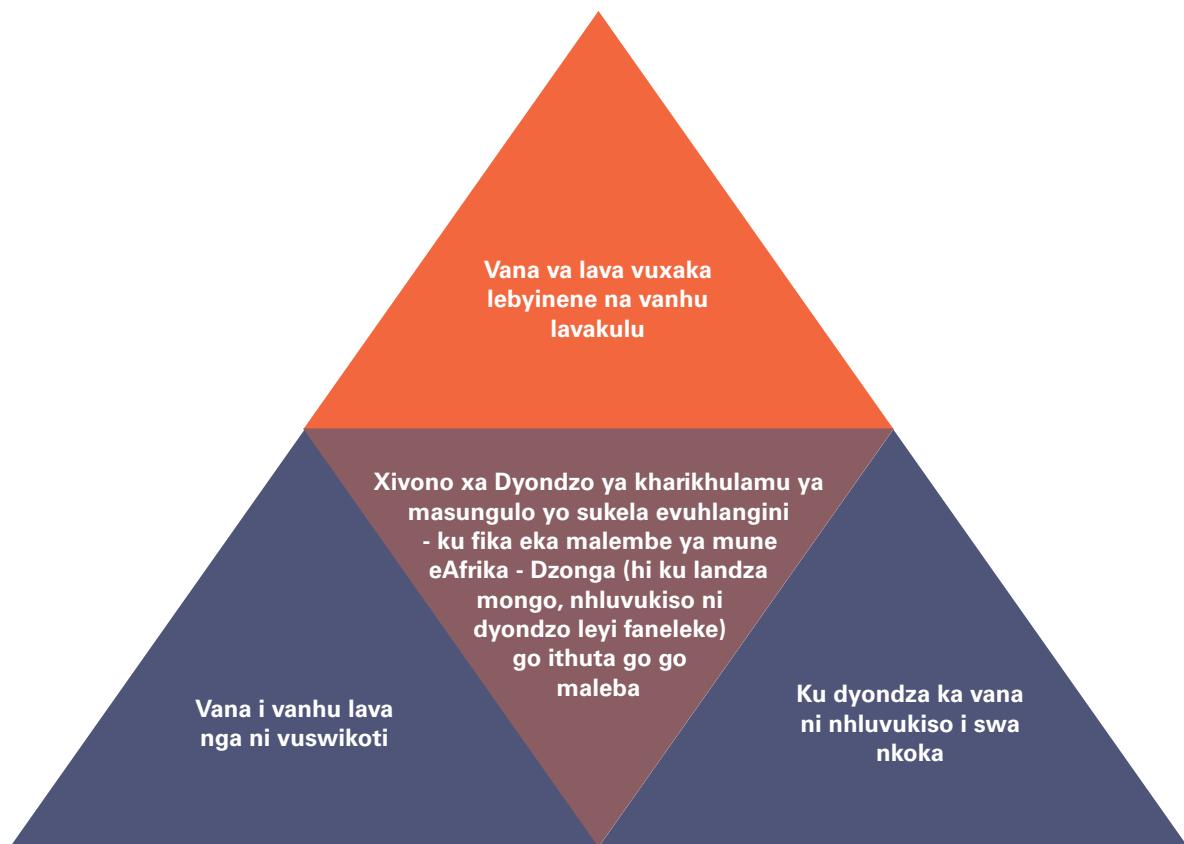
Ku cinca

Swiyenge hinkwaswo swa ku cinca (migingiriko hinkwayo , ku suka ekaya ku ya eka nongonoko wun'wana , ku suka eka nongonoko ku ya eka wun'wana, ku suka eka NMV ku ya exikolweni) swi fanele ku tekeriwa enhlokweni eka dyondzo ni nhluvukiso wa vana

NKT yi fanele ku tshamiseka ku ya hi ndzhawu, nhluvukiso ni dyondzo hi ndlela leyi faneleke.

Hikwalaho ku ni tinhlokohaka tinharhu leti khumbekaka emhakeni ya ku tshamiseka ka yona. Hi leti landzelaka

1. Vana lavatsongo tani hi vanhu
2. Nhluvukiso ni ku dyondza ka lavatsongo
3. Ku ti hlanganisa ka lavatsongo ni lavakulu

Xivumbeko 3 Tinhlokohaka tinharhu leti ti nga khoma NKT

SWILETELO LESWI KONGOMISAKA EKA TINHLOKOMHAKA TINHARHU LETI TI NGA KHOMA NKT

Timhlokomhaka tinharhu leti hlamuseriwaka ti lawuriwa hi swiletelo swa 12 swo tirhisana ni vana hinkwavo ni ku tirhisana ni vanhu lavakulu, ku katsa mindyangu hinkwayo, valeteri hinkwavo, vafambisi hinkwavo va nonganoko ni vatrishi hinkwavo vo pfuneta ni vo kambela. Swiletelo swi tirhana ni swilaveko swa vana ni ku navela ka vona ni ku tirhisana ni vana. Swi katsakanyiwa hi rito ra n'wana.

Nhlokohaka 1: Ndzi munhu la nga ni vuswikoti

Nhlokohaka 2: Ku dyondza ni nhluvukiso wa mina i swa nkoka

Nhlokohaka 3: Ndzi langutele ku tihlanganisa swinene ni vanhu lavakulu

Ku ni swiletelo swa khumembirhi, leswi andlariweke hi ku ya hi tinhlokohaka.

Nhlokohaka 1: Ndzi munhu la nga ni vuswikoti

Swiletelo

1. Ndzi munhu loyi a nga ni vuswikoti loyi a ti yimeleka a tlhela a twisisa misava.
2. Ndzi hlawulekile naswona vutomi bya mina byi hlawulekile.
3. Ndzi kota ku hetisia swo tala loko ndzi xiyisisa tindlela leti ndzi pfulekeleke to hoxa xandla eka nhluvukiso wa mina.
4. Ndzi ni ku khumbheka eka ku hambana ka munhu ni ka ntawwa naswona ndzi faneleku dyondzeka hi tindlela leti ndzi pfunaka ku tlangela ku hambana koloko.

Nhlokohaka 2: Ku dyondza ni nhluvukiso wa mina i swa nkoka

Swiletelo

5. Ndzi ni torha, matimba ni ku gingirika naswona ndzi dyondza hi ku tirhisa tindlela to twisisa misava leyi ndzi nga eka yona.
6. Vutivi ni vuswikoti leswi faneleke swa le mugangeni i switirhisiwa leswi nga tirhisiwaka ku hlohlotela ku ti hlanganisa, ndzhavuko ni matshamelo ya mfuwo wa ririm.
7. Mintlangu ni mintokoto swi hlohlotela madyondzelo ni nhluvukiso wa mina.
8. Nonganoko wa NMV hi ku angarhela l wa xiyimo xa le henhla ni ku ringanana ka tindlela to fikeleka ku xiyisisa swo karhi.
 - nhluvukiso wa mina (ntirhisano, matitwelo, mianakanyo, miri - ku ri karhi ku langutiwa rihanyu ni swakudya leswinene),
 - nongoti wa swiyenge (tindzimi ni matematiki) ni
 - vuxaka bya mina lebyi tiyeke ni ndyangu ni xikolo endzhaku ka nkari.

Nhlokohaka 3: Ndzi langutele ku tihlanganisa swinene ni vanhu lavakulu

Swiletelo

9. Vatswari ni mindyangu hi ku hambana ka yona yi teka xiave lexikulu eka nhluvukiso wa mina.
10. Ndza vuyeriwa eka vuxaka lebyi nga nirirhandzu ra le kusuhi ni vanhu lavakulu.
11. Vanhu lavakulu va ni vutihlamuleri eka ku hlayiseka ni ku hlohleleka ta mina swi nga yi hi malembe, matshamelo, rixaka, vuswikoti kumbe rimbewu.
12. Hi tsakela leswaku vanhu lavakulu va hlohlotela vutomi lebyinene, mavonelo lama akaka, yo angarhela, mintirho leyi kongomanekie ni vana ni vuswikoti byo hanya ni ku langutana ni vutomi.

MASUNGULO YA DYONDZO NA NHLUVUKISO WA VUNDZHAWU

Ku ni swiyenge swa tsevu swa Masungulo ya Dyondzo ni Nhluvukiso wa vundzhawu (MDNV) leswi hlanganisaka timhlokohaka tinharhu na swiletelo swa khumembirhi. Ti-MDNV ti lulamisa nhluvukiso ni ku dyondza ka vana ku pfuna vanhu lavakulu ku lulamisela migingiriko ya, tincece, tindzumulo na vana lavatsongo

Hi leswi landzelaka:

1. Rihanyu lerinene
2. Ku titiva na ku amukeleka
3. Mbulavurisano
4. Ku kambisia matematiki
5. Vuswikoti
6. Vutivi ni ku twisia misava

Yin'wana na yin'wana ya ti MDRV ya yelana swinene ni mbuyelo lowu languteriweke lowu boxiweke eka NMSMT.

NMSMT yi hloholcela maendlelo ya nhlanganelo.

- Endlelo leri ri katsa vuswikoti swo hambanahambana, vutivi ni vuswikoti lebyi vana va languteriweke ni ku hloholteriwa ku byi fikelela eka swiyenge swo hambanahambana swa nhluvukiso wa vona.
- Endlelo leri ra nhlanganelo ri fanerile tani hi loko ri vumba vuxaka lebyi faneleke eka dyondzo ya vana. Vana va kula va tlhela va endla nhluvuko hi ku tihumelerisa ku ya hi mintokoto leyi endlekaka hi nkarhi wun'we kumbe hi ku fumbisana, leyi khumbhaka swiyenge swo hambanahambana swa nhluvukiso wa n'wana.
- Xikombiso lexinene hi loko ntokoto wo karhi kumbe migingiriko yo karhi yi aka vuswikoti eka ku tihlanganisa na swiyimo swo hambana na le ka swiyenge swa swiyimo swo twisia. Hikwalaho swa antswa ku kandziyisisa vuswikoti byo angarhela lebyi vana va languteriweke ku byi fikelela eka nongonoko na migingiriko yo karhi, ematshan'weni ya vuswikoti na vuswikoti swo karhi ntsena eka xiyenge xo karhi xa nhluvukiso.

Eka MDRV, mbuyelo lowu languteriweke wa tirha eka vana vo sukela eku tswariweni ku ya fika eka malembe ya mune. Mbuyelo lowu languteriweke wu ni tinhla ni swikoweto swo hlawuleka swa vuswikoti. Leswi swi avanyisiwile ku ya hi ku hambana ka malembe.

Mbuyelo lowu languteriweke wu languta:

- ku pfuna emhakeni yo tiyisisa leswaku vana va dyondza hi ndlela leyi hlanganisiweke kahle.
- ku pfuna vatsvari, valeteri ni vahlayisi van'wana va vana ku nyika minonganoko leyi faneleke yo seketela vana eka migingiriko ya dyondzo.
- Ku nyika masungulo lamaneneya dyondzo ya vutomi hinkwabyo

Masungulo ya Dyondzo na Nhluvukiso wa Vundzhawu Nhluvukiso wa Masungulo	Vuxaka ni MDRV - Mbuyelo lowu Languteriweke	Vuxaka ni XIPHOKAMA - Xiyimo xa Masungulo
1. Rihanyu lerinene	<ul style="list-style-type: none"> • Vana va sungula ku titiva vona vinyi, va ri karhi va hluvukisa xindzhuti xa vona na ku dyondza ku tikhoma eka mahanyelo ya vona • Vana va komba ku tiva ku kula ka ku hambana ka tinxaka ni ku lava ku hlonipha na ku hlayiseka ka va'nwana. • Vana va sungula ku tiva makulele ni ku kombisa vuswikoti byo anakanya ni ku twisia mhaka ya rihanyu lerinene 	Vuswikoti swa vutomi Ririmi
2. Ku titiva na ku Amukeleka	<ul style="list-style-type: none"> • Vana va sungula ku titiva vona vinyi, va ri karhi va hluvukisa xindzhuti xa vona na ku dyondza ku tikhoma eka mahanyelo ya vona • Vana va komba ku tiva ku kula ka ku hambana ka van'wa na ku lava ku hlonipha na ku hlayisana na van'wana. 	Vuswikoti swa Vutomi (ku katsa matimu ya vutomi ni ntivombangu na dyangu na wena n'winyi) Ririmi
3. Mbulavurisano	<ul style="list-style-type: none"> • Vana va dyondza ku ehleketa hi vuenti, va ololoxa swiphiqo ni ku vumba minongoti • Vana va dyondza ku vulavula hi ku hetiseka na ku vulavula hi vutitshembi • Vana va dyondza mianakanyo leyi khumbaka Matematiki 	Ririmi Matematiki Vuswikoti swa Vutomi
4. Ku kambisia mathematiki	<ul style="list-style-type: none"> • Vana va dyondza ku ehleketa hi vuenti, va ololoxa swiphiqo ni ku vumba minongoti • Vana va dyondza ku vulavula hi ku hetiseka na ku vulavula hi vutitshembi • Vana va dyondza mianakanyo leyi khumbaka Matematiki 	Matematiki Ririmi Vuswikoti swa Vutomi(ku katsa swa sayense na vutivi bya mbango na vuswikoti)
5. Vuswikoti	<ul style="list-style-type: none"> • Vana va dyondza ku ehleketa hi vuenti, va ololoxa swiphiqo ni ku vumba minongoti • Vana va sungula ku titiva vona vinyi, va ri karhi va hluvukisa xindzhuti xa vona na ku dyondza ku tikhoma eka mahanyelo ya vona • Vana va dyondza ndlela yo anakanyisisa swinene, ku ololoxa swiphiqo ni ku vumba mavonelo ya mhaka 	Ririmi Matematiki Vuswikoti swa Vutomi
6. Vutivi ni ku twisia ka misava	<ul style="list-style-type: none"> • Vana va dyondza ku ehleketa hi vuenti, va ololoxa swiphiqo ni ku vumba minongoti • Vana va komba ku tiva ku kula ka ku hambana ka van'wana ni ku lava ku hlonipha na ku hlayisana na van'wana. • Vana va dyondza mianakanyo leyi khumbaka Matematiki. 	Vuswikoti swa Vutomi (ku katsa matimu, ntivombango sayense na vutivi bya Matematiki na vuswikoti) Matematiki Ririmi

Vulongoloxi bya Nhlelo wa Kharikhulamu ya Tiko (NKT)

NKT yi longoloxiwile ehansi ka xiphemu xin'wana na xin'wana xa MDNV hi ndlela leyi:

Vuxokoxoko bya Masungulo ya Dyondzo ya Nhluvukiso ya Vundzhawu	Nhlamuselo
1. Swikongomelo	<p>Swikongomelo swi komba ndlela eka vuhlayiseki bya vana, dyondzo na nhluvukiso hi tindlela to hambanahambana ta MDNV.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Swikongomelo swi langutane na swilaveko swa n'wana eka xiyege xo karhi xa nhluvukiso ni leswi a tsakelaka ku swi dyondza • MDNV yin'wana ni yin'wana yi ni swikongomelo leswi seketelaka vanhu lavakulu, swilaveko swa vutivi, ku twisia ni mianakanyo ya migingiriko yo hambanahambana.
2. Nkongomiso wa Nhluvukiso Nkongomiso	<p>Nkongomiso wa nhluvukiso wu hlamusela hi vuenti nhluvukiso wa vana ku suka eku tswariweni ku ya fika eka malembe ya ntlhanu.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wu nyika vanhu lavakulu mavonelo ya vuswikoti bya vana. • A wu FANELANGA WU TIRHISIWA TANI HI NXAXAMELO WO KAMBELA. Vana a va fani naswona va twisia misava hi tindlela to hambanahambana ni hi minkarhi yo hambana. • Nkongomiso wa nhluvukiso wu vumba nhlelo wo kambela n'wana un'wana na un'wana ni ku burisana ni vatswari.
3. Swikombiso swa micingiriko	<p>Swiyenge leswi swa mune swi hlamusela migingiriko leyi vana ku suka eku tswariweni ku ya fika eka malembe ya mune va kotaka ku swi endla ni ku nghelela eka swona.</p> <p>Swiyenge leswi swa mune swi humelerisa ku hambana hi vuenti ka malembe ya NMSMT</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ticece: ku suka eku tswariweni ku fika eka tin'hweti ta 18 • Tindzumulo: tin'hweti to suka eka 18 ku fika eka 36 (malembe ya 3) • Vana lavatsongo: ku suka eka malembe ya 3 ku ya eka 4 • Xiyenge xa vumune xi kombisa ku cincela eka vuswikoti bya n'wana wa malembe ya ntlhanu (loyi a nghelela Giredi V eka Xiyenge xa Masungulo) <p>Swiyenge leswi swa malembe ya mune, hambileswi swi kongomisiweke hi ku angarhela eka malembe yo hambanahambana eka NMSMT</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yi hloholotela vanhu lavakulu ku katsa vana hinkwavo eka nkongomiso wa nhluvukiso hi ndlela yo pfumelelana ni swiyimo • Yi katsa vana lava nonokaka emiehlekeweni ni ku salela endzhaku hi madyondzelo yo tsana emirini ni makulelo yo nonoka eka malembe yo hambanahambana ku fika eka ntlhanu ni ku ya fika eka tsevu wa malembe (ku hela ka Giredi V) ni ku tlula laha swi fanelaka kona • Yi katsa vana lava nga ni swiphiqho swo dyondza ni nhluvukiso (vana lava tsoniweke ni va swilaveko swo hlawuleka) • MI NGA ENDLI NXAXAMELO WO LANDZELERISA. I nkongomiso tsena wo kambela ni ku kunguhata, hi tekela enhlokeweni leswaku vana a va fani eka swilaveko ni ku navela ka vona ni leswaku leswi swi nga cinca siku rin'wana na rin'wana. <p>MIGINGIRIKO I SWIKOMBISO NTSENA A HI NDZETELO. Swi nyika miehleketo ya tindlela to dyondza. Vanhu lavakulu va fanele va tekela enhlokeweni rungula ro hlawuleka ra vana ni maendlelo ya ndzhavuko, muganga ni ya misava hinkwavo.</p>

Vuxokoxoko bya Masungulo ya Dyondzo ya Nhluvukiso ya Vundzhawu	Nhlamuselo
4. Vuleteri bya vukamberi	<p>Nkongomiso wo angarhela wa vukamberi wu nyikiwa eka xikongomelo xin'wana na xin'wana. Wu ni vuxaka lebyikulu ni nkongomiso wa nhluvukiso. Wu vumba 'tinhla to xiysisa' leti nga tirhisiwaka hi vanhu lavakulu ku kambela n'wana un'wana ni un'wana.</p> <p>Wu pfuna vanhu lavakulu ku</p> <ul style="list-style-type: none">• xiysisa (ku languta ni ku yingisa) swilaveko swa nhluvukiso ni ku dyondza swin'we ni swilaveko swa n'wana un'wana na un'wana• ku tsala tinhla na• ku tirhisa rungula ra vukamberi ku pfuna ku kunguhata mintokoto ya dyondzo• ku antswisa maendlelo ya vona• ku burisana ni vatswari• na laha swi faneleke, swin'we ni vatswari ku va hundzisela eka ku pfuneka ko lulama no hlawuleka (nhlayiso wo hlawuleka). <p>Tinhla tin'wana ti nyikiwa ku endlela ku pfuna vanhu lavakulu ku xopaxopisa swiphiqho leswi vana va nga hlanganaka naswona. Ndzetelo wo yisa emahlweni wa lavelka eka vukamberi lebyi nga na vuxokoxoko eka nhluvukiso wa vana naswona wu ta kumiwa eka minonganoko ya dyondzo, ndzetelovutivi, ni tikhoso na hi ku hlaya ni ku burisana hi swilaveko swo hlawuleka.</p> <p>Nkongomiso wa pholisi ya vukamberi wu nyikiwile eka xiyege xo hetelela xa NKT.</p>

Nkatsakanyo wa NKT

Kungu ra Nhlelo wa Kharikhulamu ya Tiko

Tinhlokohaka tinharhu leti simekiweke eka Xivono

1. Ndzi munhu loyi a nga ni vuswikoti

2. Ku dyondza ni nhluvukiso wa mina i swa nkoka

3. Ndzi langutele ku tihlanganisa swinene ni vanhu lavakulu

Swiletelo swa Khumembirhi leswi simekiweke eka Xivono ni Tinhlokohaka

Tsevu wa Swiyenge swa Masungulo ya Dyondzo na Nhluvukiso wa Vundzhawu (MDNV) leswi kombisaka Xivono,
Tinhlokohaka ni Swiletelo

1. Rihanyu Lerinene
(Yinhankulu ya MNDV)

2. Ku Titiva
ni Ku Amukeleka

3. Mbulavurisanoo

4. Ku Kambisia
Matematiki

5. Vuswikoti

6. Vutivi ni Ku
Twisisa Misava

Xivumbeko 4 Xivumbeko xa NKT

Xivumbeko xa MDNV yin'wana ni yin'wana

MDNV yin'wana ni yin'wana yi vumbiwile hi swiyenge swa mune

1. Yi kunguhateriwe nhluvukiso ni ku dyondza	2. Minkongomiso ya nhluvukiso hi ku landza swiyengenku swa nhluvukiso	3. Swikombiso swa migingiriko swa ticece,tinzumulo, vana lavantsongo	4. Minkongomiso ya Vukamberi hi ku xiysisa nhluvukiso swilaveko ni ku tsakela ku dyondza

Ku ni swiyenge swa mune swo angarhela swo hlela mingiriko ya ticece, tindzumulo, ni vana lavantsongo hi ku fambisana ni minkongomiso ya MDNV: Ticece, Tindzumulo ni Vana Lavantsongo

Xivumbeko 5 MDNV yin'wana ni yin'wana

Rihanyu lerinene i xiyenge xa nkoka xa Dyondzo ya Nhluvukiso wa ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo.

E Afrika - Dzonga ticece, tindzumulo na vana lavatsongo va tshama eswivandleni leswi xungetaka vutomi, nsirhelelo ni nhluvukiso wa vona hi ndlela leyi nga lulamangiki . Minonganoko ya masungulo ya dyondzo ya vana yi tirhiseriwa ku antswisa vutomi bya vana. Hikwalaho NKT yi langutana ni RIHANYU LERINENE tani hi Xiyenge nkulu xa Masungulo ya Dyondzo na Nhluvukiso wa Vundzhawu

Loko ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo

- va wundliwa kahle
- va tiphina hi rihanyu lerinene
- va hlayisekile ni ku sirheleleka
- va tiyile emirini naswona
- va ri eka mbango wo pfumala ntshikilelo

kutani va ta kota ku kula eka nhluvukiso ni ku dyondza ka vona

Rihanyu lerinene

I Xiyengenku xa Masungulo ya
Dyondzo ni Nhluvukiso wa Vundzhawu

MDNV 1: Rihanyu lerinene

ri seketela nhluvukiso naswona ri
hlanganisiwile ni ti-MDNV letin'wana
ta ntshanu

MDNV 2 Ku titiva na ku amukeleka

MDNV 3 Mbulavurisano

MDNV 4 Ku Kambisisa Matematiki

MDNV 5 Vuswikoti

MDNV 6 Vutivi ni ku twisia misava

Xifaniso 5 Rihanyu lerinene i Xiyenge xa Masungulo ya Dyondzo ni Nhluvukiso wa Vundzhawu lexi seketalaka Swiyenge hinkwaswo swa masungulo ya Dyondzo ni Nhluvukiso wa vundzhawu

Ku tirhisa Swiyenge swa Masungulo ya Dyondzo ni Nhluvukiso wa Vundzhawu

Munhu lonkulu loyi a tirhaka hi NKT (xikombiso: mutswari, muhlayisi, muleteri, mudyondzisi, mudyondzisi eyunivhesithi, museketeri na mukamberi) u ta tiva leswaku

Vana hinkwavo va fanele va tsakisiwa hi timfanelo ta vumbiwa ra vona na mindyangu ni hinkwavo lava nga ekusuhi va na vutihlamuleri byo vona leswaku timfanelo leti ta fikeleriwa

N'wana un'wana ni un'wana u tswariwa ni timfanelo. Leswi landzelaka swi tshahiwile eka "The State of the World's Children 2001, UNICEF: Section 28"

1. Ku sirheleriwa eka khombo ra miri
2. Madyelo ya kahle ni rihanyu lerinene
3. Nsawutiso lowu faneleke
4. Munhu lonkulu loyi n'wana a nga tiseketelaka hi yena
5. Munhu lonkulu loyi a nga twisisaka ni ku fikelela swilaveko swa vona
6. Swilo swo swi languta, ku swi khoma, ku swi yingisa, ku swi nun'hwetela ni ku swi nantswa
7. Nkarhi wo kambisia swa misava hinkwayo
8. Ndlela leyinene ya ku hloholotel ririm
9. Nseketelo wo fikelela mavonelo lamantshwa, ririm na vuswikoti byo ehleketa
10. Nkarhi wo kota ku tiyimela hi vox
11. Ku pfuna eka ku dyondza ku ti lawula ni ku tikhoma
12. Ku nyikiwa nkarhi wo sungula ku tihlayisa vona vinyi
13. Ku nyikiwa nkarhi siku rin'wana na rin'wana wo tlanga hi switirhisiwa swo hambarahambana
14. Ku nyikiwa nkarhi wa ku tihluvukisa hi vuswikoti bya mianakanyo.
15. Ku hloholteriwa ka ririm hi ku vulavula, ku hlayeriwa ni hi ku yimbelala
16. Micingiriko ley i nga ta hluvukisa switwi swa vutshila
17. Ku ti toloveta eka vuswikoti bya ku tsala ni ku hlaya
18. Ku nghenelela hi ku hetiseka eka ku langutisisa ku dyondza hi ku endla
19. Ku nyikiwa nkarhi wa ku va ni vutihlamuleri ni ku tihlawulela
20. Ku hloholteriwa ku hluvukisa matikhomelo, ntirhisano ni ku tiyimisela ku heta phuroje
21. Ku seketeriwa ku va ni switwi swa ku titwa va ri va ntikelo
22. Ku nyikiwa nkarhi wa ku va ni vutihlamuleri
23. Ku hloholteriwa ku va ni vuswikoti

Swihlangi ni tindzumulo swi sungula ku titwa swi ri ni vutihlamuleri loko

1. va pfuna hi mintirho ya siku rin'wana na rin'wana xikombiso: ku hlantswa, ku hlamba, ku basisa ni ku kukula
2. ku landzelela swiletelo swo olova
3. ku yingisela van'wana
4. ku tirhisa mikhuva ya ndzhavuko xikombiso: madyelo.

Vanhu lavakulu va pfuna vana ku xiya timfanelo ta vona ni ku hetisisa vutihlamuleri bya vona hi katsongotsongo hi

1. ku hloholotel nhluvukiso wa ririm hi ku vulavula, ku hlayeriwa, ku yimbelala, vuswikoti swo tsala ni ku hlaya
2. micingiriko ley i ley i nga ta hluvukisa switwi swa vutshila
3. ku nghenelela hi ku hetiseka eka ku langutisisa ku dyondza hi ku endla
4. ku nyikiwa nkarhi wa ku va ni vutihlamuleri ni ku tihlawulela
5. ku hloholteriwa ku hluvukisa matikhomelo, ntirhisano niku tiyimisela ku heta phuroje
6. ku seketeriwa ku va ni switwi swa ku titwa va ri va ntikelo
7. ku nyikiwa nkarhi wa ku va ni vutihlamuleri
8. ku hloholteriwa ku va ni vuswikoti
9. ku vumba mahanyelo lama faneleke minkarhi hinkwayo (xikombiso, ku yingisa vana hi laha vana va languteriwaka ku yingisa ha yona)
10. ku hlamusela leswaku hinkwalaho ka yini mahanyelo ya laveka kumbe yanga laveki
11. ku kombisa magoza lama lavekaka ya mahanyelo xikombiso, ku rhimila hi ndlela ley i faneleke ya rihanyu
12. ku komba ku navela ku dyondza hi vana eka vana kuloni

a. Ti-MDNV ti katsakanyiwile hi ntumbuluko ku landza micingiriko leyi nyikiwaka vana minkarhi hinkwayo.

Leswi landzelaka i xikombiso xo hlanganisa hi ntumbuluko micingiriko ya malembe ya ticece, tindzumulo na vana lavatsongo loko va tlanga hi sava ni mati:

Gingiriko: ku tlanga hi mati ni sava	
MDNV	Xiendlo lexi rhangeriwaka hi munhu lonkulu: vana
Rihanyu lerinene	<ul style="list-style-type: none"> • tlanga hi vuhaliseki • ku kurisa misiha yo tiya ni maendlelo yo nyiketana
Ku titiva ni ku amukeleka	<ul style="list-style-type: none"> • va tivona va ri ni vuswikoti naswona vari vadyondzi lava titsembhaka • va hluvukisa ku titwa va kota ku tihlaysia. • ku kurisa vuxaka lebyi tiyeke ni vana van'wana swin'we ni vanhu lavakulu
Mbulavurisano	<ul style="list-style-type: none"> • ku vulavula ni ku yingisela • ku hlaya (xikombiso, mimfungho eka swibye, switirhisiwa) • ku rhekhoda ni ku tsala (ku mpfampfarhuta ni ku penda, ku vumba hi vumba ni ndzhope, ku yimbelela ni swinsin'wana mayelana ni ku tlanga hi sava ni mati • xivumbeko xa marito ya ririm.
Ku kambisia matematiki	<ul style="list-style-type: none"> • tinomboro ni ku hlayela • ku hlela ni ku veka hi mintlawa, ku pimanisa ni ku ololoxa swiphiqo • xivumbeko, mpfhuka na mpimo
Vuswikoti	<ul style="list-style-type: none"> • ku ololoxa swiphiqo swa swivumbeko • ku endla swifaniso swa 2D na 3D • ku tlanga mintlangu leyi khorwisaka • ku yimbelela tinsimu ni swinsin'wana • ku cina
Vutivi ni ku twisia misava	<ul style="list-style-type: none"> • ku vumba, ku endla swilo ni ku kambisia swa thekinoloji • ku kambisia nkarhi ni ndzhawu • ku kambisia ni ku lavisia ta misava

b. Vuswikoti bya vana

Swilaveko swa vana swi hambana ku ya hi minkarhi eka swiyenge swa mune swo angarhela na swilaveko ku ya hi n'wana un'wana ni un'wana swi fanele swi katsiwa eka nongonoko wa NMV

Vana va lava micingiriko leyи va kotaka ku yi endla va tlhela va swi tsakela ni mitlhontlo ya kona. Yo tala ya micingiriko ya kona yi le ka xiyege xo angarhela xa nhluvukiso wa vona (Masungulo, Ku ya emahlweni, Ku hundzela emahlweni ni Ku ya eka Giredi V) kambe n'wana un'wana ni un'wana anga va na tindzhawu leti a nga na ku tsakela ngopfu kumbe katsongo na vuswikoti. Vanhu lavakulu va fanele ku endla hi ku hetiseka leswaku va nyika n'wana un'wana ni un'wana micingiriko leyи nga ta antswisa ku navela ni swilaveko swa nhluvukiso wa yena.

Nhluvukiso "wa le mahlweni" kumbe minkarhi yo kula ni ku hluvuka hi xihatla

Vana hakanyingi va ya emahlweni eka swiyenge swo hambarahambana laha va kombisaka ku tsakela lokukulu ni vuswikoti byo karhi, xikombiso: n'wana a nga tsakela swinene a tlhela 'a va kahle' eku mpfampfarhuteni ni le ku pendeni. Vanhu lavakulu va fanele ku nyika vana micingiriko ya vutshila lebyi vonakaka lebyi kumekaka byi ri na tlhontlo eka n'wana.

Tirhisa micingiriko leyи landzelaka eka swiphemu na vana lava kombaka ku navela ku yisa emahlweni micingiriko leyи tikaka. Nyika vana lava lavaka ku hloholteriwa ku ya emahlweni ni micingiriko ya Giredi V leswi ringanyetiweke eka swiyenge swo karhi swa matsalwa ya Xitatimende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo: XIPHOKHAMA.

Ku hlwela ku kula

Vana va nga ha tshuka va hlwela ku kula nkarhi wo leha kumbe wo koma. Va nga tshuka va pfumala ku tsakela gingiriko kumbe ku burisana.

- Xikombiso: ndzumulo leyи nga na ku tsoniwa emirini yi nga navela ku endla micingiriko leyи kunguhateriweke n'wana loyi a nga se tshamaka, ku ri hi ku hi tlhonthlo wa mianakanyo yi ri ya n'wana wa malembe manharhu
- Xikombiso: n'wana lontsongo a nga tsakisiwa hi micingiriko ya swa miri ku tlula ku yingisa xitoro xo karhi. Munhu lonkulu u fanele ku nyika nkarhi wa mithlonthlo yo tala ya nhluvukiso wa miri na ku tsakela ku rhambiwa ni ku hlayeriwa switori leswaku n'wana a ta kula eku naveleni ku hlaya tibuku.

Tirhisa micingiriko leyи humaka eka minkarhi leyи nga hundza na vana lava kombaka ntsakelo wa ku endla micingiriko yo olova na leyи tikaka.

c. Vana lava nga ni swilaveko swo hlawuleka swa dyondzo ni nhlayiso

Vana lava tsoniweke xikombiso: emirini, emiehlekeweni kumbe ku nonohweriwa hi

switwi, vana lava tsaneke erihanyweni (xikombiso: lava nga ni HIV) ni vana lava nga swisiwana, va nga va ni ku tikeriwa eka ku nghenelela etidyondzwensi. Ku tshikeleriwa swinene ku nyikiwa ka minonganoko ya mgingiriko hi midyangu na valeteri va NMV hi ku seketeriwa hi vukamberi, vuleteri na vatirih voohlawuleka laha swi fanelaka.

Vana hinkwavo va navela ku tiva swilo, va ni tinghitsi naswona va nghenelela eka ku dyondza ni nhluvukiso wa vona. Vana lava nga ni swilaveko swo hlawuleka a va hlawuriwi. Va lava nseketedo ni ku amukeriwa hi ndlela leycinene leswaku va fikelela vuswikoti bya vona hi ku hetiseka.

d. Vutivi, vuswikoti ni ku tikhoma ka ndzhavuko ni ka le mugangeni

Ntshikelelo lowukulu wu andlariwa eka ku nyikiwa ka nongonoko ni mgingiriko ya vana na mindyangu ku ya hi ndzhavuko, muganga na vutivi vuswikoti na mahanyelo lama endlaka mfuwo wa nhluvukiso wa dyondzo ya vana na mfuwo wa ku nghenelela ka mindyangu eka nongonoko wa NMV.

Vutivi bya muganga, ndzhavuko ni mfuwo swi fanele swi hloholotela timfanelo ta vana na ku languta swilaveko swa n'wana un'wana na un'wana ku va ni ku tiyimisela eka misava, matimba ya ku lavisia misava ni nhlayseko.

e. Nkoka wa ku tlanga

Ticece ni vana la vatsongo va dyondza hi ku tlanga. Va rhanga hi ku tlanga va ri voxé kumbe ni lava nga ekusuhi na vona, hakanyingi mutswari kumbe muhlayisi wa n'wana. Kutani ku landzelu ku tlanga ni van'wana. Ku tlanga ka nkatsano ku sungula loko va tlanga ni van'wana. Va dyondza hi ku tlanga hi swilo leswi nga kusuhi na vona, va dyondza leswi swilo swi twarisaka swona. Leswi va swi nuhetelaka ni ku swi ringa ni leswi nga ni mpfumawulo wo fana. Va tlhela va dyondza hi ku languta vana van'wana loko va tlanga. Va dyondza hi ku languta leswi endliwaka hi vanhu lavakulu. Swi teka nkarhi naswona vanhu lavakulu va fanele va tiyisisa leswaku ticece na vana lavatsongo va nyikiwa nkarhi wo tala wo dyondza hi ku tlanga, leswi vuriwaka ku dyondza hi ku endla.

f. Ririmiri ra manana ni tindziminyingi

Vana hinkwavo va fanele ku twa va tlhela va dyondza ku vulavula ririmiri ra manana. Loko va ri ni masungulo yo tiya ya ririmiri ra manana, swi ta va olovela ku dyondza tindzimi tin'wana tan'i hi leswi va swi tivaka leswaku ririmiri ri vumbisiwa ku yini naswona ku vulavurisiwa ku yini na van'wana leswi swi ta va pfuna loko va hlaysiwa endzhawini leyi ku vulavuriwaka tindzimi to tlula rin'we.

MASUNGULO YA DYONDZO NA NHLUVUKISO WA VUNDZHAWU YO SUNGULA: RIHANYU LERINENE

Rito ra n'wana

Ndzi lava ndzhawu leyi ndzi nga ta kuma ntokoto wa ku titsakisa hi rihanyu lerinene madyelo, nhlayiseko, nsirhelelo ni laha ndzi nga antswisaka ku titshemba ni ku tiyimisela. Ndzi lava ntsako.

Leyi i mfanelo ya mina.

Hakanyingi ndzi ni mgingiriko naswona miri wa mina wa kula naswona wu kula hi ku hatlisa. Ndzi lava ku kuma swakudya leswi akaka miri. Rihanyu lerinene ni ndzhawu leyi sirhelelekeke i swa nkoka ku tiyisia ku kula ni nhluvuko. Leyi i mfanelo ya mina.

Xana rihanyu lerinene i yini?

Loko vana va titwa va ri ni rihanyu lerinene va:-

- ni vuxaka lebyinene ni nhlayiseko ni vahlaysi va vona
- va tiphina hi timfanelo ta vona naswona hakatsongotsongo va dyondza ku va ni vutihlamuleri bya vona vinyi, van'wana ni mbango wa vona
- va tiphina hi rihanyu lerinene (va nga si tswariwa)
- va tshama endhawini leyi hlayisekeke ni ku sirheleleka
- va kuma swakudya leswi akaka miri ku sukela loko va ha ri ekhwirini ra mana wa vona (va tikiwile)
- va ndlandlamuxa vuswikoti ni ku tsakela mgingiriko leyi ololaka miri
- va kota ku langutana ni swiyimo swo tika ni mintshikilelo ya siku rin'wana na rin'wana (va ni matimba, ni ntamu naswona va titwa va tsakile).

Hikwalaho rihanyu lerinene ri katsa matitwelo, ku hanyisana ni van'wana ni ku kula emirini ka nhluvukiso wa vana. Rihanyu lerinene ri na nkoka hikuva loko vana va hanyile kahle, va ri ni mgingiriko ni swakudya leswi akaka miri kutani va hlohloteleka ku dyondza.

Xiyimo xa rihanyu lerinene ra vana xi tiseketela hi ku tekeriwa enhlokweni, ku xiximiwa ni ku seketeriwa hi vanhu lavakulu emindyangwini ni le ka minonganoko ya ti NMV leswaku va langutana ni mintshikilelo ya siku rin'wana na rin'wana evuton'wini bya vona.

Rihanyu lerinene a ri hambanyisiwi ni ku dyondza. Xiyenge lexi xa dyondzo ya masungulo i xa nkoka swinene eka vana hinkwavo ku sukela loko va tikiwa.

Vanhu lavakulu va fanele ku xiyisia rihanyu lerinene ra vana

- Timfanelo ta vana ti simeka masungulo lamanene ya rihanyu lerinene ni ku dyondza.
- Vana hinkwavo, ku katsa vana lava nga tsoniwa lava nga ni swilaveko swo hlawuleka va ni mfanelo yo tekeriwa enhlokweni naswona va fanele va kuma nseketelo wo va pfuna ku endla nhluvuko ni ku dyondza hilaha va nga swi kotaka hakona
- Vanhu lavakulu va fanele va tekela enhlokweni timfanelo ta vana eka mgingiriko hinkwayo loko va tirha na ku tirhela vana.
- Leswi tsakeriwaka hi ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo swi simeka masungulo ya ku hlanganelana naswona vanhu lavakulu va fanele:
 - va xiyisia vana hinkwavo hi vukheta ku xiya swilaveko ni ku tsakela ka vona. Va langutisia leswi va swi endlaka ni ndlela leyi va khomekaka ha yona.
 - Ku yingisela vana hi vukheta ku sukela eku tswariweni ka vona. Vana va vulavula hi ku tirhisa mimpfumawulo (xikombiso: ku rila, ku kalakala, ku cema, ku bleka) hi swikombiso swa miri (xikombiso, swikoweto, ku n'wayitela, ku tlakusa voko, ku angarha) ni hi ririm (xikombiso: hi marito kumbe ku dirowa, ku kholwa hi ku endla ni ku tlanga)
 - rhanga hi ku ehleketa leswi lulameleke n'wana
 - ku tekela enhlokweni mavonelo ya vana hinkwavo
 - hlayisa tirhekbedo leti u nga ta avelana na vatsvari ni vatirhikulorhi (xikombiso: rihanyu, nhluvukiso wa muganga, vatirhikulorhi va dyondzo) loko swi fanerile.

- Vana va langutela ku va ni vanhu lavakulu lava va va twisisaka, lava va rhandzaka ku va pfuna ku dyondza ni ku kula hi ndlela yo seketela vuxaka bya vona
- Vanhu lavakulu va fanele va pfula tindlela ta leswaku ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo va kota ku dyondza hi
 - timfanelo ni vutihlamuleri bya vona loko va kula
 - rihanyu ni vuhalayiseki eka swiendlo swa ntolovelu ku katsa minkarhi ya swakudya leswi akaka miri, ni ntivo rihanyu, vuhalayiseki ni nsirhelelo
 - mimiri ya vona ni vuswikoti bya vona bya ku ya emahlweni ni ku tirhisa switirho swo karhi.
 - ku kula va tiyimela ni ku va ni xivindzi hi ku va hlohotela ku hlawula ni ku teka swiboho.

Xivumbeko 7 Ku tirha ni mindyangu ni vana va vona lavatsongo ku hlohotela rihanyu lerinene

Tinhla to Anakanyisisa

- Xana mbango wa le kaya, ndyangu ni nonganoko wa masungulo ya vana ya hlohotela rihanyu lerinene ra n'wana wa mufana ni wa nhwanyana hi ndlela leyinene?
- Xana kaya, ndyangu ni nonganoko wa masungulo ya vana wu nga hlohotela njhani rihanyu lerinene ra vana hi ndlela leyi nga riki kahle?
- Xana swiendlo leswinene ni switirhisiwa swi nga hleriwa njhani leswaku swi pfuna ku kurisa rihanyu lerinene?
- Xana swiyenge leswi nga akiki swi nga endlisiwa ku yini ni ku hungutiwa?
- Xana nonganoko wa NMV wu nyika nseketelo wo ringana eka vana hinkwavo ku kurisa rihanyu lerinene eka xiyenge xin'wana ni xin'wana?

Swikongomelo, nkongomiso wa nhluvukiso, swikombiso swa micingiriko yo hlohotela rihanyu lerinene

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
1. Vana va kuma swakudya leswi akaka miri	<p>Masungulo</p> <p>Ticece</p> <ul style="list-style-type: none"> • ti kula ku sukela eku tsawaiweni hi ku landza swiletelo swa Xibukwana xa Rendzo ra Rihanyu • ti sungula ku hlawula leswi ti lavaka ku dya swona • ku tiva swakudya hi ku ringetela ni ku tlanga ha swona • ta komba loko ti twa ndlala kumbe ti xurhile • ti amukela ni ku kombela swakudya leswi ti swi rhandzaka ngopfu • ta ringeta swakudya leswinthswa hi ku komba ku tsakela • ti cakunya swakudya kahle <p>Ticece tinwana ti nga ha hlwela ku komba nhluvuko eka swiyenge swin'wana kasi tin'wana ti nga endla nhluvuko hi ku siyana ni tin'wana eka swiyenge swin'wana.</p>	<p>Masungulo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Endla ntlangu wo pima ni ku kala ticece na tindzumulo leswaku va tiphina hi ntokoto wolowo • Nyika n'wana un'wana ni un'wana swakudya swo hambanahambana. Tekela enhlokweni leswaku ku nga va ni mindzhavuku yo hambana eka leswi tekiwaka swi ri swakudya swa kahle eka vana • Tinyikeni nkarhi mi ri swin'we ni n'wana un'wana ni un'wana loko ku dyiwa • Endlani nkarhi wa swakudya wu tsakisa hi ku vulavula, ku yimbelela tinsimu, ku rungula swihungwana eka ticece • Vulavulanli hi ririmia ra manana mayelana na leswi endlakaka hi nkarhi wa swakudya. • Kombisa mikhuva yo dya leyi wundlaka miri • Langutela n'wana ku tsakela swakudya swintswha n'wi nyike swona hi ku n'wi hlohotela ku swi dya. Langutisia ticece kutani u hlamlua swilaveko • Langutelani leswaku ticece ti ti thyakisa loko ti ringeta ku tidyisa • Phamelani swakudya ni swakunwa hi ndlela leyi phomisaka marha • Xiyan ni ku tirha mavonelo ni mikhuva ya ndzhavuko wa ndzhawu eka madyelo lama tololekeke. 	<p>Xiyisisani ni ku bula ni vatsvari hi ta ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo hi vana va vona</p> <ul style="list-style-type: none"> • mikhuva ya ku nwa ni ku dya • ku dya na ku nwa leswi va swi tsakela • mpimo wo tsakela ku dya • mpimo wa matimba • mpimo wa ndlala • ku kula (hi ku tirhisa Xibukwana xa rendzo ra Rihanyu) ku katsa ku va ni mpimo wa miri wa le hansi ni ku nyuhela ni ku leha • vutivi bya <ul style="list-style-type: none"> – swakudya swo hambanahambana, nantswo ni mahanyelo – madyelo ya siku rin'wana na rin'wana – mikhuva ya swakudya ni mati swa siku rin'wana na rin'wana – mikhuva leyinene ya muganga ni van'wana eka madyelo lamanene ya siku rin'wana na rin'wana • ku ndlandlamuxa vuswikoti ni mahanyelo lamanene ya ku <ul style="list-style-type: none"> – lulamisa, ku phamela ni ku longa swakudya – ku tirhisa swibye ni malepula

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tindzumulo ti ya emahlweni ku kula ku ya hi ku landza swiletelo swa Xibukwana xa Rendzo ra Rihanyu • Tindzumulo ti sungula ku <ul style="list-style-type: none"> - xiya swakudya leswintshwa ni leswi hambaneke - ti kota ku vona ku hambana ni ku siyana ka nantswo ni ku languteka ka swona - ti twisia swakudya swo xawula - ti pfuna ku phamela swakudya kumbe ku veka tindyelo ni malepula ni swibye swin'wana - ti tiphina hi swakudya swa le mugangeni ni swa ndzhavuko ni madyelo ya kona hi ku landza mukhuva ya le ka ndyangwini - tindzumulo tin'wana ti nga ha hlwela ku endla nhluvuko eka swiyenge swin'wana kasi tin'wana ti nga endla nhluvuko hi ku siyasiyana ni tin'wana. 	<p>Ku ya emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yanani emahlweni ni micingiriko ni miehleketo ya xiyenge lexi hundzeke eka 'Masungulo'ya tindzumulo leti lavaka leswi, ni ku nyika micingiriko ya 'Ku Hundzela Emahlweni' eka vana lava endlaka nhluvuko 'hi ku siyasiyana ni van'wana' • Phamela swakudya switsanana ku hlohotela tindzumulo ti swi vona leswaku ta swi kota ku swi heta • Hlohotela tindzumulo ku kombela swakudya swin'wana loko ti swi lava u ri karhi u tsundzuka swilaveko swa ku kula ka vona • Phamela swakudya swo hambanahambana loko ku dyiwa • Pfuna hi ku dyisa vana loko va karhele ku tidyisa • Bulani hi swakudya ni lomu swi humaka kona • Tirhisani ngoptu swakudya swa ndzhavuko ni swa muganga • Kambisisani rungula leri tsariweke swin'we ni tindzumulo (tani hi swinavetiso swa swakudya) kutani mi bula hi swakudya leswi akaka miri ni leswi nga akiki miri' • Namekani swifaniso swa swakudya leswi akaka miri swin'we ni vana • Yimbelelani tinsimu ni ku endla mintlangu ni micingiriko leswi khorwisaka vana swin'we ni ku tirhisa swifaniso hi ku swi dirowa, ku swi tsema ni ku swi namarheta, ku penda, mayelana ni swakudya leswi akaka miri. • Pfunani vana ku khoma kahle switirhisiwa swo hambanahambana, xikombiso: puleti, xikotlolola, khapu, lepula ni foroko ni mukwana (swi hlayiseka hi ku sariwa endzhaku) • Pfunani vana ku tirhisa kahle switirhisiwa xikombiso: ku chela, ku nusa, ku basisa, ku hlantswa swibye, ku longa ni ku paka. 	<p>Xiyisia tinhla ku ti rhekhoda ni ku teka goza ha tona eka ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo eka madyelo lama yisaka ekhombyeni</p> <ol style="list-style-type: none"> ni ku pfumala swakudya leswi fuweke swihlawulekisi swa nkhwaxu (ku pfimba ka milenge, ku kukumuka ka khwiri, ku hluveka ka misisi ku lahlekeriwa hi meno, ku hundzuka ka nhlonge ni swirhumbiana enhlongheni) mavabyi <ul style="list-style-type: none"> ku nyenya swakudya swi kombisa vuvabyi ku hlanta ni chuluka (ku humesa leswi nga mati ku nga si hela awara kumbe ngati eka thyaka leri humesiwaka) (kuma mpfuno wa vutshunguri hi xihatla, n'wi nwiseni mati lama virisiweke lama nga ni munyu wutsongo ni chukela kutani mi vona leswaku n'wana u dya swakudyanyana nkarhi ni nkarhi) ku hisa ka miri loko a hlanta loko a chuluka torha lerikulu kumbe ku tsandzeka ku nwa ku nyuhela <ul style="list-style-type: none"> mpimo wa miri hi ku ya hi Xibukwana xa Rendzo ra ni Rihanyu (tivisani vatswari kutani a yisiwa etliliniki)

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa migingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambalelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Vana lavatsongo</p> <ul style="list-style-type: none"> • va tiva nkoka wa ku dya swakudya leswi baseke • ku komba ku tsakela ku ringeta swakudya leswintshwa • ku kombetela swakudya leswi akaka miri • ku pfuna ku basisa swakunwa kumbe swakudya leswi halakeke 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yanani emahlweni ni migingiriko ni tinhla ta xiyeunge lexi hundzeke eka 'Masungulo' na 'Ku ya emahlweni' ni vana hinkwavo, ngopfungopfu lava saleleke endzhaku na vatsoniwa. • Sungulani xirhapa xa matsavu kutani mi nyika vana vutihlamuleri bya ku xi hayisa. 	
	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Vana lavatsongo va tiva</p> <ul style="list-style-type: none"> • mitlawa na nkoka wa ku dya swakudya swo pfuneta ku kula u tiyile • na la swi humaka kona na leswi endlisiwaka swona 	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lavakulu na vana ava nga namartheta swakudya kuya hi mitlawa, lavakulu va nga vulavula hi nkoka wa swona na vana • Lvakulu va nga komba vana tibuku ta van'wa mahurasi na tifeme na ku swienliswa ku yini ekaya, lavakulu va nga vulavula hi swakudya loko va yisa vana e switolo swa swakudya. 	
2. Vana va ni rihanyu lerinene naswona va twisisa ntivo mbango	<p>Masungulo</p> <p>Ticece</p> <ul style="list-style-type: none"> • hakanyingi ti rhandza ku raha raha ematimi yo kufumela ni ku endla vuphyandlaphyandla ti ri karhi ti tlanga ematini, ti sariwe endzhaku hi munhu lonkulu • ti tsakela ku hlamba mavoko, ku hlantswa swiambalo ni swibye loko ti ri karhi ti pfuniwa • ti tsakela ku tiva mikhuva ya rihanyu lerinene ni vutengi 	<p>Masungulo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Encyente maendlelo ya vutengi, xikombiso: ku hlamba mavoko u nga si dya ni loko u huma exihambukelweni • Vulavula ni ku yimbelela hi vutengi ni rihanyu mi ri karhi mi endla migingiriko ya siku rin'wana na rin'wana na ticece • Komba swihlangi leswi mavoko ya hlambisiwaka swona naswona mi va nyika nkarhi wo tala ku swi endla. • Tirhisani migingiriko ya ku huma eka swiyenge na ticece leti lavaka ni ku komba ku tsakela ku endla migingiriko ya le mahlweni. 	<p>Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo</p> <ul style="list-style-type: none"> • hi mpimo wa matimba • ku tsakela swakudya • rhekhodo ya nsawutiso ku tiyisia leswaku yi hlayisiwa yi ri enkarhini (vona Xibukwana xa Rendzo ra Rihanyu) • hi nhluvukiso wa rihanyu lerinene ra meno • ku xiya ni ku kombisa mikhuva ya vutengi yo fana ni ku hlamba mavoko, ku rhimila, ni ku ya exihambukelweni

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya emahlweni</p> <p>Vana lavatsongo va ya emahlweni ni ku</p> <ul style="list-style-type: none"> • encenyeta ku hlamba xikandza, mavoko, ni swin'wana • encenyeta ku hlamba meno • hlamba mavoko kahle • kombela ku sula tinhompfu loko swi fanerile • twisia swinawana leswi tolrevelekeke swa vuhalayiseki 	<p>Ku ya emahlweni</p> <p>Yanani emahlweni ni micingiriko ya xiyenge lexi hundzeke eka 'Masungulo' ni vana hinkwavo, ngopfungopfu lava va hlanganaka ni ku tikeriwa hi nhluvuko ni ku tsoniwa.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tirhisa miehleketo ya swiyenge leswi landzelaka Ku hundzela emahlweni na Ku ya eka Giredi V ni vana lava navelaka ku endla micingiriko ya le mahlweni. • Vulavula hi 'ku basa' ni ku 'thyaka' naswona • lulamisa micingiriko ya vana ku lemukisa loko va ri na thyaka hi ku tlanga ehandle tani hi ntokoto lowunene wu landzeriwa hi ntokoto lowunene wa ku hlamba miri ni ku hlantswa swibye loko va heta • endzhaku ko ya exihambukelweni ni loko va nga si dya. • Loko mi hlambisa vana, va hloholoteleni ku hlamba swirho swo hambarahambana swa miri hi voxé Hloholotelava vana ni ku va bumabumela loko va tsundzuka ku hlamba mavoko 	<p>Xiyisia tinhla to ti rhekhoda ni ku teka goza ha tona eka ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo loko va ri ekhombyeni ra vuvabyi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Xana n'wana u hisa miri? • Xana n'wana u hlanta hinkwaswo? • Xana n'wana u tshombonyokile (switshetshele)? • Xana n'wana u tsanile (u tikomba a "loloha") kumbe a nga xalamuki? • Xana n'wana u karhatiwa hi ku tikeriwa hi ku hefemula (ku khohlolala)? • Xana n'wana u ni meno lama bolaka? • Xana n'wana u tshama eka mbango wo tengni wa rihanyu lerinene?

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Vana lavatsongo</p> <ul style="list-style-type: none"> • va hlamba mavoko ni xikandza ni miri • va sula tinhompfu ta vona hi vutengi • va byela van'wana hi vutengi lebyi tolreveleke ni swinawana swa vuhaliseki ni swivangelo swa swona • hlamba meno hi ku helela • hlamusela hi ndlela yo olova ndlela leyi vuvalbyi byi vangiwaka ha yona hi (switsongwatsongwa, ni ndzhawu leyi pfumalaka vutengi) • va lemuka swin'wana swa swihlawulekisi loko va nga titwi kahle 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yanani emahlweni ni micingiriko ni miehleketo ya xiyege lexi hundzeke eka 'Masungulo' na 'Ku ya emahlweni' ni vana hinkwavo, ngopfungopfu lava hlanganaka hi ku tikeriwa nhluvuko ni ku tsoniwa • Vona leswaku vana va tsakisiwa hi mintoloveloo hinkwayo leyi fambelanaka ni vutengi bya munhu • Yimbelelani tinsimu ni swinsin'wana swa rihanyu navutengi bya siku rin'wana na rin'wana • Endla mintlagu ya vana leyi va nga ta yi tlanga hi ku cina, na ku fambafamba • Hlaya ni ku rungula swihungwana swa ta rihanyu ni vutengi • Rhamba vaendzi va ta kombisa ni ku bula hi rihanyu ni vutengi, xikombiso:, muongori, dokodela, lava cukumetaka thyaka • Kombela vana va pfuna hi swintirhwana swo olova swo tanihu ku basisa, ku hlantswa, ku kukula, mi swi endla swi tsakisa leswaku vana va tsakela ku endla micingiriko ya kona . 	
	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Vana va ya emahlweni ni ku lava tindlela leti va sunguleke eka tono loko va ri ticece na tindzumulo naswona va ya va engetela ku twisia</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ndlela leyi vuvalbyi byi tlulelaka ha yona • Swikombiso swa vuvalbyi ni ku vaviseka • Nkarhi wo kombela mpfuno wa munhu lonkulu 	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nyika vana lavatsongo micingiriko lava va hlanganaka na ku tikeriwa hi nhluvuko loko va nga se nghena eka Giredi V va ri karhi va tirha hi ku landzelela swiyenge swo huma eka matsalwa ya XIPHOKHAMA xa Vuswikoti swa vutomi 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambalelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
3. Vana va titwa va hlayisekile ni ku sirheleleka (rihanyu ra mbango)	Masungulo Ticece <ul style="list-style-type: none"> • titwa ti hlayisekile ni ku sirheleleka loko swilaveko swa tona swa le mirini ni swa matitwelo swi hlamuriwa hi xihatla • titwa ti tshemba munhu ni ku titwa ti amukeleka loko vanhu lavakulu vati nyika rirhandzu va vulavula na tona hi ndlela ya rirhandzu. • ta angula eka leswi kombaka nghozi • ta twisia swinawana leswi tolrevelekeke swa vuhalayiseki 	Masungulo <ul style="list-style-type: none"> • nyika n'wana un'wana na un'wana nkahi lowu ringaneke hi ku n'wi rhandza ni ku vulavula na yena minkahi hinkwayo (xikombiso: hi ku vulavula, ku yimbelela, ku n'wayitela, ku languta ni ku yingisela) • Tirhisani marito ni swikoweto ku kombisa nghozi, xikombiso: ya tipulaga, ndzilo • Yimbelelani tinsimu ni swisin'wana swa vuhalayiseki ni nsirhelelo • Rungulani swihungwana swa vuhalayiseki ni nsirhelelo leswi pfunka ticece kundlandlamuxa tindlela to langutana ni timhaka teto (kambe xiyisisani leswaku swi nga endlia vana va titwa va chava hikwalaho ka swona) • Tirhisani micingiriko yo huma eka swiyenge leswi landzelaka swa ticece leti lavaka no komba ntsakelo eka micingiriko ya le mahlweni . 	Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo hi vuswikoti byo <ul style="list-style-type: none"> • byarha vutihlamuleri bya vuhalayiseki bya vona endhawini ley i va nga eka yona • lava mpfuno kutani u angula hi ndlela ley faneleke eka vanhu lavakulu • va ni vuxiyaxiya eka mbango na ndzhawu ley i nga ni swilo leswi nga na nghozi (xikombiso: laha ku nga ni switepisi, tlimbano wa swifambo, swiharhi, mikwana, swikero, tipenisele to tontswa) • va ni vuxiyaxiya ni vuswikoti byo landzela maendlelo lama tolrevelekeke ya rihanyu na nhlayiseko (xikombiso: ndlela yo huma emuakweni loko ku ri ni ndzilo, laha ku nga ni switaswifamba, va tiva vito ra vona ni xivongo ni laha va tshamaka kona va ta kota ku ku komba munhu la faneleke)

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambalelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya emahlweni</p> <p>Swihlangi swi ya emahlweni ni swilaveko ni micingiriko swa xiyenge lexi hundzeke naswona</p> <ul style="list-style-type: none"> • swi lava ku tiva hinkwaswo leswi nga laha swi nga kona hi ndlela ya ntumbuluko yo lava ku tiva • hakanyingi a swi xiyi tinghozi kambe swa yingisa eka leswi kombaka ku sivela tinghozi 	<p>Ku ya emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yanani emahlweni ni micingiriko ni miehleketo yo huma eka xiyenge lexi hundzeke eka 'Masungulo' ni tindzumulo hinkwato, ngopfungopfu lava hlanganaka ni ku tikeriwa ka nhluvuko na vutsoniwa. • Hloholotel tindzumulo ku lavisisa na ku hisekela ku tiva ta misava naswona <ul style="list-style-type: none"> - tsundzxani vana hi tinghozi titoloveteni tindlela ta vuhalayiseki eswivandleni - swo halayisela vana kombisana tinghozi leti kumekaka endhawini - yoleyo. • Vutisani tindzumulo swivutiso swo olova loko mi bula hi vuhalayiseki tanahi <i>Xana hi naga endla yini leswaku hi</i> Nyikani n'wana un'wana ni un'wana rirhandzu leri faneleke loko a lavisisa leswaku a twa a halayisekile a amukeleka ni ku pfumela leswi a nga xiswona. • Tirhisani micingiriko yo huma eka swiyenge swa ticece leti lavaka ni ku komba ku tsakela ka micingiriko ya le mahlweni xikombiso: hi ku vulavula, ku yimbelela, ku n'wayitela, ku languta ni ku yingisela) • Tirhisani marito ni swikoweto ku kombisa ngohozi, xikombiso: ya tipulaga, ndzilo • Yimbelelani tinsimu ni swisin'wana swa vuhalayiseki 	<p>Xiyisia tinhla to ti rhekhoda ni ku teka goza ha tona eka ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo ekhombyeni ra vuhalayiseki ni nsirhelelo</p> <ul style="list-style-type: none"> • leswi kombisaka ku xanisiwa emirini ni hi ta masangu • leswi kombisaka ku xanisiwa hi matitwelo • leswi kombisaka ku hunisiwa • loko n'wana a nga swi lemuki loko a tshwile kumbe a vavisekile • loko a tsandzeka ku endla swiboho swa vuhalayiseki (xikombiso: loko a nga xiyi ntlimbano wa swifambo emagondzweni) • ni nsirhelelo • Rungulani swihungwana swa vuhalayiseki ni nsirhelelo leswi pfunaka ticece kundlandlamuxa tindlela to langutana ni timhaka tetu (kambe xiyisisani leswaku swi nga endli vana va titwa va chava hikwalaho ka swona) • Tirhisani micingiriko yo huma eka swiyenge leswi landzelaka swa ticece leti lavaka no komba ntsakelo eka micingiriko ya le mahlweni . • ku tikeriwa ku tirhisa xirho • ku tikeriwa eka ku tshama, ku kasa, ku yima, ku famba ni ku tsutsuma • ku twa ku vava loko u famba

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa migingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Vana va ya emahlweni ni ku lava tindlela leti va sunguleke eka tono loko va ri ticece na tindzumulo naswona va ya va engetela ku twisia</p> <ul style="list-style-type: none"> • ku lemuka swiyimo leswi nga na nghozi, switirhisiwa ni mimfungho • Nyika mavito ya vona na adireso • twisia swinawana leswi tololekeke swa vuhalayiseki • ku landzela swiletelo swo olova swo swi endla loko va ri enghozini 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yanani emahlweni ni migingiriko ni miehleketo yo huma eka xiyenge lexi hundzeke eka 'Masungulo' na 'Ku ya emahlweni' na vana hinkwavo, ngopfungopfu lava hlanganaka na ku tikeriwa ka nhluvukiso na ku tsoniwa. • Pfunani vana ku tsundzuka tiadirese ta vona kumbe ku hlamusela leswaku va tshama kwih • komba mimfungho ya vuhalayiseki, xikombiso, mfungho wo yima, ku boha bandhi ra vuhalayiseki, chefu • Loko vana va ku byela hi swilo leswi humeleleka swi nga endla va nga titwi kahle, kombisa ku tiyimisela ku va yingisela • Nyika vana lavatsongo migingiriko lava va hlanganaka na ku tikeriwa hi nhluvuko loko va nga se nghena eka Giredi V va ri karhi va tirha hi ku landzelela swiyenge swo huma eka matsalwa ya XIPHOKHAMA xa Vuswikoti swa vutomi 	
	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Vana va ya emahlweni ni swilaveko ni swintirhwana swa xiyenge lexi hundzeke naswona va hambeta va kombisa vuswikoti byo</p> <ul style="list-style-type: none"> • ku lemuka ni ku vika tinghozi endhawini leyi va nga eka yona • va va ni ku titshemba hi ku vika tinghozi • va vula vuxokoxoko bya vona – vito, malembe, adireso, nomboro ya riqingho eka vanhu lava va va tivaka 	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nyika vana lavatsongo migingiriko lava va hlanganaka na ku tikeriwa hi nhluvuko loko va nga se nghena eka giredi V va ri karhi va tirha hi ku landzelela swiyenge swo huma eka matsalwa ya XIPHOKHAMA xa Swikili swa vutomi • mathayere, mabokisi ya timhandzi • Nyikani seketelo eka n'wana un'wana na un'wana ku ya hi swi laveko swa mimpfimbi ya yena leyikulu, xikombiso, ku n'wi khoma hi mavoko, switirho swo famba hi swona, switepisi swo gonya 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
		<p>Nhluvuko wa mimpfimbi leyitsongo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nyikani nkarhi wo tlanga hi swilo swo hambana hamblana eka n'wana un'wana na un'wana, tanihu ku dya, ku koka xan'wanchumu, ku aka swilo. • Hloholotela ticece ku khoma, ku rholela, ku khomelela, ku hakasela ni ku ringa, ku languta, ku yingisa, ku nun'hwetela ni ku twa swilo swo hambanahambana. • Tirhisana switirhisiwa leswi hlayisekeke swo tanihu swiribiana, timhandzi, switameri swa pulsitiki, leswaku vana va tlanga ha swona <ul style="list-style-type: none"> – ku lemuka swilo swa vona hi vito (pulsitiki, rivoni, xa muvala wo vangama, xo rhetela, ni swin'wana) – ku chela ni ku tata – ku vumbuluka, ku ya emahlweni ni le ndzhaku – ku aka, ku ringanisa, ku tlhandlekela • Nyikani vana lava ringaneke swibye swo dyela eka swona lava nga ti lulamisela ku swi tirhisa ni ku pfuna ku swi hlantswa loko swi hetile. • Nyikani tindlela to dirowa hi ku tirhisa tikhirayoni letikulu ta mafurha, rintiho ro kombu ni swimhandzana, mati na pende ehenhla ka papila ni le ndzeni ka sava. • Nyikani nkarhi eka ticece ku tsema hi swikero leswitsongo (ti pfuneni ku swi khoma khwatsi ni ku tsema phepha khwatsi) • Pfunani ticece ku khoma switirho hi ndlela leyi faneleke (ku khoma penisele) • Tirhisani micingiriko eka swiyenge leswi landzelaka ni tindzumulo leti kombaka ku tsakela eka micingiriko yo tirhisa swirho swa miri. 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
4. Vana va tiyile emirini va komba vuswikoti ni ku tsakela micingiriko leyi ololoxaka miri	Masungulo Mimpfimbi leyikulu Ticece <ul style="list-style-type: none"> • ti kombisa ntamu ku sukela eku tswariweni tani hi ku chava, ku famba ni ku ba goza, ku anwa, ku khoma swi tiya • ti tirhisa swandla ni milenge hi ku olova • ti ya ti kula ni ku tiya nhamu, ni mimpfimbi ya miri ku kota ku soholota ni ku hundzuluka, ku tshama, ku yima • ti tirhisa mimpfimbi leyikulu ku famba hi tindlela to hambanahambana ku katsa ku kasa, ku hudula ni ku tlakula • loko ti badamile ni ku tshama • loko ti tshamile ti kota ku yima • ti kota ku tifambela ti khomiwile hi voko rin'we • ku famba, ku yima ni ku sungula hi ku hlayiseka • u famba hi switepisi loko a pfuniwa • ku tsutsuma 	Masungulo Nhluvuko wa mimpfimbi leyikulu Tlangani ni vana mitlangu leyi katsaka vutiolori ni ku kurisa mimpfimbi ya vona leyikulu, xikombiso, ku koka hi switsongotsongo, ku dzunisa ni ku yimbelela swinsin'wana leswi kombaka ku fambafambisa miri. <ul style="list-style-type: none"> • Tirhisani tinsimu ni swisin'wana leswi yelanaka na ku fambafambisa miri na vana ku sukela eku tswariweni naswona vulavula na vana loko u va pfuna ku endla vutiolori • Hloholuela ku endla micingiriko ya ndzavuko ni ya muganga, xikombiso, ku kandza miri, hi ku landza ndzhavuko wa ndyangu. • Tirhisa ku fambafambisa miri hi ku olova ni mimpfumawulo ya le hansi • Nyikani vana switirhisiwa leswi tiyike, leswi hlayisekeke ku pfuna leswaku va famba khahle swo fana na timhandzi, 	Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo <ul style="list-style-type: none"> • hi mpimo wa matimba • ku tsakela swakudya • rhekhodo ya nsawutiso ku tiyisia leswaku yi hilayisiwa yi ri enkarhimi (vona Xibukwana xa Rendzo ra Rihanyu) • hi nhluvukiso wa rihanyu lerinene ra meno • ku xiya ni ku kombisa mikhuva ya vutengi yo fana ni ku hlamba mavoko, ku rhimila, ni ku ya exihambukelweni
		Mimpfimbi leyitsongo Ticece <ul style="list-style-type: none"> • ti tirhisa mimpfimbi leyitsongo ku valanga hi vuenti hi ku khoma, ku twa nchumu hi mavoko, ni ku tlangisa swa n'wa nchumu • swi kombisa ku tirhisa mahlo ni mavoko hi nkarhi wun'we • ku koka ni ku susumeta titthoyi letikulu, mabokisi ni swilo leswitsongo leswi nga ehansi • ti rholela swilo leswitsongo ehansi hi khudzu ni ritihro ro kombetela ha rona • ti kota ku wisa kumbe ku hoxa swilo emahlweni • ta tidyisa loko ti pfuniwanyana • ti aka ntlhandlamano wa swilo swinharhu • ti dya hi ku tirhisa lepula, ti khoma komichi hi mavoko mambirhi • ti khoma penisele kumbe khirayoni hi voko ku halahala. 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku hundzela emahlweni Vana lavatsongo va ya emahlweni ni nhluvukiso wa swiyenge swimbirhi leswi hundzeke.</p> <p>Mipfimbi leyikulu Vana lavatsongo</p> <ul style="list-style-type: none"> • va tlulatlula va ba magoza lamakulu na ku tsutsuma hi rivilo • ku tlulela endzhaku ni le mahlweni • 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yanani emahlweni ni micingiriko ni miehleketo ya xiyenge lexi hundzeke eka 'Masungulo' ni vana hinkwavo, ngopfungopfu lava saleke endzhaku ni lava tsoniweke. <p>Mipfimbi leyikulu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hlohotelani vana ku landzelela magoza yo olova ya ku cina • Endlanai tikhoso ta swirhalanganya swo olova hi mabokisi, swikhigelo leswitsongo na swin'wana. • Kombelani vana ku pfuna hi swintirhwana swo olova, ku tlakusa kumbe ku susumeta swilo 	<p>Xiyisia miehleketo yo yi rhekhoda ni ku teka goza ha tona eka ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo ekhombyeni ra miri</p> <ul style="list-style-type: none"> • ku pfumala mimpfimbi yo tiya (swirho leswi nembukaka) • swiphiqo swa ku bona ni ku twa
	<p>Mipfimbi leyitsongo Vana lavatsongo</p> <ul style="list-style-type: none"> • va tirhisa swikero ku tsema hi le layinini • va khoma switirhisiwa swo dirowa ku komba ku dirowa hi vuswikoti swivumbeko na vanhu 	<p>Mipfimbi leyisongo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nyikani swikero swa xirhendzeyutana emakumu, leswi nga ta tsema timagazini ta khale ni maphephahungu • Nyikani switirho swo hambanahambana swa ku dirowa ni ku penda • Nyikani vumba ni fulawuri leyi pfuviweke ni ndzhope ku tiyisa mipfimbi ya tintiho • Endlanai swintirhwana swo tala swo tika swa swinsin'wana swo tirhisa tintiho 	
	<p>Ku ya eka Giredi V Vana va ya emahlweni ni swilaveko swa micingiriko leyi nga hundza va engetela vuswikoti eka</p> <ul style="list-style-type: none"> • ku famba hi ndlela yo tika ni vutitshembi • va endla milawu yo tlanga mitlangu • va tirhisa mipfimbi leyikulu ni leyitsongo vuswikoti ni nhluvuko wa miehleketo 	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nyika vana lavatsongo micingiriko lava va hlanganaka na ku tikeriwa hi nhluvuko loko va nga se nghena eka Giredi V va ri karhi va tirha hi ku landzelela swiyenge swo huma eka matsalwa ya XIPHOKHAMA xa Vuswikoti swa vutomi na miehleketo ya micingiriko ya Dyondzo ya Vutiolori 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambalelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku hundzela emahlwени</p> <p>Vana lavatsongo va ya emahlweni ni nhluvukiso wa swiyenge swimbirhi leswi hundzeke.</p> <ul style="list-style-type: none"> • 	<p>Ku hundzela emahlwени</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yanani emahlweni ni micingiriko ni miehleketo ya xiyenge lexi hundzeke eka 'Masungulo' ni vana hinkwavo, ngopfungopfu lava saleleke endzhaku ni lava tsoniweke. 	<p>Xiyisisa miehleketo yo yi rhekhoda ni ku teka goza ha tona eka ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo ekhombyeni ra miri</p> <ul style="list-style-type: none"> • ku pfumala mimpfimbi yo tiya (swirho leswi nembukaka) • swiphiqo swa ku vona ni ku twa
	<p>Mipfimbi leyikulu</p> <p>Vana lavatsongo</p> <ul style="list-style-type: none"> • va tlulatlula va ba magoza lamakulu na ku tsutsuma hi rivilo • ku tlulela endzhaku ni le mahlweni 	<p>Mipfimbi leyikulu</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hlohlotani vana ku landzelela magoza yo olova ya ku cina • Endlani tikhoso ta swirhalanganya swo olova hi mabokisi, swikhigelo leswitsongo na swin'wana. • Kombelani vana ku pfuna hi swintirhwana swo olova, ku tlakusa kumbe ku susumeta swilo 	
	<p>Mipfimbi leyitsongo</p> <p>Vana lavatsongo</p> <ul style="list-style-type: none"> • va tirhisa swikero ku tsema hi le layinini • va khoma switirhisiwa swo dirowa ku komba ku dirowa hi vuswikoti swivumbeko na vanhu 	<p>Mipfimbi leyitsongo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nyikani swikero swa xirhendzevutana emakumu, leswi nga ta tsema timagazini ta khale ni maphephahungu • Nyikani switirho swo hambanahambana swa ku dirowa ni ku penda • Nyikani vumba ni fulawuri leyi pfuviweke ni ndzhope ku tiyisa mipfimbi ya tintiho • Endlani swintirhwana swo tala swo tika swa swinsin'wana swo tirhisa tintiho 	
	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Vana va ya emahlweni ni swilaveko swa micingiriko leyi nga hundza va engetela vuswikoti eka</p> <ul style="list-style-type: none"> • ku famba hi ndlela yo tika ni vutitshembi • va endla milawu yo tlanga mitlangu • va tirhisa mipfimbi leyikulu ni leyitsongo vuswikoti ni nhluvuko wa miehleketo 	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nyika vana lavatsongo micingiriko lava va hlanganaka na ku tikerwa hi nhluvuko loko va nga se nghena eka Giredi V va ri karhi va tirha hi ku landzelela swiyenge swo huma eka matsalwa ya XIPHOKHAMA xa Vuswikoti swa vutomi na miehleketo ya micingiriko ya Dyondzo ya Vutiolori 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
5. Vana va kurisa matimba yo tiyisela (ku tiya ni ku langutana ni ntshikilelo wa siku rin'wana na rin'wana	Masungulo Vana va hluvukisa vutitwi bya ku tiyisela loko va dyondza ku sukela eku tswariweni leswaku vanhu lavakulu lava nga kusuhi na vona <ul style="list-style-type: none"> • Va ta va tshemba ni ku va rhandza, hambi loko swo endlisa ku yini • va va vekela swipimelo leswaku va tiva laha va faneleke va yima kona va nga si wela ekhombyeni kumbe enghozini • va ta va komba ndlela yo endla swilo kahle hi ku va nyika xikombiso ni hloholotelwa ku titshemba • va ta va pfuna loko va vabya, va twa xithhavi, va ri ekhombyeni kumbe va lava ku dyondza 	Masungulo <ul style="list-style-type: none"> • Nyikani n'wana un'wana ni un'wana rirhandzu leri faneleke • Kombisan rirhandzu hi ku hetiseka hi ku vulavula ni hi ku xinga, mbuwetela ni ku vulavula marito ya kahle ku miyeta • Hloholotelani vana lavakulukumbanyana ku ti miyeta hi voxne ni hi ku seketeriwa hi vanhu lavakulu • Kombani mahanyelo lamanene lama kombaka, ku vulavula hi ku titshemba ni ku nyika mbuyelo lowunene • Pfumelani vutitwi bya n'wana hi ku vulavula na yena hi ku nwi hloholotela ku sukela eku tswariweni ku lemuka ni ku komba vutitwi bya yena ni ku lemuka vutitwi bya vana lavan'wana (xikombiso, ku hlunama, ku tsaka, ku va ni xiviti, ku hlundzuka, ku chuha) • Endlani leswaku va va ni swo tiseketela ha swona loko va tlanga laha ku pfulekeke • Nyikani vana mindzilikano yo vonaka ('milawu')ku komba mahanyelo lamanene ku hlamusela hi ku olova ni ku vulavurisana na n'wana loko ririmri ra yena ri ya ri ndlandlamuka; • Nyikani nhlamuselo ni ku vuyelelana endzhaku ko langutana ni mitlhontlho ya mindzilikano ni milawu loko ririmri ri ya ri ndlandlamuka; • Chavelelani n'wana ni ku nyika nhloholotelwa eka swiyimo leswi tshikelelaka. 	Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo <ul style="list-style-type: none"> • leswi kombisaka ku tsaka • levhele ya ku tshemba lavakulu • levhele ya ku tiyimela eka malembe ni xiyimo xo karhi Xiyisia miehleketo ya leswi u nga swi endlalaka ricece rin'wana ni rin'wana tindzumulo ni vana lavatsongo ekhombyeni ra ntshikilelo <ul style="list-style-type: none"> • lexi hlamarisaka va va ni chavo lowukulu loko va langutana ni xiyimo kumbe vanhu lava tolrevelekeke • ku ka u nga wisi ni nkelenkelu hikwalaho ka mintokoto leyi chavisaka • ku khomelela swilo • ku tshamela ku rila ni ku nyenyela (leswi nga vangiwiki hi ku vabya kumbe ku vaviseka) • ku vilela swinene • ku tsandzeka ku yingisela ni ku vilela swinene

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa migingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya emahlweni</p> <p>Tindzumulo ti ya emahlweni ni swilaveko swin'we ni migingiriko ya xiyenge lexi hundzeke ni ku kurisa matimba yo tiyisela loko va swi vona leswaku</p> <ul style="list-style-type: none"> • va laviwa ni ku rhandziwa • va tsakela ku endlela van'wana leswinene ni ku kombisa nhlohotelo • va tixixima vona ni van'wana • va sungula ku kombisa vutihlamuleri eka leswi va swi endlaka • va va na ntiyiso leswaku swilo swi ta famba kahle 	<p>Ku ya emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yanani emahlweni ni migingiriko ni miehleketo ya xiyege lexi hundzeke eka 'Masungulo' ni vana hinkwavo, minkarhi hinkwayo. • Yanani emahlweni mi kombisa rirhandzu leri hetisekeke eka tindzumulo hinkwato hambiloko va vanga mitlhontlho eka mindzilekani ni milawu • Yanani emahlweni mi nyika tinhlamuselo leti twalaka ta milawu ni mindzilekano • Hlohotelani mikhuva ya ku tiyimela eka ndzumulo yin'wana ni yin'wana • Yanani emahlweni mi kombisa xichavo lexi ringanaka eka n'wana un'wana ni un'wana ku ya hi leswi a nga xi swona hi nga languti ku tikeriwa loku a hlanganaka na kona ka nhluvuko. • Bumabumelani tindzumulo loko ti endla swilo leswinene, xikombiso: loko ti pfuna, ni loko ti komba xichavo ni mikhuva leyinene hi ku landza maendlelo ya ndyangu ni ya muganga. • Tirhisa miehleketo ya ku huma eka swiyenge leswi landzelaka Ku hundzela emahlweni na Ku ya eka giredi V ni vana lava tiyimiseleke ku endla migingiriko ya matimba ni mahanyelo lamanene . 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Vana lavatsongo va ya emahlweni ni swilaveko swin'we ni swintirhwana swa xiyenge lexi hundzeke ni ku kurisa matimba yo tiyisela loko va swi vona leswaku</p> <ul style="list-style-type: none"> • va nga byela van'wana hileswi swi va chavisaka kumbe swi va karhataka • va sungula ku kuma tindlela to tlhantlha swiphigo leswi va langutanaka naswona • va sungula ku tikhoma loko va vona onge va endla nchumu lowu nga riki wunene kumbe wa khombo • va tiva nkarhi lowunene wo vulavula ni munhu un'wana kumbe ku teka goza • ku kuma munhu wo va pfuna loko mpfuno wu laveka 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yanani emahlweni ni micingiriko ni miehleketo ya xiyenge lexi hundzeke eka 'Masungulo' ni ku hundzela emahlweni ni vana hinkwavo, minkarhi hinkwayo. • Lulamisa vana lavatsongo ku langutana ni swiyimo leswi nga tsakisiki ni leswi kanetanaka na (hakatsongotsongo, loko swi koteka) hi vulavula hi swona, ku va hlayela tibuku, ku tlanga mitlangu yo encenyeta swiyimo sweswo, ni swin'wana • Tiysa vuswikoti bya n'wana un'wana ni un'wana ku langutana ni ku tikeriwa, xikombiso: Ndza swi tiva leswaku u nga swi endla • Hlohlotela ku tiyimela ni leswaku n'wana un'wana ni un'wana a titshemba leswaku a nga tlhantlha swiphigo • Tsundzuxa vana lavatsongo hi vuxaka bya ku tshemba van'wana ni ku va chavela xikombiso: Ndzi kona. 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Vana va ya emahlweni ni swilaveko swa micingiriko ya xiyege lexi hundzeke ku engetela vuswikoti eka dyondzo</p> <ul style="list-style-type: none"> • leswaku ku ni milawu ni leswaku yi fanele yi landzeriwa leswaku va hlayiseka ni leswaku ku va ni ntirhisano • ku ti khongotela • ku tiva matitwele ni ku ma kombisa hi marito • ku kuma tindlela tin'wana to ntshuxa swiphiqho • ku valanga hi nhlayiseko ni ku titshemba • ku ti yimisela ku teka magoza yo tala • Ku titshemba 	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yanani emahlweni ni micingiriko ni miehleketo ya xiyege lexi hundzeke ni vana hinkwavo • Amukela matimba ya n'wana un'wana na un'wana ('Ndzi ni ,hi mina, Ndzi nga swi kota') • Amukelani swihoxo ni ku tsandzekwa mi ri karhi mi nyika nseketelo ni ku yisa eku antswiseni • Kombisana n'wana ntwelavusiwana ni ku n'wi tivisa leswaku matitwelo ya yena ma twisiseka • Pfunani vana ku veka matitwele ni ku ma humesa hi marito • Vutisani vana loko va nga ehleketa hi tindlela tin'wana to hetisisa micingiriko yo karhi • Hlohlotela ku tiyimela • Khombisa ku va seketela hi rirhandzu 	

MASUNGULO YA DYONDZO NA NHLUVUKISO WA VUNDZHAWU YA VUMBIRHI: KU TITIVA NI KU AMUKELEKA

Rito ra n'wana

Ndzi lava ntokoto wa ndzhawu leyi ndzi nga ta kula eka yona ndzi twisia vumina, ndzi tsakela vuxaka lebyinene ni ku tiphina hi ku hambana ni van'wana.

Xana ku titiva ni ku amukeleka i yini?

ku titiva ni ku amukeleka swa fambelana ni rihanyu lerinene. Swi fambelana ni nhluvuko wa munhu, nhluvuko wa rixaka, vuxaka lebyi sirhelelekeke ni ku tiphina hi ku hambana ni van'wana. Loko n'wana kota ku titiva swinene ni ku titwa a amukeleka, u ta kota ku va ni matimba yo tiyisela.

- Ku titiva ku fambelana ni nhluvuko wa n'wana ni ku twisia vuyena.
 - Va twisia vuvona hi ku kumisia leswi va nga swona ni leswi va swi tivaka ni leswi va nga swi endlaka ni leswi va nga tsandzekaka.
 - Va vumba miehleketo ya leswi va swi tsakelaka ni vuswikoti bya vona. Leswaku va kota ku lemuka leswi va swi kotaka va kuma ni matimba ya ku titshemba eka ku titiva ka vona ni misava ya vona na ku tsakela nhluvuko wa muganga.
 - Vuxaka ni vanhu lava kulu (valeteri, ndyangu ni swirho swa muganga) ni vana van'wana i swa nkoka ku pfuna vana lava va ha vumbaka vuvona.
- Ku titwa u amukeleka swi fambelana ni ku titiva ka vana.
 - Loko vana va titwa va amukeleka swinene va va ni vuxaka lebyi sirhelelekeke ni vanhu lavakulu /kumbe ni miganga leyi nga ni mikhuva, mindzhavuko ni ripfumelo ro karhi.
 - Sweswo swi va nyika mahungu ya leswi va tiseketeriswaka xi swona eka ku va va twisia vuvona.
 - Ku titwa va amukeleka swi va pfuna va tiva lomu va amukelekaka kona ni lava va va amukelaka.
- Ku titiva ni ku titwa u amukeleka swa fambelana. Swi khumba langutelo ra vana hi vona vini ni hi van'wana. Swi tlhela swi vumba ku ringanana ni ku hambana.
- Timfanelo ta vana ti vumbamasungulo ya ku titiva ni ku titwa u amukeleka. N'wana un'wana ni un'wana u ni mfanelo yo va ni vito, ndyangu, vutumbelo ni swin'wana.
- Vana lava tsoniweke ni swilaveko ni swilaveko swo hlawuleka (hi ntumbuluko ni hikwalaho ka mbango) va ni mfanelo ya ku yingisiwa naswona va fanele va kuma nseketelo leswaku va kota ku kula ni ku dyondza hilaha va nga kotaka hakona

Vanhu lavakulu va fanele ku yingisa vana ni ku titwa va amukeleka

- Vonelo ra vona ra dyondzo ni ku titshemba ku sungula swilo swintshwa – nyanyuko wa vona, ku tsakela, ku ringeta, ku navela ku tiva ni ku valanga
- ku tihayisa hi vox - matshalatshala ya vona ku kuma ku tiximaxi ni ku tekeriwa enhlokweni ka vutengi bya vonani nhlayiseko.
- vuxaka bya vona ni van'wana - vuswikoti bya vona byo vumba vuxaka ni ku tirha ni van'wana
- ku titwa va amukelaka - vuswikoti bya vona byo twisia ni ku xixima swilaveko swa vona ni ku hambana ka mavonelo ma van'wana, mindzhavuko ni ripfumelo leswi khumbaka swiendlo swa vona

Hinkwaswo leswi swi vumba makungu ya mune ya Xiyenge xa Masungulo ya Dyondzo na Hluvukiso wa Vundzhawu: Ku titiva ni ku amukeleka

1. Vana va tivona va ri ni vuswikoti naswona va ri vadyondzi lava nga ni ku titshembha	2. Vana va titwa va tiyile naswona va kota ku tihlayisa kahle
4. Vana va va ni ku tiyimela entlaweni ni moywa kutlangela ku hambana	Ticece, Tndzumulo ni Vana Lavatsongo va va ni moywa ku Kota ku Tiyimela ni ku Titwa va Amukeleka
3. Vana va vumba vuxaka byo tiya	

Xivumbeko 7 Ku tirha ni mindayngu ni vana va yona lavatsongo ku hloholotela ku tiyimela ni ku titwa va amukeleka

Tinhla to Anakanyisisa

- Xana mbango wa le kaya, ndyangu ni sentara ya vana yi kucetela njhani ku kula ka vana eka moya wa ku titwa va amukeleka?
- Xana nonganoko wa vana wu va tirhisa njhani vatswari ni mindyangu tani hi switirhisiwa?
- Xana nonganoko wu va pfuna njhani vana ku titwa va ri ni ku

titshembha ni ku valanga?

- Hi swihi swiyenge swa mbango leswi pfunaka vana ku twa leswaku ley i yona ndzhawu ley i va amukeleka eka yona?
- I mintlangu ya njani ley i tlangeriwaka naswona yi tlangeriwa njhani?

Nkongomelo, nhluvukiso wa nkongomiso na swikombiso swa micingiriko yo hloholotela ku titiva na ku titwa u amukeleka.

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
1. Vana va tivona va ri na vuswikoti naswona i vadyondzi lava nga na ku titshembi	Masungulo Ticece <ul style="list-style-type: none"> • va sungula ku twisia vuvona hi ku tirhisa ririm (ku cema, ku bonga), ku ringeta swilo ni ku tshukatshuka • va sungula ku xiya leswaku hi vona va mani ni van'wana • va tsakela ku valanga mbango wa vona 	Masungulo <ul style="list-style-type: none"> • Hloholotela ticecei ku phokotela, ku tlatlambela, ku n'wayitela, ku tlakusa voko, ku kombetela ni ku vulavula hi ku tirhisa ku encenyeta ni mimpumawulo • Tlanga ntlangu wa ku khumba ni ku vula vito, xikombiso, ku kombetela swirho swa miri ni ku swi vula hi mavito • Ku vula mavito ya vana, ku vula mavito ya vanhu van'wana ivi ku landzela swifaniso swa vanhu volavo. • Ku longoloxa switlangiso/ switirhisiwa leswi hlayisekeke leswaku vana va swi fikelela ni ku tlanga ha swona. 	Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo hi vuswikoti byo <ul style="list-style-type: none"> • valanga mafambelo ni mbango wa vona • va navela ku tiva ni ku xiya vuvona ni van'wana • va dzika eka micingiriko • va langutana ni micingiriko leyintshwa • va tlanglela leswi va kotaka ku swi endla ni vuswikoti swa vona • va angula eka lavakulu ni tintangha ta vona hi ku titshemba • va yingisela • va endla ntirho va kala va wu heta • va boxa miehleketo ya vona ni ku tumbuluxa ni van'wana

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa migingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya emahlweni</p> <p>Tindzumulo</p> <ul style="list-style-type: none"> • antswisa vuswikoti, swihlawulekisi, ku tsakela ni ku langa leswi swi va pfunaka va kula va ri ni ku ti tshemba • va endla nhluvuko wo lava ku tiva vanhu, tindzhawu ni swilo • va dyondza hi vona vini eka vanhu lavakulu lava va yingisaka leswi va swi kotaka ngopfu ni swiyenge leswi lavaka ku antswisiwa 	<p>Ku ya emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yingisa vana ni ku xiysisa mavulavulelo ya vona. Swi veke hi marito lamanene leswi va swi vulaka, xikombiso: loko n'wana a vula leswaku, <i>Bolo mina</i>, munhu lonkulu a nga angula a ku, <i>Xana u lava bolo, Thandi?</i> • Pfumelela vana va valanga xivandla lexi nga endzeni ni le handle ni swilo swo karhi leswi va seketelaka va ri karhi va pfuniwa hi lavakulu. Va endla vana va va yingisela ni ku xiya mbango lowu va nga eka wona kutani va bula ha swona. • Nyika tindlela ta ku tumbuluxa swilo ta vana ni ku nghenelela eka swintirhwana. Xikombiso: vana va nga tirhisa fulawuri leyi pfuviweke ku vumba swilo, mbulavurisano wa hlohleteriwa ni ku nyika mbuyelo. 	<p>Xiyisia tinhla ta leswi u nga swi endlelaka ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo loko va ri ekhombyeni</p> <ul style="list-style-type: none"> • matimu yo xanisiwa ni/kumbe ku honisiwa • mbango wa le kaya lowu nga ha hlayisekangiki i - ku pfumala ku tsundzuxiwa lokunene hi vatsvari ni ku tikhoma handle ko hanyisana ni van'wana • ntshikilelo wa n'wana lowu vangiwaka hi madzolonga, ku hambanyisiwa ni vahlaysi vo sungula, mavabyi, ku fika ka n'wana lontshwa na rifu endyangwini • swiphiqo swa mbulavurisano - ku tsandzeka ku pfunana hi miehleketo hikokwalaho ka ku tikeriwa emoyeni • tingana - ku tsandzeka ku angulana ni van'wana • ku tsana eka ku endla vuxaka - ku vavisa van'wana hi vomu, ntshiva ni ku tikeriwa hi ku yingisela eka ku nyikiwa mbuyelo wa ku lulamisiwa
	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Vana lavatsongo</p> <ul style="list-style-type: none"> • va kombisa ku engetela ntsakela ni ku tiyimela eka ku valanga mbango • va hisekela ku tihlanganisa ni van'wana ku pfuniwa • va kota ku heta nkarhi wo leha eka migingiriko 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • hloholotelva swintirhwana leswi tiyisisaka "hinkwaswo hi mina ntsena" ku dirowa, swifaniso, ku vulavula, swilo leswi va swi rhandzaka • Ku burisana hi leswi swi va endlaka va va lavo hlawuleka kutani mi va pfumelela va avelana miehleketo ni van'wana • Va nyikeni ntokoto lowu va pfumelelaka ku bula hi vuswikoti bya vona ni leswi va swi tsakelaka. 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa mingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	Ku ya eka Giredi V Vana va ya emahlweni ni swilaveko ni mingiriko ya xiyege lexi va engetela <ul style="list-style-type: none">• va angula eka mintokoto ya vona ni ku kombisa matitwelo lama nga faniki eka swiyimo swo hambanahambana• va kota ku xiya mavonelo ya vona, matitwelo ni ku kombisa ku anakanyela swilaveko, mavonelo ni matitwelo man'wana.• va ya va kula eku xiximeni ka ndzhavuko wa vona ni wa van'wana hi ku seketelana	Ku ya eka Giredi V <ul style="list-style-type: none">• Pfumelelani vana leswaku va nghenelela eka mingiriko ley i va tokotaka ku hambana ka matitwelo ya vona, va tshikeni va komba matitwelo ya vona hi swikandza, ku yelana ni matitwelo ya vona, ku komba mipfungho ya swifaniso.• Hlohlotela vana ku tirhisana eka mingiriko laha va khomelelaka eka ku seketelana ka vona vinyi, xikombiso: xitumbelelani.• Hlamuselani lexi xi vangaka leswaku vana van'wana va lava nseketelo lowukulu loko va hlundzukile.• Rhambani vanhu va muganga va ta rungulela vana swihungwana leswi khumbaka vutomi bya vona ni mindzhavuko hi ndlela ley i akaka.	
2. Vana va titwa va kota ku tihayisa hi ku hetiseka	Masungulo Ticece <ul style="list-style-type: none">• Ti tiva swakudya swa masiku hinkwawo leswi vekiweke hi lavakulu• Ta swi kota ku vula loko ti twa ndlala, torha kumbe loko ti karhatiwa hi xo karhi• ti kota ku komba swilaveko naswona ti tirhisa swikoweto ku kombisa swilaveko, xikombiso: ku komba swakudya	Masungulo <ul style="list-style-type: none">• Xiyisisani ticece kutani mi angula eka mahanyelo ya vona mi ri karhi mi pfumelela mintokoto ya switwi, xikombiso: ku khumba lambhaza, ku khoma bodlhela kumbe khapu/komichi.• Pfumelelani ticece ku ya emahlweni ti kota ku tidyisa. Nyikan tindlela tin'wana ta ku nun'hwetela, ku swi ringa, ku khumba, ku swi fikelela ni ku swi khoma.• Hlohlotela ticece ku endla swilo hi toxo xikombiso, ku veka switlangiso ebokisini .	Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo hi vuswikoti byo <ul style="list-style-type: none">• kombisa swilaveko swa vona• xiyisia leswi endliwaka masiku hinkwawo• ku hoxa xandla eka leswi endliwaka masiku hinkwawo• tirhisa ku vulavula hi miri na marito ku kombisa leswi va swi tsakelaka nileswi va nga swi tsakeliki• ku tiendlela swilo va ri voxne ni ku endla swilo hi ku seketeriwa• kombisa ku titolovela ka leswi endliwaka masiku hinkwawo• ku tlangela leswi va swi fikelelaka

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa migingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya emahlwени</p> <p>Tindzumulo</p> <ul style="list-style-type: none"> • ti rhandza ku endla leswi endliwaka masiku hinkwawo, xikombiso: ku ambala ni ku basisa • ti tirhisa ku vulavula ni swikoweto ku kombisa leswi ti swi tsakelaka ni leswi ti nga swi tsakeliki • ta swi rhandza ku endla swilo hi toxo loko ti vona leswaku lava kulu va kona ekusuhi ku va pfuna 	<p>Ku ya emahlwени</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vekani swilo erivaleni leswi vana va faneleke va endla swo karhi ha swona: xikombiso, jesi leri faneleke ri ambariwa. • Hloholotela vana ku vulavula hi leswi va swi tsakelaka ni leswi va nga swi tsakeliki. Tirhisa swifaniso kumbe minchumu ku va pfumelela ku kombisa leswi. • Bumabumelani vana loko va endla xanchumu kahle xikombiso: loko va kombela mpfuno loko va twa marhimila. Tlangani mitlangu yo tanahi U tirhile kahle! – U tirhile kahle Rehana hi ku tiambexa tintangu hi wexe. 	<p>Xiyisia tinhla ta leswi u nga swi endlelaka ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo loko va ri ekhombyeni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Swiyimo swa le ndyangwini - xiyimo xa ikhonomi, swisiwana, vuswikoti bya vahlayisi vo sungula ku tsundzuxa vana loko va ha ri lavatsongo, ku tsandzeka ku tilulamisa, xiyimo xa n'wana endyangwini, xikombiso, ku va a ri n'wana a ri yexe kumbe n'wana lontsongo a nga hloholotela mahanyelo ya ku tiyimela • Ku chava ni ku vilela - vana va nga ha vilerisiwa hi ku hoxa xandla eka migingiriko yin'wana leyintshwa ni ku lava swin'wana leswi va nga swi endlaka ku ti hlaysia
	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Vana lavatsongo va ya emahlweni ni ku navela ku yisa emahlweni na migingiriko ya ya xiyenge lexi hundzeke</p> <ul style="list-style-type: none"> • va ya tolvela ku dyondza hi vutengi bya vona vinyi, xikombiso: ku hlamba mavoko loko va vuya exihambukelweni • va tinyungubyisa hi ku teka goza ra ku fikelela xikongomelo xa ku tihlaysa- - ku tiambexa, ku ti hlambisa, ku basisa • va tinyungubyisa hi ku tiyimela eku ringetenka swo karhi, ni ku kombela mpfuno loko wu laveka 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Endlani leswaku vana va yimbelela tinsimu leswaku va tolvela mukhuva wo tihlaysa ni vutengi, xikombiso: / nkarhi wo basisa. • Khensani vana lava fikelelaka swikongomelo swa vona hi ku yingisa ni mahanyelo lamanene. • Endlani leswaku ku va na ku vhumba swilo leswi endliliwaka siku rin'wana na rin'wana . Vutisani vana leswaku i yini lexi landzelaka? Va pfuneni loko va ringeta ku enerisa swilaveko na switirhisiwa swa vona. 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Vana va ya emahlweni ni swilaveko ni micingiriko ya xiyege lexi hundzeke naswona va engetela ku</p> <ul style="list-style-type: none"> • va kota ku tiyimela ni ku kombisa ku titshemba hi ku kombela mpfuno na ku kombisiwa laha swi faneleke • va tiambexa ni ku ti hluvula hi voxne ni ku tifambisa hi ndlela ya utengi laha swi faneleke • va hlawula ni ku tirhisa micingiriko ni switirhisiwa hi voxne 	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nyikani vana nkarhi wo ringeta ku endla swo karhi mi nga si va pfuna • Endlani leswaku ku va ni moywa kahle laha ku humeleta ka vana ku nga ta kombiwa kuri ka nkoka • Hlohotelani vana ku va na ndlela yo ahlula swiphigo. Letela vana hi ku va komba magoza/swiringanyeto swo ahlula swiphigo swavona. • Nyikani vana mintirho ni ku va hlamusela vutihlamuleri bya vona hi ku hetiseka ni ku letela hi nomu ni hi ku tirhisa chati yo pfuneta. • Khensani ni ku bumabumela vana hi mintirho leyi va yi endlaka khwatsi hi ku hetiseka hi voxne 	
3. Vana va vumba vuxaka byo tiya	<p>Masungulo</p> <p>Ticece</p> <ul style="list-style-type: none"> • i vanhu vo hanya ni van'wana naswona va tiphina loko va ri ni van'wana • va kurisa vuxaka ni lava va tshamaka nkarhi wo leha na vona • va aka vuxaka hi ku lava ku yingiseriwa, ku langutiwa ni ku endla swo karhi ni van'wana 	<p>Masungulo</p> <p>Tirhisani mpfumawulo ni swiendlo ku aka xinghana ni ticece. Tlangani mitlangu ya xinghana ni yo encenyeta, ngopfungopfu mintlangu ya ndzhavuko</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nyika nkarhi wo tala eka ticece ku tihlanganisa ni vana lavakulu eka vona ku va hlalela ni ku va yingisela • Endlani chati ya leswi endliwaka siku rin'wana na rin'wana laha ticece ti nga ta vona swifaniso swa ticece ni vana va ri karhi va vona ni ku endla swilo swin'we. Tirhisani sweswo ku sungula mabulo. 	<p>Xiyisisani ni ku burisana ni vatsvari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo va vona vuswikoti byo</p> <ul style="list-style-type: none"> • angula loko va ri ni van'wana • ku tihlanganisa ni van'wana hi tindlela to hambanahambana, xikombiso: swikoweto, ku vulavula, ku fambafamba • dyondza hi vona vinyi eka van'wana • kurisa vuswikoti bya vona bya vumunhu loko va ri ni lavakulu ni vana (xik. ku yingisa, ku hlamula) • ku byela van'wana mintokoto ya vona • ku aka vunghana • ku kombisa ku tshemba, ku tikhoma ni ku tolovelu ku amukela mahanyelo hi ku ya hi swiyimo ni swilo leswi endliwaka siku rin'wana na rin'wana.

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya emahlweni</p> <p>Ticece ti ya emahlweni ni swilaveko ni micingiriko ya xiyege lexi hundzeke naswona</p> <ul style="list-style-type: none"> • ti dyondza eka van'wana hi vuswikoti bya vona ni swiyenge swo endla nhluvuko • ti kurisa vuswikoti bya vumunhu hi ku vulavula ni lavakulu ni vana ni ku tihlanganisa na vona • ti lwela ku tihlanganisa ni van'wana na ku avelana mintokoto 	<p>Ku ya emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tirhisani mabulo, swifaniso swa swiyimo swo karhi ni swihungwana ku burisana hi vuxaka byo hambanahambana • Pfumelelani vana ku ringeta swiyenge swo hambanahambana – ku gingirika, ku loloha, ku rhangela, ku va mukaneti. Va pfumeleleni va vulavula hi mintokoto ya vona • Endlani leswaku ku va ni tindzhawu leti vana va avelanaka miehleketo ya vona, xikombiso: endla xirhendzevutana xa nkarhi/ rhandzavula. 	<p>Xiyisia tinhla ta leswi u nga swi endlelaka ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo loko va ri ekhombyeni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vuswikoti lebyi tsaneke byo vulavula ni ku vulavula handle ko boxa marito • Ku tsandzeka ku timela madzolonga – ku tirhisa xifafa • Ku onhetela swilo swa yena ni swa van'wana • Ku tikeriwa ku kurisa vuswikoti xo ntirhisano, xikombiso: ku tsandzeka ku avelana switlangisi ni switirhina swin'wana na vana kuloni • Ku ka unga khumbeki hi matitwelo ya van'wana - ku ala ku pfuna van'wana • Ku tikeriwa hi ku kombela ku pfuniwa kumbe ku kuma mahungu • Ku tekelela mahanyelo yo biha eka vanghana ku hlawula mahanyelo lamanene
	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Vana lavatsongo va ya emahlweni ni swilaveko ni micingiriko ya xiyege lexi hundzeke naswona</p> <ul style="list-style-type: none"> • va tirhela ku vumba vunghana • va kombisa ku tshemba van'wana • va pfumelelana ni xiymo, va tikhoma naswona va kota ku cinca mahanyelo ku va ya fabelana na swiyimo swa siku rin'wana na rin'wana 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tirhisani micingiriko laha vana va nga vekiwaka hi mintlawa ya xinghana. Va pfumeleleni ku teka swiyimo swa vurhangeri, vapfuni ni swin'wana. • Endlani tisenthara to dyondzela leti pfumelelaka vana ku fambisa ku hambana ka mintlawa - ku tlanga hi vambirimbirhi/mintlawa ni ku ololoxa swiphigo. • Tumbuluxani leswi endliwaka siku rin'wana na rin'wana ni ku vhumba ku landzelana ka timhaka 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Vana va ya emahlweni ni swilaveko ni micingiriko ya xiyenge lexi hundzeke naswona</p> <ul style="list-style-type: none"> • va aka vuxaka ni vanhu lavakulu ni tintangha • va tirhisana ni van'wana, va siyerisana ni ku avelana ni van'wana • va landzela milawu yo olova yo tirhisana ni van'wana • va sungula ku twisia tindlela ta ku tikhoma eka swiyimo swo karhi 	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yanani emahlweni mi vhumba swiendlo swa ntoloveloo swa siku rin'wana na rin'wana. • Kunguhatani leswi endliwaka siku rin'wana na rin'wana laha vana va nga ta kota ku kuma tindlela to tlanga ni vana vo hambanahambana • Endlani tindlela leti vana va nga ta vutisa van'wana mahungu kumbe ku kombela ku pfuniwa • Lemukisani vana loko ku ri na ku cinca ka minkarhi, micingiriko yo karhi, vuxaka bya vona ni van'wana ni ndlela yo tifambisa, xikombiso: ku cinca ku suka eka ku ntlanga endzeni ku ya exihambukelweni, ku suka eka swihungwana ku ya enkarhini wa ku famba. 	
4. Vana va kota ku tiyimela e ntlaweni ni ku titiva ni ku kota ku tlangela ku hambana ni van'wana	<p>Masungulo</p> <p>Ticece</p> <ul style="list-style-type: none"> • ti komba ku vona loko ku ri na nchumu lowu cinceke eka mbango wa tono • ti komba nyanyuko kumbe ku chava swo karhi kumbe munhu loyi a hambaneke ni ku lava nseketelo ni nchavelelo eka lavakulu • ti komba ku twisia leswaku mpfumawulo ni swiendlo swa khumba evanhwi 	<p>Masungulo</p> <p>Vulavulani ni vana hi tindzhawu to hambanahambana (ta le handle ni ta le ndzeni) ni vanhu lava ti va tivaka</p> <ul style="list-style-type: none"> • Byelani ticece swo karhi hi vanhu lava ti va tivaka, xikombiso: <i>Brandon u rhandza ku tlanga na wena hi swimovhana</i> • Nyikani ticece nkarhi wo vona vanhu vo hambanahambana hi minkarhi yo hambana ya siku • - Eka ntlawa ku nga hava ni nkarhi lowu ticece ni vana lavatsongo va tshamaka ni vana lavakulu 	<p>Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo va vona vuswikoti byo</p> <ul style="list-style-type: none"> • kombisa leswaku va swi xiya swilo swo hambanahambana eka mbango wa vona • va kombisa matitwelo loko ku endliwa micingiriko • twisia mimpfumawulo, swiendlo ni leswi endlakaka • va komba ku lemuka ku fana ni ku hambana ka swo karhi • va kombi tixiya vona vinyi eka swiyenge swo hambana swa vutomi bya vona ni swiendlo leswi khumbaka ndzhavuko • va kombisa xichavo eka lava va hambaneke na vona ni ku nghenelela ek micingiriko leyi tlangelaka ku hambana loku nga kona

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya emahlweni</p> <p>Tindzumulo ti ya emahlweni ni swilaveko ni micingiriko ya xiyenge lexi nga hundza na nhluvukiso wa ku komba matimba loko va dyondza naswona va</p> <ul style="list-style-type: none"> • tindzumulo ti komba ku lemuka swinene ku fana ni ku hambana leswi va hlanganisaka ni vanhu van'wnana kumbe ku va hambanyisa na vona • u komba vutitwi bya matimba tani hi xirho xa ntawa endyangwini leswi nga tava ni vuxaka bya ndzhavuko wa nltawa ni mbango wa vona xikombiso: n'wana a nga ti vula leswaku i jaha ra muzulu ku ya hi rixaka leri a humaka eka rona • va nga komba ku navela na ku vilelela vanhu lava va nga faniki na vona 	<p>Ku ya emahlweni</p> <p>Tindzumulo ti ya emahlweni ni swilaveko ni micingiriko ya xiyenge lexi nga hundza na nhluvukiso wa ku komba matimba loko va dyondza naswona va</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yisan vana eka tendzo • to koma ta le ka mbango wa vona. • Nyikani tinhlamuselo ta ku fana ni ku hambana. Va pfumeleleni ku ti hlanganisa ni vana va malembe yo hambanahambana na mindzhavuko yohambana. • Tirhisa switirhiswa leswi kombaka ku hambana ka mindyangu, rimbewu,vuswikoti na mindzhavuko. Nyika tidyondzo ta vundzhawu leti nga ni swiambalo swa mindzhavuko yo hambana swakudya na switirhiswa • Tlangani vuyimbeleri lebyi humaka eka mindzhavuko yo hambana 	<p>Xiyisia tinhla ta leswi u nga swi endlelaka swihlangi, tindzumulo ni vatsongwana loko va ri ekhombyeni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mavonelo ya ndyangu hi vanhu lava hambaneke eka vona • Ntshikilelo wa n'wana lowu vangiwaka hi lava hambaneke hi xivumbeko xa miri • Vuswikoti lebyi tsaneke byo tolovelana ni vanhu van'wana - n'wana a nga swi lavi ku tlanga ni vana lava hambaneke na yena • U papalata swintirhwana leswi katsaka ku tlanga ni tintangha ta mindzhavuko yin'wana, rimbewu, vuswikoti ni swin'wana. • Ku tikhoma hi ndlela yo hlawula van'wana - marito ya xihlawulambala, rigombo, ni ku karihela lava hambaneke na yena.
	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Vana lavatsongo va ya emahlweni ni swilaveko ni micingiriko ya xiyenge lexi hundzeke naswona</p> <ul style="list-style-type: none"> • va kota ku vona ku hlangana ni ku hambana ka swiyenge swo karhi swa mintokoto ya vutomi bya vona • va kota ku nghenela eka magandzelelo ni mahanyelo lama nga fanelia • va tiva ririrmi, ndzhavuko ni ku hambana ka vukhongeri 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • va lemuka ni ku tlangela maendlelo, xikombiso: masiku yo velekiwa, Khisimus, Diwali, Eid, Ramadan, Rosh Hashanah, Masiku ya Paseka. • Endlani minkarhi yo hambanahambana ya leswaku vana va vulavula, va yingisela ni ku twiwa hi van'wana eka leswi swi va endlaka va va vo hlawuleka ni ku hambana ni tintangha ta vona. • Rhekhodani ku landzeliana ka maendlelo ya mindyangu kumbe matimu ya munhu ya mambalelo, swifaniso na switlangisi. 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa migingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Vana va ya emahlweni ni swilaveko ni migingiriko ya xiyenge lexi hundzeke naswona:</p> <ul style="list-style-type: none"> • va vona ku hlangana ka swiphemu swo hambanahambana swa mintokoto ya vutomi (xikombiso, ekaya, esenthareni, vukhongeri) • va amukela leswi va nga xi swona • va twisia leswaku ku hambana ku kona naswona ku fanele ku xiximiwa 	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pfunani vana ku va ni ntokoto eka ripfumelo ra mindzhavuko ya vona ni vukhongeri hi ndlela yo hlawuleka. • Hloholotela vana ku vulavula hi leswi fanaka ni ku hambana. Tirhisani swihungwana mi nyika ni swivangelo swa kona. • Pfumelela vana va ehleketa ni ku vulavula hi loyi a fanaka na vona ni loyi a hambaneke na vona. • Hluvukisa vonelo leri nga fularheliki ku pfuna vana ku dyondza hi rixaka, rimbewu ni vuswikoti. 	

MASUNGULO YA DYONDZO NA NHLUVUKISO WA VUNDZHAWU YA VUNHARHU: MBULAVURISANO

Rito ra n'wana

Ndzi lava ntokoto wa ndzhawu leyi ndzi nga ta dyondza ku yingisela hi ku hetiseka, ku vulavula ndzi ntshuxekile, ku dyondza ku rhandza tibuku, swihungwana ni ku hlaya, ku rhekhoda ni ku tsala, ni ku tilulamisela ku hlaya ni ku tsala loko ndzi kula ni ku hluvuka.

Xana Mbulavurisano i yini?

Vana vo tala va tswariwa va ri ni vuswikoti byo vulavula. Ticece leta ha ku tswariwaka ti vula swilaveko swa tona hi ku rila kutani lavakulu va yingisela va hlamlula. Ku hlamlula ku vumba ntshembo ni ku titwa va amukeleka eka n'wana loyi a ha ku tswariwaka.

Mbulavurisano wu na nkoka eka ku vumba rihanyu lerinene ro tiya, ku vumba ku titwa ni amukeleka ko tiya, ku lavisia ni ku nyika nhlamuselo ya matematiki, tindlela to tumbuluxa ni vutivi ni ku twisia misava.

Vana vo tala va ni vumunhu bya ku tirhisana naswona va rhandza ku avelana miehleketo, matitwelo ni mintokoto ya vona. Va swi endla leswi hi ku vulavurisana, xikombiso: hi swikoweto, ririmri ra miri, ku cema, ku huwelela, ku vulavula, ku yingisa, ku ehlketa ni ku twisia. Hinkwerhu hi kota ku nyika nhlamuselo ya mintokoto ya hina hi ku vulavula.

Mbulavurisano wa marito ni lowu nga riki wa marito (ni ku vulavula ka vana lava pfuniwaka va nga na swilaveko swo hlawuleka swa mavulavulelo) swi na nkoka swinene.

Vana va tirhisa tindlela to hambanahambana ku vulavula swo tlula marito, swiga ni swivulwa. Tindlela to vulavula ti katsa ku cina, vuyimbeleri, vutshila, swifaniso, ku vulavula hi mavoko, ku famba fambisa miri ni ku tlanga ka vutshila. Tindlela leti hinkwato ti tirhiseriwa ku avelana mintokoto, ku anakanyisa hi mintokoto ni ku valanga misava ni miehleketo leyintshwa. Ku twisia misava ku ya ku kula loko mbulavurisano wa vana wu ya wu hluvuka kumbe ku tika.

Vana vo tala va dyondza ku vulavula hi ririmri hi ku yingisela ni ku vona, ku khoma ni ku tirhisa switwi, ku ringetela hi ku vulavula marito ni swivulwa. Ticece ta yingisa ni ku xiya ku fambafamba ka milomu ni leswi vuriwaka.

Vana lava leteriwaka kahle hi ririmri ra manana va swi kota ku dyondza hi ndlela yo antswa miehleketo ni marito lamantshwa. Va tirhisa ririmri ra manana ku nhluvukisa ku titwa ka vona ni ku kula emiehlekeweni.

Vana lavatsongo va dyondza ku vulavula hi

- ku yingisa mimpfumawulo ya misava ni vanhu van'wana, ngopfungopfu vanhu lavakulu. Va twa mimpfumawulo ni vuyimbeleri bya mimpfumawulo (wa le henhla ni wa le hansi, wo rhula ni wa pongo, wo nonoka ni wo hatlisa, swo tsokombela ni ku khalakhsha). Va endla tinhlamuselo ta mimpfumawulo. Vana lava nga na ku tikeriwaka hi ku twa va yingisa hi ku xiysisa ririmri leri voniwaka hi ku landzelela maendlelo ya nkarhi wolowo.
- ku vulavula hi tirhisa mimpfumawulo leyi nga ni tinhlamuselo leti twalaka eka van'wana tani hi vana lava ha ku tswariwaka (leswi rilaka hikwalaho ka ndlala, xirhami, ku tsakama), kutani ticece (ku hleka, ku rila, ku encenyeta mimpfumawulo), tindzumulo (ku vula ni ku ringeta marito ni swivulwa) naswona vana lavatsongo (ku vulavula hi swivulwa). Va tekelela mimpfumawulo ni marito swin'we ni swivulwa leswi va swi twaka. Va tlhela va tekelela ndlela leyi marito ni swivulwa swi vuriwaka ha yona (xikombiso: leswi vuriwaka hi ku olova kumbe hi ku huwelela). Vana van'wana va vulavula hi ku tirhisa mavoko naswona vanhu lavakulu lava va va hlayisaka va lava ku dyondza ku vulavula hi ndlela yoleyo.
- 'ku hlaya' ni ku nyika nhlamuselo ya ririmri ra vanhu van'wana, mfpumawulo wa rito ni ririmri ra miri. Hi ku famba ka nkarhi, tindzumulo ni vana lavatsongo va nga vona leswaku ku dirowa ni mimfungho leyi tsariweke naswona swi va ni nhlamuselo. Va ta vulavula hi leswi va swi vonaka eswifanisweni ni leswi diroweke hi vana van'wana.
- 'ku tsala' hi ku dirowa ni ku endla mimfungho, swi pfuna tindzumulo ni vana lavatsongo ku nyika nhlamuselo ya mintokoto ya vona. Hakatsongotsongo vana va nga lemuka leswi tsariweke tani hi mavito ya vona.

- Mendlelo ya masungulo ya literesi ya sungula eku tswariweni naswona yi seketeriya hi mindyangu ni valeteri va NMV lava pfunaka ku veka masungulo ya vona ya dyondzo ya ximfumo ya ku hlaya ni ku tsala leswi nga ta landzela loko n'wana a nghena Giredi 1.

Vanhu lavakulu va fanele va yingisela vuswikoti bya mavulavulelo ya vana.

Timfanelo ta vana ti nyika masungulo ya mbulavurisano hinkwawo: mfanelo yo yingiseriwa ni mfanelo yo vulavula ni mfanelo vulavula hi ririmii ra le kaya.

Vana lava nga tsoniwa ni swilaveko swo hlawuleka va ni mfanelo yo yingiseriwa naswona va fanele va kuma nseketelo wo va pfuna ku endla nhluvuko ni ku dyondza hilaha va nga swi kotaka hakona. Leswaku vana hinkwavo va hoxa xandla hi ku ringana va fanele va swi kota ku vulavula kahle hi ndlela leyi fanelaka swilaveko swa vona swo dyondza naswona va nga ha lava ku seketeriya hi tindlela tin'wana to vulavula, xik: ririmii ra swikoweto

Leswaku va pfuna vana va kota ku va swivulavuri leswinene vanhu lavakulu va fanele va yingisa vana, va twisia leswi va swi vulaka ni ku angula hi ku tirhisa ririmii lerinene (ku nga ri 'ririmi ra swihlangi'). Vana va lava vanhu lavakulu leswaku va va komba mavulavulelo lamanene. Sweswo swi va pfuna ku tiyisa vuswikoti bya mavulavulelo hi ku encenyeta.

Vanhu lavakulu va fanele va xiya ririmii ra vona ra miri, ni mahungu lama hundzisiwaka hi swiendlo swa vona swa marito, mafambelo na mahanyelo ma nyika ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo.

Vanhu lavakulu va fanele ku tlhela va vulavula, va yimbelela, va hlayela ni ku yingisela vana lavatsongo ku va seketela loko va ri karhi va dyondza ku vulavula ni ku yingisela, hi ku famba ka nkarhi va hlaya ni ku tsala.

4.

Vana va rhekhoda mintokoto ni mianakanyo hi ku tirhisa ririmii, mimpfumawulo, vutshila, mitlangu hi ku famba ka nkarhi va tirhisa "ku tsala

1.

Vana va yingisa mimpfumawulo ni leswi vulavuriwaka

2.

Vana va vulavula hi ku tirhisa tindlela to hambanahambana ta mavulavulelo

3.

Vana vanyika nhlamuselo hi "ku hlaya" leswi va swi vonaka, ku swi twa, ku swi khoma, ku swi nantswa ni ku swi khumba

Xivumbeko 8 Ku tirha ni mindyangu ni vana va vona lavatsongo ku hlohletela mbulavurisano

Tinhla to Anakanyisisa

- Xana mbango wa le kaya, ndyangu ni nonganoko wa masungulo ya vun'wana swi kucetela njhani vuswikoti bya ku vulavula ka vana hi ndlela leyinene?
- Xana mbango wa le kaya, ndyangu ni nonganoko wa masungulo ya vun'wana swi kucetela njhani vuswikoti bya ku vulavula ka vana hi ndlela leyi nga riki kahle?
- Xana swiyenge leswi nga riki kahle swi nga tirhisiwa njhani tanihi tindlela ni switirhisiwa swo pfuna vana ku antswisa vuswikoti bya vona byo vulavula eka xiyenge xin'wana ni xin'wana lexi kombiweke eka dayagiramu leyi nga laha henhla?
- Xana swiyenge leswi nga akiki swi nga hungutiwa njhani?

Swikongomelo swa nhluvukiso wa nkongomiso, swikombiso swa micingiriko yo hloholotela mbulavurisano

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
1. Vana va yingisa mimpfumawulo ni leswi vuriwaka hi nomu	Masungulo Ticece <ul style="list-style-type: none"> • Ti sungula ku twa loko ti ri na mavhiki ya kwalomu ka 25 ti ri ekhwirini • Ti kota ku twa marito ya vanhu ku sukela eku tswariweni • ti sungula ku yingisa loko ku vulavuriwa na toni hi ku kongoma • ti kota ku komba ku twisia marito yo karhi ku katsa na leri nge "hayi" • ti encenyeta mabulo ya vanhu lavakulu hi ku tatasela • ti komba ku tsakela mimpfumawulo ni marito yo hambaranahambana • ti tsakela mitlangu ya mimpfumawulo, leyi endliliwaka xikan'wekan'we ni ya rito lerikulu (rale henhla, ra le hansi) ni miloti yo olova. 	Masungulo <p>Ku tlanga ni ricece rin'wana ni rin'wana ri ri roxe:</p> <ul style="list-style-type: none"> • vitana vito ra xihlangi u vulavula na xona u tirhisa vito ra xona. • Vulavula swi twala u tlhela u langutana na xona ematihlwensi • n'wi mbuwetele, u vulavula ni ku yimbelela hi ndlela leyi faneleke • vuyeleta mimpfumawulo ni marito hi ndlela yo tlanga, hi ku siyerisana • pfuna xihlangi ku endla swikoweto, xikombiso, ku tlakusa voko, ku phokotela • vulavula loko mi endla micingiriko ya siku rin'wana na rin'wana, u vula mavito ya swilo, swakudya, swiambalo, swiharhi, ni swin'wana. 	Xiyisisani ni ku burisana ni vatsvari swihlangi, tindzumulo ni vana lavatsongo hi vuswikoti byo <ul style="list-style-type: none"> • angula eka mimpfumawulo ya le henhla ku sukela eku tswariweni • angula eka mimpfumawulo yo encenyeta swo karhi • lemuka laha mimpfumawulo yi humaka kona • lemuka mixaka ya mimpfumawulo • landzela swiletelo leswi vuriwaka • ku yingisisa swihungwana leswi runguriwaka • vulavula swi twalaka

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya mahlweni</p> <p>Tindzumulo</p> <ul style="list-style-type: none"> • ta yingisisa loko ku vulavuriwa na tona ni ku twisia leswi vuriwaka eka mabulo • ti rhandza ku yingisa swihungwana • ti yingisa ni ku encenyeta mimpfumawulo leyti yi twaka eka mbango wa tona • ti tsakela ku tlanga mitlangu leyti nga ni mimpfumawulo • ti landzela swileriso leswi vuriwaka • ti vutisa swivutiso naswona ti lava ku twa tinhlamulo ta swona 	<p>Ku ya emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vulavulani ni ku yingisela kutani mi va ni mabulo. • Tivisa marito lamantshwa kutani u kombisa leswi ma swi vulaka hi ku tirhisa swiendlo ni swilo. • Nyika swileriso ni ku bumabumela loko swi landzeriwile • Hi ka ntsongotsongo nyika swileriso swimbirhi kumbe swinharhu loko n'wana a ya a komba ku twisia • Hlamula swivutiso hi mfanelo. Vutisa swivutiso swin'wana ku hlohotela vana ku ehleketa ngopfu hi timhaka • Rungula swihungwana swa khale ni timhaka leti tsakeriwaka hi vana. 	<p>Xiyisisa tinhla ta leswi u nga swi endlelaka ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo ekhombyeni ro fa tindleve</p> <ul style="list-style-type: none"> • a va hundzuluxi nhloko kumbe ku lemuka mimpfumawulo leyti twalaka ekusuhi • va yingisela thevhixini kumbe na xiyanimoya loko swi pfuleleriwe ehenhla ku tlula vana van'wana • va kombela leswaku swileriso swi engetiwa • va hatla va kanganyiseka kumbe ku nyangatseka hi huwa leyti twalelaka ehansi • va tikeriwa hi ku hambanyisa mimpfumawulo • va tikeriwa hi ku yingisela hi ku landzelela • va ni swiphigo swa ku tikhoma -'a va yingisi' • va vilela hi ku ka va nga twi kahle kumbe hi tindleve leti pfalekeke • va karhatiwa hi ku vava ka tindleve hikwalaho ka vuvabyi kumbe ku lemeka • a va anguli swona loko va vutisiwa swivutiso • vanhu va boheka ku tlakusa rito leswaku n'wana a va twa • va langutisia xikandza xa loy a vulavulaka leswaku va twa leswi a swi vulaka • va hundzuluxi nhloko yi langutana ni laha mfpfumawulo wu taka ha kona. • va vulavula hi rito ra le hansi ngopfu kumbe ra le henhla ngopfu

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa migingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	Ku hundzela emahlwени Vana lavatsongo <ul style="list-style-type: none">• va tsundzuka swihungwana leswi va swi tweke• va lemuka mimpumawulo yo hambanahambana• va ya emahlweni va yingisa marito lamantshwa hi ku swi tsakela• va tsakela tinsimu to nyiketana leti dzikeke• va tsakela marito ya misavu• va yingisela hi ku landzelela	Ku hundzela emahlwени Hambetani mi <ul style="list-style-type: none">• tirhisa migingiriko leyi vana va nga ta tshama hi xinakulorhi. Va pfumelele va cincana hi ku va varhangeri, vapfuni ku• lulamisani tisentara to dyondzela eka tono leti vana va pfumeleriwaka ku fambisa mintlawa- ku tlanga hi vambirhi mbirhi/ntlawa na ku ntshuxa swiphigo• sungula swinntirhwana swa siku ri'nwana na rin'wana leswi bvumbisaka ku landzelana ka swiendlo	
	Ku ya eka Giredi V Vana lavatsongo va ya emahlweni va <ul style="list-style-type: none">• yingisela swihungwana hi ku landzelerisa• yingisela ni ku vuyelerisa patironi yo landzelana• yingisa ni ku tsundzuka landzeleriso wo olova wa marito, hi ku landzelana ka wona, xikombiso, tana, tisa, tola• teka swileriso swa swiletelo swo tika• yingisa van'wana, u nghenelela eka mimbulavurisano ni ku vutisa swivutiso• avanyisa marito lama nga na mapeletwana yo tala ku va mapeletwana, xikombiso, 'Boipatong''Khayelitsha'• tsemelela swivulwa swa nomo swi va marito yo tiyimela xikombiso, ndzi vona movha wu famba epatwini• lemuka switwari ni switatisisi swa marito lama ya vulavuriwaka	Ku ya eka Giredi V Yana emahlweni u nyika vana tani hi laha va swi lavaka ni ku komba ntsakelo eka <ul style="list-style-type: none">• swihungwana swo tala ni leswi ya ka swi tika• tinsimu ni swinsin'wana ni mitlangu ya marito• mimpumawulo ya marito ni mimpumawulo yo sungula ni mapeletwana• marito eka swivulwa• ku endla mintlanga hi swileriso swo tika swo fana na: <i>Yana ekhabodweni, pfula rivanti, teka xikero, yana etafuleni, tshama ehansi kutani u tsema xifaniso xa wena</i>	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
2. Vana va vulavula hi ku tirhisa tindlela to hambana hambana ta vuxaka bya mavulavulelo	<p>Masungulo</p> <p>Ticece</p> <ul style="list-style-type: none"> ti vula swilaveko hi ku rila ni ku wachuta mavoko (ririmi ra miri) ti angula swikoweto hi swikoweta ti languta swikandza, ti angula ni ku n'wayitela ti n'unun'utela tona vinyi hi ku cinca mpfumawulo ku suka ehenhi ku ya ehenhla ti sungula ku vula marito yo olova ni ku hlanganisa marito mambirhi kumbe manharhu ndzhawu yin'we ti tsakela tinsimu ni swinsin'wana swo olova ti sungula ku yimbelela marito 	<p>Masungulo</p> <ul style="list-style-type: none"> Vulavula hi ndlela yo landzelerisa ni hi rito ra le hansi Tirhisa swikoweto ku kombisa miehleketo ni tinhlamuselo Hlamusela leswi xihlangi xi swi vulaka hi ku rila, n'unun'uta, ku hleka ni hi ririmiri ra miri hi ku tirhisa marito, hi xikombiso, Ndza swi vona leswaku u twa ndlala. Inge hi ku dyisa sweswi. Engeta marito ni swivulwa, xikombiso, <i>Tlula, tlula, tlula!</i> Yimbelela ni ku endla swinsin'wana minkarhi hinkwayo siku rin'wana na rin'wana. 	<p>Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo va vona vuswikoti byo</p> <ul style="list-style-type: none"> Nghenelela hi mimpfumawulo na ku engetela, hi marito ni swivulwa Kopunula mimpfumawulo ni marito vutisa swivutiso tirhisa ririmiri ro ya ri tika yimbelela ni ku endla swisi n'wana landzelerisano
	<p>Ku ya emahlweni</p> <p>Ticece</p> <ul style="list-style-type: none"> ti tirhisa ku fika eka 50 wa marito ti lemuka marito yo tala ku tlula lawa ti kotaka ku ma vula ti hlanganisa marito mambirhi kumbe manharhu ndzhawu yin'we ti tirhisa marito ya vun'winyi, xikombiso, "mina", "swa mina" ti teka mabulo yo olova ti vula marito lama yimeke ya ri woxe eka tin'hweti ta 18 ti tirhisa swivulwa swa marito ya 2-3 ni man'wana yo tala hi kwalomu ka 2 wa malembe 	<p>Ku ya emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> Tirhisa ntivo -marito lama lulameke loko u vulavula ni tindzumulo Engeta leswi tindzumulo ti vulaka swona ku komba leswaku wa swi twisia ni ku kombisa ku tlangela Kombisa mavulavulelo lamanene Tivisa marito ni miehleketo leyintshwa Tlangani mitlangu ya ririmiri. 	<p>Xiyisia tinhla ta leswi u nga swi endlerek ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo ekhombyeni ro va ni marimi</p> <ul style="list-style-type: none"> N'wana loyi anga ni xirimiswa n'wi tikela ku humesa mimpfumawulo, xikombiso, ku mita marito, ku nghanghamela eka mimpfumawulo yo karhi N'wana la nga ni xirimiswa n'wi tikela ku twisia kumbe ku hlanganisa marito yo nyika miehleketo, xikombiso <ul style="list-style-type: none"> - ku twisia leswi vanhu van'wana va swi vuleke - swiphiko hi ku landzelela matlhelo lawa a ma lerisiweke - swiphiko hi ku lulamisa mianakanya ya vona

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Vana lavatsongo</p> <ul style="list-style-type: none"> • va vulavula hi swivulwa leswi heleleke • va siyeriana eka mbulavurisano • va vulavula hi ndlela leyi twalaka kahle leswaku va twisisiwa ni hi lava va nga va tolovelangiki • va tsakela mitlangu ya ririmini ku vula marito ya mpfumawulo lowu fanaka • va vulavula hi swivulwa leswi yaka swi tika, va tirhisa ririmini marito kahle ni ku dyondza mianakanyo leyintshwa ni marito siku rin'wana na rin'wana • va vula swivulwa swa marito yo tlula ntlhanu • va tirhisa xigaririmini xa nkarhi lowu taka • va rungula swihungwana swo leha ni mintsheketo • va tiva ntivo marito ya kwalomu ka 2000 • va kombisa vuswikoti byo tala lebyi boxiweke laha hansi 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yanani emahlweni ni micingiriko leyi nga laha henhla • Katsa vana eka mbulavurisano lomu swi kotekaka kona • Khutazani vana ku ringeta ku tirhisa marito lamantshwa • Nghenisa marito ni mianakanyo leyintshwa siku rin'wana na rin'wana hi ku nyika vana mintokoto leyintshwa, kumbexana hi ku tlhuvutsa tinhlokomhaka to tanahi, 'Switsotswana' 'Maxelo' • Ku rungula swihungwana swo tala swa ndzhavuko, leswi pfunaka vana ku anakanyisia. 	
	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Vana lavatsongo va yisa emahlweni va</p> <ul style="list-style-type: none"> • tsakela ku kuma marito lama vitaniwaka hi ndlela leyi fanaka lawa vona ni van'wana va ma vulaka hi ku vula marito ya mpfumawulo lowu fanaka ni tinsimu, xikombiso, Ndzi vone homu yi huma hi gede • tirhisa marito ya nkarhi lowu hundzeke, wa sweswi ni wa nkarhi lowu taka • dyondza marito yo tala siku rin'wana ni rin'wana 	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Yanani emahlweni mi</p> <ul style="list-style-type: none"> • tsakela ku kuma marito lama vitaniwaka hi ndlela leyi fanaka lawa vona ni van'wana va ma vulaka hi ku vula marito ya mpfumawulo lowu fanaka ni tinsimu, xikombiso, Ndzi vone homu yi huma hi gede • tirhisa marito ya nkarhi lowu hundzeke, wa sweswi ni wa nkarhi lowu taka • dyondza marito yo tala siku rin'wana ni rin'wana 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
3. Vana va kota ku kuma tinhlamuselo hi 'ku hlaya' leswi va swi vonaka, ku swi twa, ku swi khoma, ku swi nantswa ni ku swi khumba.	Masungulo ticece <ul style="list-style-type: none"> Ti kuma nhlamuselo wa leswi ti swi tokoteke hi switwi swa bona - va 'hlaya' swiyimo 'hlaya' tibuku ta swifaniso loko se va kota ku tshama ni ku ti khoma 'hlaya' swifaniso leswi kombisaka mbango, xikombiso, swifaniso swa vanhu, swilo. 	Masungulo <ul style="list-style-type: none"> Xiyisia ririmia ra miri, ngopfungopfu ku languteka ka xikandza ni mpfumawulo wa rito loko u vulavula ni ticece ku sukela eku tswariweni. Komba ticece swifaniso swo tala ku sukela loko ti tlakusa nhloko na ku langutisisa ngopfungopfu swifaniso leswi nga ni swikandza swa vanhu. Kombisa ndlela yo hlaya ni ku hloholotelia ticece ku khoma tibuku. Va kombe swifaniso ni marito lama nga etibukwini ni mbango. 	Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo eka vuswikoti byo <ul style="list-style-type: none"> langutisisa swilo tsakela swifaniso ni tibuku ta swifaniso twisisa leswi vuriwaka hi swifaniso twisisa mintokoto ya bona ya switwi tsakela marito lama tsariweke ni swihungwana lemuka marito yo karhi xikombiso vito ra bona tsakela ku khoma ni ku hlaya tibuku
	Ku ya emahlweni Tindzumulo <ul style="list-style-type: none"> ti ya emahlweni ni ku hlaya tibuku ta mbango ti xiya ku hambana ka leswi tsariweke ni swifaniso ti sungula ku lemuka leswaku ku hlaya ku sungula ehenhla ku ya ehansi ni ku suka eximatsini ku ya exineneni 	Ku ya emahlweni Yanani emahlweni mi <ul style="list-style-type: none"> hlaya tibuku ni leswi kandziyisiweke swa mbango kombisa leswaku ku hlayiwa ku suka eximatsini ku ya exineneni kombisa ni ku vula swivumbeko na mihlovo kutani mi vulavula hi swifaniso tsalani marito ya tindzumulo loko ti vulavula hi swifaniso leswi ti swi endleke 	Xiyisia tinhla ta leswi u nga swi endlelaka ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo loko va ri ekhombyeni ro va ni swiphigo swo 'hlaya' <ul style="list-style-type: none"> loko a tsandzeka ku ku languta ematihlweni a ri ni tin'hweti tinhharhu a nga swi koti ku languta kumbe ku landzelela xilo hi matihlo a ri ni tin'hweti tinhharhu loko a ri ni papa ro karhi kumbe ku basuluka endzeni ka ndzololo ya tihlo loko a ri ni matihlo lama tshamelaka ku "tsopeta ngopfu," kumbe "ku pfa ma pfaleka" loko a ri ni matihlo lama voyameke (tihlo ri hundzuluka kumbe ri languta etlhelo) loko a hundzuluxa kumbe ku voyamisa nhloko loko a languta swilo ku koka tihlo rin'we, ku ri pfala kumbe ku swinya loko a languta swilo ku tipfinyinga kumbe ku khomakhoma matihlo ku papalata kumbe ku karhatiwa hi timboni to vangama

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	Ku hundzela emahlweni Vana lavatsongo va <ul style="list-style-type: none">• sungula ku kombetela marito ni swifaniso swo karhi• xiya ni ku kombetela swilo ni swifaniso• xiya marito ni mbango, xikombiso, mfungho wa yima (STOP), mfungho wa xinavetisi	Ku hundzela emahlweni Yanani emahlweni mi <ul style="list-style-type: none">• hlaya tibuku ni leswi kandziyisiweke swa mbango• kombetela u ri karhi u hlaya leswaku ku hlayiya ku suka ehenhla ku ya ehansi• kombetela swivumbeko, mihlovo, ni swin'wana ni ku hlohotela ku burisana ha swona• tsalani mavito ya tindzumulo loko ti bula hi swifaniso leswi ti swi endleke	
	Ku ya eka Giredi V Vana va ya emahlweni va <ul style="list-style-type: none">• longoloxa swifaniso hi ndlela leyi vumbaka xihungwana• hlamusela swifaniso, xikombiso, va endla swihungwana swa vona ni ku 'hlaya' swifaniso• khoma buku hi ndlela leyi faneleke ni ku phendla matluka hi mfanelo• endla onge va hlaya ni ku tolvela 'rito ra mahlayelo• lemuka vito ra vona leri tsariweke ni mavito ya van'wana• xiya marito lama hlayeriwaka ehenhla lama voniwaka eka mbango wa vona, xikombiso, rivanti, khabodo	Ku ya eka Giredi V Yanania emhlweni mi <ul style="list-style-type: none">• hlaya swihungwana swo huma eka tibuku ta swifaniso• kombisa mikhova leyinene yo hlaya buku• kombetela swiyenge swa buku, xikombiso, nhlanza, xifunengeto, nhlokomhaka, tinomboro ta mapapila	
4. Vana va rhekhoda mintokoto ya vona ni miehleketo hi ku tirhisa ririm, mimpfumawulo, vutshila, mitlangu hi ku famba ka nkarhi va tirhisa 'ku tsala'.	Masungulo Ticece <ul style="list-style-type: none">• ti endla mimpfumawulo ku vula mintokoto ya tona, xikombiso, ku rila, ku hleka• ti fungha hi ku tirhisa tikhirayoni ni tintiho epapilweni ni sava(ku halahala)• swi sungula ku thya mavito ya leswi halahariweke	Masungulo Nyika ticece micingiriko leyi fambelanaka ni mintokoto ya vona <ul style="list-style-type: none">• ku tirhisa marito, xikombiso, swi angula eka mintokoto hi marito• hi micingiriko ya leswi dirowiweke, xikombiso, ku halahala ni ku bula leswi halahariweke• ku endla micingiriko ya swa vutshila bya ntumbuluko, xikombiso, tinsimu ni ku vula marito ya mpfumawulo lowu fanaka ni ku encenyeta mintokoto hi ku fambafamba ni ku tlanga dirama (ku kholwa hi ku endla ni ku tlanga)	Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo eka vuswikoti byo <ul style="list-style-type: none">• bula hi mintokoto ya vona• tlanga mitlangu ya 'ku kholwa hi ku endla' hi voxie ni ku katsa van'wana loko va ri karhi va kula• tirhisa switirho ku dirowa ni ku penda mintokoto ya vona ni ku bula ha yona• kombisa ku tsakela ku dirowa maletere ni ku tsala vito ra vona ni marito yo olova

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	Ku ya emahlweni Tindzumulo ti sungula ku anakanyisisa hi mintokoto ya vona hi <ul style="list-style-type: none">• ku vulavula hi mintokoto ya vona, xikombiso, 'Ndzi rhandza....'• ku encenyeta mintokoto ya vona eka ntlangu wa ku kholwa hi ku endla• ku dirowa swirhendzevutana, swikandza ni swivumbeko swa vanhu va ri karhi va swi thya mavito, xikombiso, va ku i manana kumbe wa swi thya vito ra vona vinyi• va dirowa swilo leswi nga laha va nga kona leswi va swi tirhiseke, xikombiso, tibolo• ku endla ni ku thya mavito ya leswi lehalhariweke tanahi 'vutsari' lebyi va byi 'hlayaka' hi rito leri twalaka	Ku ya emahlweni Nyika tindzumulo swintirhwana swo tanahi <ul style="list-style-type: none">• ku vulavula hi mintokoto ya tona ti ri karhi ti vutisa swivutiso swo tanahi Xana leswi dirowiweke i yini?; Ndzi byele hi leswi; Xana i yini leswi u swi tsakelaka ngopfu?• ku dirowa hi tikhirayoni letikulu ta mafurha, ni hi tintiho esaveni kutani ti bula hi leswi dirowiweke• 'ku tsala' mavito ya tona eka mintirho ya tona• ku yimbelela tinsimu ti tirhisa maletere, xikombiso, 'timanga' leti nga endlihi hi ku fambafambisa miri	Xiyisisa tinhla ta leswi u nga swi endlalaka ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo loko va ri ekhombyeni <ul style="list-style-type: none">• a va tsakeli kumbe ku kota ku tirhisa ririmbi ku hlamusela mintokoto ya vona• ava tsakeli kumbe kota ku rhekhoda mintokoto eka ntlangu wa ku kholwa hi ku endla• a va swi koti ku khoma swo tsala ha swona tanahi tikhirayoni ni tipenisele• va tikeriwa hi ku dirowa swifaniso, ku endla swivumbeko, naswona hi ku famba ka nkarhi ku tsala maletere ya vito ra vona• va dirowa hi ku nonoka swinene naswona va nonohweriwa• penisele va yi khoma hi ndlela leyi nga tolrevelekangiki
	Ku hundzela emahlweni Vana lavatsongo <ul style="list-style-type: none">• va ya emahlweni ni ku anakanyisisa, ku rhekhoda ni ku tsala leswi va swi sunguleke va ha ri ticece ni tindzumulo• va sungula ku tsala kumbe ku dirowa maletere• va sungula ku peleta maletere• va kombela leswaku swihungwana swa vona swi tsariwa ehansi	Ku hundzela emahlweni Yanani emahlweni ku <ul style="list-style-type: none">• tsala xitori lexi runguriwaka hi n'wana hi ntirho wakwe wa vutshila(hakanyingi i xivulwa xin'we kumbe swimbirhi)• rungula switoria swa letere rin'wana ni rin'wana ni xivumbeko xa rona	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Vana lavatsongo va ya emahlweni va</p> <ul style="list-style-type: none"> • va tirhisa vuswikoti swa mimpfimbi leyitsongo hi ku tlanga hi tintiho (xikombiso, ku tlanga hi fulawuri leyi pfuviweke, ku boha mabawuti) • va titoloveta ku nkongomiso switirhisiwa hi ku tirhisa swikero ku tsema swifaniso leswi dirowiweke, swivumbeko, ni swin'wana • va titoloveta ku tirhisa mahlo ni mavoko hi nkarhi wun'we, xikombiso, ku qhavulela ni ku hoxa, ku dirowa ni ku penda • va landzelerisa swifaniso, swivumbeko ni maletere ya vito ra vona • va vumba maletere hi ku tirhisa ku penda hi ritinho, tiburachi to penda, tikhirayoni ta mafurha, ni swin'wana • va kopa swivumbeko, marito ni maletere leswi nga laha va nga kona hi ku tirhisa switirho swo tala (xikombiso, tiburachi to penda, tikhirayoni ta mafurha) 	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pfuna vana ku tsema kahleyana emahlweni ku hloholotela mitlangu ya bolo • Pfuna vana ku landzelerisa swivumbeko leswikulu swa letere emoyeni • Nyika tibuku ta ku dyondza ku tsala ni ku hlaya tani hi ntlangu wa ku kholwa hi ku endla leswaku vana va endla onge va hlaya ni ku tsala naswona va twisia leswi nkandziyiso wu vulaka swona. 	

MASUNGULO YA DYONDZO NA NHLUVUKISO WA VUNDZHAWU YA VUMUNE: KU KAMBISISA MATEMATIKI

Rito ra n'wana

Ndzi lava ndzhawu leyi ndzi nga ta tokota mbangu lowu ndzi nga ta kuma tipatironi, ku kota ku hlanganisa, ku lemuka vuxaka, ku tirha hi tinomboro, ni ku hlela swilo, ku fananisa ni ku swi veka hi mintlawa. Sweswo swi ndzi pfuna ku ehleketa, ku tlhantlha swiphiqo ni ku vutisa swivutiso.

Xana ku kambisisa tinhlayo i yini?

- Swi katsa vana lava endlaka nhluvuko ni ku twisia ndlela yo tlhantlha swiphiqo, ndlela yo anakanyisa ni ku tirhisa ndlela yo tlhantlha tinhlayo eka mbango wa vona.
- Vana va tirhisa miri, miehleketo ni switwi swa vona ku tololova ndzhawu ya vona. Va fanele va nyikiwa minkarhi yo va pfuna ku valanga
- Loko va endla sweswo va swi kota ku kurisa vutivi, vuswikoti ni ku yingisela.
- Va yumbe miehleketo ni ku yi kambela loko yi tirha. Naswona va dyondza ku antswisa miehleketo loko va endla swilo ni tintangha ta vona ni vanhu lavakulu
- Miehleketo ya matematiki yi ya yi kula loko vana va lavisisa ni ku vula leswi va swi ehleketa hi tinomboro, ku hlayela, swivumbeko, xivandla ni mpimo.

Vanhu lavakulu va fanele va ti nyika nkarhi wa ku yingisa vana loko va kambisisa swilo leswi yelanaka ni tinhlayo

- Vuswikoti byi yelana hi matimba na tinhlayo ni maehleketelo ya sayense (ku navela ku tiva, ku kambisisa, ku xiya xiphiqo ni ku tlhantlha xiphiqo)
- Vana lava tsoniweke ni swilaveko swo hlawuleka va ni lunghelo ro yingiseriwa naswona va fanele va kuma nseketelo ku endlela leswaku va kula hi tlhelo ra matematiki na ku dyondza hilaha va nga swi kotaka hakona.
- Vana va fanele va hlohloteriwa ku kambisisa vutomi bya xiviri leswaku va tlhantlha swiphiqo, va endla swilo, va swi fananisa, ku hlayela ni ku tumbuluxa swivutiso swa vona.
- Va fanele va kuma nseketelo hi ririm'i ra vona leswaku va kurisa miehleketo ya matematiki ni ku vula miehleketo ya vona.
- Vanhu lavakulu va fanele ku vona nkoka wa ku amukela tindlela to hambarahambana leti vana va kotaka ku komba miehleketo ya vona.

1.

Vana va lemuka va tlhela va endla swo karhi hi tinomboro ni ku hlayela

3.

Vana va kambisisa xivumbeko, xivandla ni mpimo

Ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo ni masungulo ya matematiki

2.

Vana va hlela, va ava, va fananisa ni ku tlhantlha swiphiqo

Xivumbeko 10 Ku tirha ni mindyangu ni vana va vona lavatsongo ku hlohlotelala masungulo ya matematiki

Tinhla to Anakanyisisa (Tinhla leti hi faneleke ku ti tekela enhlokweni minkarhi hinkwayo)

- Xana vana hi nga va nyika njhani mbango wa le ndzeni lowu nga ta pfumelela vana ku lavisia, ku dyondza ni ku titoloveta ku twisia matematiki wa vona lowu wa ha humelelaka ?
- Xana migingiriko ya vana (ku dirowa, ku tlanga, ku ringetela) yi nga komba njhani vuswikoti byo ntshuxa swiphiko, ku ehleketa kahle na ku teka swiboho?
- Xana yi kona mintokoto leyi ringaneke ya leswaku vana va kambisia swiphiko swa xiviri evuton'wini, ku endla tipatironi, ku hlayela, ku fananisa ni ku pima?
- Xana vanhu lavakulu va seketela njhani vana lava tirhisaka mbulavurisano ku nga ri ririm ieri vulavuriwaka ku kombisa mianakanyo ya vona ya matematiki ?
- Xana mintokoto yo sungula ya matematiki yi hlanganisiwa njhani ni tindlela tin'wana to dyondza?

Swikongomelo swa nhluvukiso wa nkongomiso, swikombiso swa migingiriko yo hlohletela: Matematiki

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa migingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
1. Vana va lemuka va tlhela va hlamula hi tinomboro ni ku hlayela	<p>Masungulo</p> <p>Ticece</p> <ul style="list-style-type: none"> • ti hlamlula eka vanhu ni swilo swo karhi leswi nga kusuhi na tona • ti lemuka ku cinca ka mimpfumawulo, leyti yi vonaka ni swilo leswi nga emahlweni ka tona • ti ndlandlamuxa ku vitana swilo hi mavito ni mavito ya tinomboro ku ya hi mintokoto ya tona • swi tsakela tinsimu ni ku vula marito ya mpfumawulo lowu fanaka ya ku hlayela 	<p>Masungulo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vitana hi mavito swilo ni vanhu lava ticeci ti va tivaka. • Bulani hi tindzhawu leti ticece ti nga eka tona, xikombiso, emahosi, laha va dyelaka kona. • Yimbelelani tinsimu ta tinomboro leti nga ni mimpfumawulo yo fana loko mi va ambexa niloko mi cinca maleyiri, xikombiso, xin'we, swimbirhi, ndza ku vona • Hloholotela ticece ku ku encenyeta, xikombiso, munhu lonkulu a kombetela nhompfu ya yena, ivi n'wana a vona kutani a encenyeta leswi fanaka naswona • Hloholotela vana ku nghelelela eka migingiriko hi ku phokotela ni ku ba swigingi. 	<p>Xiyisisani ni ku burisana ni vatsvari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo eka vuswikoti byo</p> <ul style="list-style-type: none"> • angula eka vanhu, tindzhawu ni swilo leswi nga eka mbango wa vona • tirhisa switwi swa vona ku nyika nhlamuselo wa leswi endlekaka embangwini • nghenelele, yingisela hi vurhonwani, ku tshuxa swiphiko ni ku kuma swintshunxo • kombisa ku rhandza tinsimu to karhi ni ku vumba marito lawa ya nga ni mimpfumawulo ley fanaka ni tinomboro to karhi • kombetela swilo leswi tolrevelekeke • komba ku lemuka tinomboro • vulavula hi tinomboro na tinomboro ta marito u tirhisa ririm i ra tinomboro • yelanisa tinomboro etibukwini

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	Ku ya emahlweni Tindzumulo ti ya emahlweni ti <ul style="list-style-type: none"> ringeta ku vula marito yo hlayela antswisa ku lemuka ndlela yo hlela swilo tirhisa ririm i ra tinomboro ku fana na n'we, mbirhi, ni ku tlula ku ringetela hi mimfungho ni timaraka 	Ku ya emahlweni Yanani emahlweni mi <ul style="list-style-type: none"> vuyelerisa marito yo hlayela lama tirhisiwaka hi vana va kombiseni hi laha ku hlayela ku hi pfunaka ha kona ku kuma "leswaku swingani" bula hi swilo leswi katsiweke ndzhawu yin'we, xikombiso, switlangisi, swiambalo, tintangu kombela vana ku bula hi timaraka ni mimfungho ley i yi endlaka (epapilweni, esaveni) tirhisa ririm i ra matematiki loko mi bula ni tindzumulo, xikombiso, <i>Ndzi lava ku ku nyika xitlangiso xin'wana. Kutani u nga teka timbirhi.</i> 	Xiyisia tinhla ta leswi u nga swi endlelaka ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo loko va ri ekhombyeni <ul style="list-style-type: none"> kombisa ku famba a voyamile - swirho swi tikombia swi nga tirhisani, a tshamela ku wa ni ku chayisa swilo loko a ri ni xiphijo xo hlwela ku tolvela ririm i ni ku peleta marito loko a komba ku ka a nga tsakeli ku hoxa xandla loko a nga swi tsakeli ku yingisela loko a nonohweriwa hi ku tshama ni ku yingisela hi ku landzelerisa loko a tikomba a rivala maendlelo ya swilo ni ku ka a nga tsundzuki micingiriko loko a nonohweriwa hi ku dyondza tinomboro ni ku hlayela
		Ku hundzela emahlweni <ul style="list-style-type: none"> nyika xikombiso kutani u hlohotela vana ku tirhisa ririm i ra matematiki, xikombiso, ndzi nga ambala tintangu timbirhi. Xana u nga tirhisa tingani? Tirhisa ririm i ra tinomboro eka micingiriko ya tlangu wa vana kumbe eka leswi endliwaka siku rin'wana na rin'wana, xikombiso, swo tala, switsongo, "swingani?" tirhisa tibuku ta ku hluya ni ta ku hlayela tinomboro Tirhisa tinsimu ni ku vula marito ya mpfumawulo lowu fanaka ya tinomboro ni ku hlayela Komba vana ndlela leyi nchumu lowukulu wu nga pandziwaka wu va swiphemuphemu ivi wu tlhela wu hlanganisiwa, xikombiso, u nga teka xiphemu xa xinkwa, u xi tsema xi va swiphemu swimbirhi ivi u swi veka swi hlangan. Tlangani mitlangu, xikombiso, ku kuma loyi a lahlekeke Endlan swo nameketa hi ku tirhisa tinomboro. Tlangani mitlangu yo kumbetela ku kuma leswaku i "swingani?" 	Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo eka vuswikoti byo <ul style="list-style-type: none"> kombisa ku tsakela micingiriko ley i va kongomanek na vona va navela ku tiva xo karhi loko ku ri ni micingiriko eka mbango wa vona minkarhi hinkwayo va ringeta ku komba mahanyelo yo endla swilo ni ku kuma swintshunxo va nghelelela hi ku hetiseka eka micingiriko hi ku vulavula hileswi va swi endlaka, ni ku vutisa swivutiso ni ku teka swiboho va tirhisa switirhisiwa ku nyika nhlamuselo va hlela, va ava ni ku tirhisa ririm i leri faneleke ra matematiki ku kombisa ku twisisa va nghelelela eka mitlangu, va encenyeta swo karhi, va kombisa laha ku tirhisiwaka ririm i ra matematiki

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	Ku ya eka Giredi V Vana va ya emahlweni va <ul style="list-style-type: none">• hlayela swilo swa ntiyiso• tirhisa tintiho, timaraka eka mapapila ni swifaniso swo yimela tinomboro• endla swipimanyeto swo olova• kuma ku fana ni ku hambana• lemuka tinomboro to karhi ni ririm i ra tinomboro• yimbelela tinsimu ni swinsin'wana leswi nga ni mimpfumawulo leyi fanaka	Ku ya eka Giredi V <ul style="list-style-type: none">• hloholotela vana ku tirhisa ririm i ra tinomboro, xikombiso, n'we, mbirhi, sweswosweswo.• Pfumelela vana va nameketa tilebulu ta tinomboro eka swilo, xikombiso; va nga vekela nomboro n'we eka nchumu lowu nga wa vona.• Tlangani mitlangu yo hlayela ni ku pfumelela vana va "hlayela" hi tindlela to hambanahambana.• Nyika vana hloholotel o wa ku vutisa swivutiso lomu ku tirhisiweke ririm i ra matematiki, xikombiso, xana u ehleketa leswaku ku ni swiwitsi swingani ebodhleleni?• Endlan i micingiriko leyi vana va nga ta kuma swilo leswi fanaka.• Endlan i micingiriko leyi vana va faneleke ku kuma swilo leswi nga faniki ni leswi va nyikiweke swona.	
2. Vana va hlela, va ava, va pimanisa ni ku tshunxa swiphiko	Masungulo Ticece <ul style="list-style-type: none">• va ringeta ku ehleketa hi ku landzelelana• va lava ku lavisia mbango wa vana ni ku tiva hi ta swilo leswi va vangelaka mitlhontlho	Masungulo <ul style="list-style-type: none">• Nkarhi hinkwawo byela vana leswi u swi endlaka ni leswi endlekaka• Tlangani mitlangu, xikombiso, sweswi wa ndzi vona, sweswi a wa ha ndzi voni• Vulavula ni ticece hi swilo leswi swi ti tikelaka, xikombiso, ndlela yo fikelela xitlangiso lexi nga ekule naswona	Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo eka vuswikoti byo <ul style="list-style-type: none">• kombisa ku tsakela micingiriko leyi va kongomaneko na yona• va navela ku tiva xo karhi loko ku ri ni micingiriko eka mbango wa vana• minkarhi hinkwayo va ringeta ku komba mahanyelo yo endla swilo ni ku kuma swintshunxo• va ngenelela hi ku hetiseka eka micingiriko hi ku vulavula hileswi va swi endlaka, ni ku vutisa swivutiso ni ku teka swiboho• va tirhisa switirhisiwa ku nyika nhlamuselo• va hlela, va ava ni ku tirhisa ririm i leri faneleke ra matematiki ku kombisa ku twisia• va ngenelela eka mitlangu, va encenyeta swo karhi, va kombisa laha ku tirhisiwaka ririm i ra matematiki

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya emahlweni</p> <p>Tindzumulo ti ya emahlweni ti</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ringeta ku vula ku hlayela marito • Va ya va ndlandlamuxa ku veka swilo hi mintlawa • Va tirhisa ririmia ra tinomboro 		<p>Xiyisia tinhla ta leswi u nga swi endlelaka swihlangi, tindzumulo ni vatsongwana loko va ri ekhombyeni</p> <ul style="list-style-type: none"> • ririmia leri va ri tirhisaka a ri endli nhluvuko • vuswikoti byo tirhisa rungula byi tsanile • va nonohweriwa ku twisia marito yo olova kumbe swivulwa (va hlwela ku twa leswi vuriwaka) • va nonohweriwa hi ku landzela swiletelo • va kavanyeteka hi ku olova kumbe va dzika swinene eka xintirhwana xo karhi ivi swi va tikela ku cincela eka swin'wana • hakanyingi va endla swilo va nga rhangaka hi ku ehleketa kumbe ku ehleketa hi vuyelo bya swiendlo swa vona • va ni xiphijo xo vona ku fana ni ku hambana ka swilo • swilo, maletere, tinomboro swa va pfilunganya • va nonohweriwa ku hambarisa mimpfumawulo yo karhi • va ni swiphijo swo tsundzuka swilo

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku hundzela emahlwени</p> <p>Vana lavatsongo</p> <ul style="list-style-type: none"> • va ringeta ku ntshuxa swiphiqo swo tinomboro • va hambanisa swilo hi tindlela to hambanahambna • va hlayela swilo leswi nga entlaweni 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Va hlohleteri ku hoxa xandla eka micingiriko tanihi ku rungula swihungwana , ni marito ya mpfumawulo yo fana. Vutisa swivutiso swo ntshuxa swiphiqo swo tinomboro, xikombiso, Sindiwe a a ri ni ntangu yin'we ntsena. Xana u fanele a endla yini? • Kombela vana leswaku va vula ndlela leyi va ntshuxeke xiphiqo ha yona, xikombiso, ndzi lava ku tiva leswaku mi khandziyise ku yini xitepisi xa mugiva. Xana mi nga ndzi dyondzisa ku xi khandziya? • Tirhisa swifaniso ni switirhisiwa loko ku ri karhi ku hlamsueriwa swihungwana ni marito yo fana • Hlohotela vana kuhlela swilo hi ku ya hi leswi va swi lavisaka swona (leswi laviwaka ni leswi nga laviwiki), mpimo, xivumbeko ni muhlovo. Va kombele leswaku va hlayela hi vox: Kombisa tindlela to hlayela leswaku u va pfuna • Tirhisa ndlela yo encengeta swilo ni swihungwana ku kombisa ririmri ro fana na, swi nga swingani, leswitsongo, swo tala, ku fana ni. • Vava ni marito ya kwalomu ka 2000 • Kombisa vuswikoti swo tala leswi ngakombiwa laha hansi 	
	<p>Ku ya eka Ntangha R</p> <p>Vana va ya emahlweni va</p> <ul style="list-style-type: none"> • va hlela, va ava ni ku pimanisa • va tirhisa ririmri ra matematiki leri fambelanaka ni ku hlela, ku ava ni ku hambanisa hi ku ya hi muxaka • va tshunxa swiphiqo swo olova leswi khumbaka mintokoto ya vona ya le kusuhi. 	<p>Ku ya eka Ntangha R</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tirhisa ririmri ra tinhlayo hi swikombisa ni swihungwana swa matematiki, xikombiso, <i>ndzi dye swiwitsi swinharhu. Rani u teke xin'we naswona xin'wana ndzi xi nyike Mpho. Kutani ndzi sale na _____.</i> • Nyika micingiriko laha vana va hambanisaka swilo leswi nga ringaniki ni leswi ringanaka. • Tirhisa swihungwana ku pfuna vana ku hlela, ku ava ni ku hambanisa hi ku ya hi muxaka. • Kombisa ku tsakela ndlela leyi vana va tlhantlhaka swiphiqo ha yona ni tinhlamulo leti va ti nyikaka. 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
3. Vana va kambisia xivumbeko, xivandla ni mpimo	<p>Masungulo</p> <p>Ticece</p> <ul style="list-style-type: none"> va kombisa ku xiya xivumbeko, muxaka ni muhlovo wa leswi nga laha va nga kona va kumisia swiaki swa swilo swo fana ni switlangisi hi ku lavisia va ringeta ku tata swibye 	<p>Masungulo</p> <ul style="list-style-type: none"> vulavula ni ticece hi swilo leswi nga eka mbango wa vona ngopfungopfu xivumbeko, muxaka ni fukelo Komba vana matirhelo ya swilo ni ndlela leyi swilo swi cincaka ha yona, xikombiso, tandza leri nga swekiwangiki ni leri katingiweke. Nyika swibye leswi nga riki na nchumu ni swilo leswi nga khomedaka hi ku olova swo tata swibye. 	<p>Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari swihlangi, tindzumulo ni vatsongwana va vona vuswikoti byo</p> <ul style="list-style-type: none"> valanga mbango wa vona ni ku tlanga hi leswi yelanaka ni xivumbeko, ndzhawu ni mpimo tirhisa swikoweto, marito, swivilwa ni swiga ku hlamusela swilo, swintirhwana ni vanhu tirhisa switirhisiwa ku vulavula hi ndlela yo komba ku twisisa marito dzikisa mianakanyo eka leswi endliwaka hi vona ni van'wana ku byela van'wana mintokoto ya vona
	<p>Ku ya emahlweni</p> <p>Tindzumulo</p> <ul style="list-style-type: none"> ti kombisa ku lemuka swivumbeko ni tipatironi ti hlela swilo hi ku ya hi muxaka wa swona, xikombiso, mpimo kumbe xivumbeko ti tlanga hi swivumbeko ni ku hlela ko olova 	<p>Ku ya emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> vulavula ni vana hi tipatironi leti va ti vonaka eku suhi na vona, xikombiso, tipatironi eka swiambalo, eka ntumbuluko, eka miako. Komba vana ku hambana ka swivumbeko, xikombiso: bisikiti na xikhigelo Pfumelela vana va hlela swilo swa mimpimo ni swivumbeko swo hambarahambana. Rungula swihungwana ku hloholotela vana leswaku va tirhisa swivumbeko leswaku va tiendlela swilo. 	<p>Xiyisia tinhla ta leswi u nga swi endlalaka tindzumulo ni vana lavatsongo loko va ri ekhombyeni</p> <ul style="list-style-type: none"> loko va hlwela ku vulavula loko va nonon'heriwa hi ku twisisa rungula leri voniwaka hi matihlo ni leri twiwaka loko va nonohweriwa hi ku tshama va ehleketa hi vona vinyi loko va ri eka xivandla xo karhi a va ti lulamiselanga - va kavanyeteka hi ku olova naswona va nonon'heriwa hi ku vona vuyelo bya swiendlo swo karhi a va tshunxekanga, va huhwa naswona va tsandzeka ku famba hi mfanelo, xik. ku tlula, ku tlulatuleka, ku khavulela bolo va tikeriwa hi ku khoma marito va rivala hi xihatla va nonohweriwa hi ku avelana miehleketo ni ku tolovelva vanhu van'wana

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Vana lavatsongo</p> <ul style="list-style-type: none"> va tsakela swivumbeko hi ku swi tirhisa, ku vulavula ha swona ni ku lemuka ku fana ni ku hambana ka swona va tlanga hi ku va eka xivandla xo karhi va swi kota ku kuma swilo loko va nyikiwa nkongomiso va tirhisa swilo leswi tolavekeke ku endla tipatironi va swi kota ku longoloxa swilo swimbirhi hi ku ya hi ku leha (swo leha ni swo koma) hi ku tlakuka (xo tlakuka ni xo koma) kumbe mpimo (lexi nga riki na nchumu ni lexi taleke) va tirhisa ririmri ra siku rin'wana ni rin'wana leri fambelanaka ni nkarhi xikombiso, nimixo, nivusiku va sungula ku tirhisa marito ya matematiki ya swilo leswi khomelaka swa swivumbeko swa 3d ni swivumbeko swo nava swa 2D 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> hlohotela vana ku vulavula hi leswi va swi tsakelaka hi ku tsakela swivumbeko. Hlamuselani lexi vangelaka swilo swi fana kumbe swi hambana. Hlelani minkarhi yo tlanga hi swivandla swo karhi, xikombiso, ehenhla, ehansi. Tlangani mitlangu yo tanihi "ku vhumba ni ku kambisia". Nyikani vana swiletelo swa nomo ni ku va pfuna ku kuma swilo. Tlangani mitlangu yo tanihi "ku lava lexi fihiweka". Hlelani minkarhi yo tlanga hi sava, mati ni swa milorho. Hlayani ni/kumbe ku endla tibuku hi swivumbeko, xivandla ni mpimo. Hlohotelani vana ku kambisia xivumbeko ni ku vulavula hi xona, xikombiso, xa yinhlanharhu ni xa tinhla. 	
	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Vana va ya emahlweni va</p> <ul style="list-style-type: none"> lemuka swilo swa mixaka yo olova ni swivumbeko swa laha va nga kona endla mixaka ya tipatironi ni swivumbeko swo hambanahambana hlamusela swivandla, xikombiso, emahlweni, endzhaku tirhisa ririmri ra matematiki eka xivumbeko, xivandla ni mimpimo (xikombiso, ku leha, vundzeni na nkarhi) 	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <ul style="list-style-type: none"> hlohotela vana ku vulavula hi leswi va swi voneke. Kombela vana va vulavula hi leswi va swi tumbuluxeke Tumbuluxa xivandla xa leswaku vana va kombisa leswi va swi endleke Tirhisa mimfungho ya munhu hi yexe leswaku vana va kota ku vona leswi nga swa vona, xikombiso, n'wana a nga ha nameketa xifaniso xa n'weti eka swilo swa yena hinkwaswo. Tlangani mitlangu laha vana va bohekaka ku ehleketa hi swivandla ni ku endla swo karhi. Endlani ni ku hlaya tibuku ta swivumbeko ni mixaka ya tipatironi. Nyikani minkarhi laha vana va nga ta pima nkarhi (hi xipimankarhi xo tirhisa sava lexi endliweke hi munhu lonkulu) ni ku kumisia loko nchumu wu tika kumbe wu vevuka. Pfumelela vana va tlanga hi sava ni mati ku kumisia mpimo ni ntikelo. 	

XIYENGE XA VUTSEVU XA MASUNGULO YA DYONDZO NA NHLUVUKISO WA VUNDZHAWU: VUSWIKOTI

Rito ra n'wana

Ndzi lava ndhawu leyi ndzi nga ta kota ku xiya mitlhontlo ni swiphiko, ku ringeta switshunxo hi vuhalayiseki ni ntshunxeko ni ku titloveta nchumu hi ku tlanga, tlangu wa ku kholwa hi ku endla, ku dirowa, ku penda, ku tsema ni ku nameketa, ku encenyeta ni vuyimbeleri, ku giya, ku cina ni mitlangu.

Xana Vuswikoti i yini?

Vuswikoti swi vula leswaku vana va ta ni mianakanyo leyintshwa ni leyi tirhaka ni swintshunxo swa swiphiko ni mintlhontlo. Vuswikoti ni ku tumbuluxa ni ku ta ni swintshunxo hi ku vutisa swivutiso swo tanihi Xana ku endleka yini laha? Hikwalaho ka yini swi endleka? Xana swi ni vuyelo byihi? Xana hi nga endla yini ha swona? Swi nga va njhani loko ndzo ... ?

Vana lavatsongo va va ni vuswikoyi eka swiyenge hinkwaswo swa vutomi bya vona, ku katsa ku endla nhluvuko eka ririm, ku tolvela tinhlayo, ku antswisa rihanyo lerinene, ku endla nhluvuko wa ku tiyimela hi voxne ni ku titwa va amukeleka, ni ku tlhuvutsa swivutiso swa misava.

Xikongomelonkulu xa Vuswikoti i ku hlohlotela vana leswaku va va ni vuswikoti bya swilo, va tirhisa miehleketo, va rhandza vutshila, ni nkoka wo anakanyisa hi vuenti ni vuswikoti byo tlhantla swiphiko.

Vana lavatsongo hi ntumbuluko va ni vuswikoti naswona hi ntumbuluko va dyondza ni ku tshunxa swiphiko hi ku tlanga, ku valanga ni ku kumisia ni ku vutisa swivutiso.

Sweswo va swi endla ngopfungopfu eka mitlangu ya ku kholwa hi ku endla, eka vutshila bya swifaniso, (ku dirowa, ku penda, ku encenyeta, ku endla swifaniso) ni hi vuyimbeleri (ku yimbelela, ku tlanga vunanga hi swichayachayana ni ku vula marito ya mpfumawulo lowu fanaka) ni hi ku cina ni leswi katsaka vutiolori.

Vutshila lebyi vonakaka byi kurisa vuswikoti byo endla swilo swimovhana ni matirhelo ya michini hi ku tirhisa switirhisiwa ni ku kota maendlelo yo hlaya ya vutshila.

- Ku tirha hi swilo swa matlhelo mambirhi (2D) swi kongomisiwa eka ku ndlandlamuxa ntokoto wa vadyondzi hi misava hi ku tirhisa vutshila na switwi, ku bula na ku hlamula hi ku dirowa miri wa munhu wu ri ku fambeni: ku khandziya, ku tsutsuma, ku tshama, ku etlela. A ku na ndlela yo antswa yo dirowa, kutani vadyondzi va fanele ku kuceteriwa ku humesela vuswikoti bya vona hi ku ntshuxeka, handle ko chava ku soriwa.

- Swilo swa matlhelo manharhu (3D) swi ndlandlamuxa minongoti ya swivumbeko empfhukeni hi ku hlanganisa swiphemuphemu swa vumba, ku tota swidamarheti kumbe ku damarheta ephepheni, ku tsemelela swivumbeko, ku petsa swivumbeko, ku bohelela na ku phutsela. matireselo ya mafundza ya xin'we kumbe swo tala swi fanele ku katsiwa eka dyondzo yin'wana na yin'wana ya Vutshila bya swo Voniwa. Leswi swi vula leswaku vadyondzi va fanele ku tirhisa na ku vulavula hi mintila, swivumbeko na mihlovo.

Vutshila bya swo endla byi pfumelela vana leswaku va va ni vutshila byo vulavula, va endla dirama, va yimbelela, va endla vuyimbeleri, va cina ni ku valanga mbango hi ndlela yo kombisa vuswikoti

- Hi vuswikoti byo endla, ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo va kurisa vuswikoti bya miri ni swikili swa miri ni vuswikoti.
- Vuswikoti byo endla byi tlhantla miehleketo, swi tiyisa vuxaka ni ku tiyisa ku ti tshemba ni ku va ni mahanyelo ya ku ti tshinya.
- Ku tinyiketela ni ku nyika nhlamuselo swi pfuna vana ku va ni vuswikoti byo yimbelela, ni leswi katsaka vutiolori ni dirama hi voxne ni loko va ri entlaweni

Vuswikoti byi yelana ngopfu ni matematiki ni maehleketele ya xi sayense (ku navela ku tiva, ku kambisia, ku xiya ni ku ntshuxa xiphiko).

Vanhu lavakulu va fanele va xiyisia loko vana va tsakela ku va ni vuswikoti

Timfanelo ta vana hi tona masungulo ya vuswikoti hinkwabyo va va ni mfanelo yo valanga, ku lava ku tiva ni ku kambisia tindlela to rhekhoda ni ku kombisa mintokoto ya vona.

Vana lava tsoniweke ni lava nga ni swilaveko swo hlawuleka va ni mfanelo yo nyikiwa nkarhi naswona va fanele va kuma nseketelo wo va pfuna ku endla nhluvuko ni ku dyondza hilaha va nga swi kotaka hakona.

Hlohletela vana lavatsongo ku tirhisa mianakanyo ya vona, ku ololoxa swiphiqo va ri ni ntsakelo ni ku titshemba, ku tirhana ni switirhisiwa swo hambarahambana, ku endla vutiori ni ku cina ni ku qamba.

Vana lavatsongo va fanele va valanga ni ku antswisa miehleketo ya vona hi ku ya hi mintokoto ya vona vinyi, va tirhisa switwi, matitwelo ni leswi va swi vonaka.

Ndlela yo tumbuluxa yi ni nkoka swinene ku tlula leswi kumiwaka.

Migingiriko hinkwayo yi fanele yi kongomana ni ku hluvukisa swikili hi ku tsakisiwa, ni mintokoto ya vuswikoti, ku tlula ku tirha ku languteriwe leswi nga ta kumiwa swi ri swa xiyimo xa le henhla.

1.
**Ku xiyisia, ku lavisia ni ku ta ni
swintshunxo swa mintlhontlho hi
ku ntshuxa swiphiqo**

4.
**Ku xiyisia, ku lavisia ni ku ta ni
swintshunxo swa mintlhontlho hi
vuyimbeleri, ku cina ni dirama**

Ticece, Tindzumulo ni Vana
Lavatsongo va ni Vuswikoti
Tlhantlha Swiphiqo

2.
**Ku xiyisia, ku lavisia ni ku ta ni
swintshunxo swa mintlhontlho hi
ku tlanga ni\ku kholwa hi ku endla**

3.
**Ku xiyisia, ku lavisia ni ku ta ni
swintshunxo swa mintlhontlho hi
migingiriko ya vutshila bya swo
voniwa**

Xivumbeko 11 Ku tirha ni mindyangu ni vana va vona lavatsongo leswaku va hlohlotela Vuswikoti

Tinhla to Anakanyisisa

- Xana hi nga nyika vana tindlela tihi to endla vuswikoti bya le ndzeni ni le handle ka mbango wa vona?
- Xana hi yihi migingiriko ya vana (ku dirowa, ku tlanga, ku ringetela) leyi kombisaka vuswikoti bya vona byo ntshuxa swiphiqo, hi ku tlanga, vutshila bya swo voniwa ni byo endla?
- Xana yi kona mintokoto leyi ringaneke ya leswaku vana va tolvela swiphiqo swo xiviri swa vutomi, ni ku kombisa vuswikoti?
- Xana vanhu lavakulu va seketela njhani vana ku tirhisa mbulavulo handle ka ku tirhisa ririm, vutshila bya swo vona ni vutshila bya swo endla ku kombisa vuswikoti?
- Xana mintokoto yo sungula ya vuswikoti yi hlanganisiwa njhani ni tindlela tin'wana to dyondza?

Swikongomelo swa nhluvukiso wa nkongomiso, swikombiso swa micingiriko yo hlohotela: Vuswikoti

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
1. Vana va kambisia, va xiyisisa, va tumbuluxa ni ku ta ni swintshunxo swa mitlhontlho hi ku ntshuxa swiphiko	<p>Masungulo Ticece</p> <ul style="list-style-type: none"> ku sukela eku tswariweni va ntshuxa swiphiko swa ndlala ni ku karhateka hi ku rilela mpfuno va ntshuxa swiphiko swa ku tshama, ku kasa, ku yima, ku famba ni ku tsutsuma hi ku ringetela. (ku lava tindlela letintshwa to ya emahlwени) va ringetela swilo hinkwaswo leswi va swi kumaka hi ku tirhisa switwi leswaku va swi tolvela va vutisa swivutiso swo tanahi <i>Hikwalaho ka yini? I yini?</i> 	<p>Masungulo</p> <ul style="list-style-type: none"> Byela ricece xiphiko xa rona kutani u xi byela leswaku u ta endla yini hi xiphiko xexo Vutisa ricece loko ri lava mpfuno ematshan'weni yo ri pfuna u nga vulanga nchumu. U nga ku <i>Xana ndzi nga ku pfuna ku famba?</i> Nyika swilo swo hambanahambana leswaku ricece ri ringetela hi swona. u ta dyu xin'wana ni xin'wana kutani endla leswaku swilo hinkwaswo leswi nga kusuhi na yena swi tengile ni ku hayiseka. 	<p>Xiyisisani ni ku bula ni vatsvari hi taticece, tindzumulo ni vana lavatsongo va ni</p> <ul style="list-style-type: none"> mpimo wa ku lava ku tiva mpimo wa ntamu wo valanga ni ku kumisia hi ta misava mpimo wo dzikisa mianakanyo yo kuma swiphiko ni ku tikarhatela ku swi tshuxa ku tsakela ku vutisa swivutiso swo tanahi <i>Hikwalaho ka yini? Njhani? I yini?</i>
	<p>Ku ya emahlweni Tindzumulo ti ya emahlweni ti</p> <ul style="list-style-type: none"> ti ringetela swintshunxo swa mitlhontlho ya mafambelo ti ringetela vuxaka bya swilo swi tala ku va karhalisa ni ku tshuka ti rila kumbe ti hlundzuka loko ti tsandzela ku ntshuxa xiphiko vutisa swivutiso 	<p>Ku ya emahlweni Yanani emahlweni ni tinhla ta xiyenge lexi nga laha henhla ni</p> <ul style="list-style-type: none"> nyika swivandla swa leswaku tindzumulo ti fambabamba eka swona hi ku khandziya, ku famba, ku kasa ni ku manyukuta nyika swphazamiso eka tindzumulo, xikombiso, na swivumbeko leswi nga ta enghenisiwa eka timbhovo pfuna tindzumulo ti hlangana na leswi ti karhalisaka ku komba swivutiso leswi ti nga swi vutisaka ni magoza lawa ti nga ma tekaka, xikombiso, ku vula ti ku <i>Ndzi kombela u ndzi pfuna hi leswi; A ndzi swi koti ku swi endla- xana ndzi fanele ku endla yini?</i> Yana emahlweni u vutisa swivutiso leswi nga ta pfuna tindzumulo ku anakanya hi swintshunxo 	<p>Xiyisia tinhla ta leswi u nga swi endlelaka eka tindzumulo ni vana lavatsongo loko va ri ekhombyeni</p> <ul style="list-style-type: none"> loko n'wana a nga swi naveli ku lava ku tiva kumbe ku rhandza ku valanga ni ku kumisia

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Vana lavatsongo</p> <ul style="list-style-type: none"> va vutisa xivutiso <i>Hikwalaho ka yini?</i> minkarhi yo tala va ya emahlweni va ringeta ku fambafamba ni vuxaka ni swilo va swi kota khwatsi ku ringeta swintshunxo swa mitlhontlho yo hambanahambana ematshan'weni yo karhala ni ku rila 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> Lehisa mbilu u yingisa swivutiso kutani u swi hlamula hi ku hetiseka ku kondza n'wana a eneriseka Veka mitlhontlho leyi katsaka ku tirhisa miri laha ku tlangiwaka kona Veka mitlhontlho eka swihungwana hi ku vutisa n'wana un'wana ni unw'ana <i>Xana u vona onge ku endleke yini endzhaku ka sweswo? Loko a wu ri kwalaho, xana a wu ta endla yini?</i> 	
	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Vana vaya emahlweni va</p> <ul style="list-style-type: none"> xiyisisa swiphiqo ni mitlhontlho, va yi kombi, va bula ha yona ni ku kuma tindlela to tisa swintshuxo vutisa swivutiso leswi katsaka <i>I yini? Hikwalaho ka yini? Rini? Njhani? I mani? Swi nga va njhani loko?</i> va tsakela mitlangu yo ntshuxa swiphiqo tanahi ku kuma tindlela to hambanahambana to suka eka ndzhawu yo karhi ku ya eka yin'wana, ku dirowa nsinya, ku kumisia hi ta misava ku tsakela mawetana, 'Vhumba leswaku lexi i yini?' ni mitlangu ya ku 'Thayi ndzi ni ...' 	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Yanani emahlweni ni tinhla ta xiyenge lexi hundzeke, ni</p> <ul style="list-style-type: none"> hloholotela vana ku tivutisa, ni ku vutisa van'wana swivutiso swo kuma swintshunxo ni ku kuma vutivi ni vuswikoti leswindshwa vutisa swivutiso ni ku rhamba swivulavuri swo hlawuleka swi ta swi hlamula, xikombiso, swivutiso swa swiharhi, tinyenyena, mintirho, mindzhavuko ya muganga lulamisa swivulavuri hi swivutiso swa vana endla tinsimu leti akaka ni ku vula marito ya mpfumawulo lowu fanaka hi ku vutisa swivutiso kombisa ndllela yo vutisa swivutiso hi xichavo tlangani hi mawetana yo tala, mitlangu yo vhumba, ku nyika switsundzuxo swa tinhlamulo, xikombiso, <i>I xa xirhendzevutana, i xo tshwuka naswona xi ni voya. I yini xexo?</i> 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
2. Vana va xiysisa, ku lavisa ni ku ta ni swintshunxo swa mitlhontlho hi ku tlanga ni ku kholwa hi ku endla	<p>Masungulo</p> <p>Ticece</p> <ul style="list-style-type: none"> • ti valanga ndzhawu leyti nga eka yona ni ku langutana ni swiphigo leswi ti swi ololoxa hi ku tlanga • ti tlanga toxo, ti tlanga ni vana van'wana, ni munhu lonkulu, kutani ti tlhela ti hlalela vana lava kuleke va tlanga voxo, kutani ticece leswi kulekenyana swi nga ha tlanga ni vana van'wana • ti sungula ku encenya swiyimo leswi ti langutanek naswona, xikombiso, ti tlanga hi 'Manana', 'tatana', 'Yindlu', 'Dokodela' 	<p>Masungulo</p> <p>Hlela micingiriko swa</p> <ul style="list-style-type: none"> • ku tlanga ni n;wana • ticece ti tlanga hi swilo leswi hlayisekeke • ticece ti tlhela van'wana va tlanga • ticece leti kuleke ti sungula ku va ni ntirhisano • ntlangu wa ku kholwa hi ku endla, xikombiso, ku ambala swiambalo tanahi swihuku, swikhafu, tithayi, swichalana, tintangu, minkwama ni tibege; switirho swa le kaya, xikombiso, mapoto, malepula, switirhisiwa, tifoni; switirho swo hlawuleka ni swilo swin'wana, xikombiso, tliliniki, xikolo. 	<p>Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo eka swikoti byo</p> <ul style="list-style-type: none"> • tsakela ku tlanga • tlanga mitlangu yo 'kholwa hi ku endla' va ri voxo ni ku katsa van'wana loko va ri karhi va kula • tirhisiwa switirho swo hambanahambana ku sungula mitlangu ni ta ni miehleketo leyintshwa • ku kholwa hi ku endla swiyenge swo hambanahambana ku ntshuxa swiphigo ku va munhu wo karhi, ni ku titwa u amukeleka (eka vanhu ni matitwelo)
	<p>Ku ya emahlweni</p> <p>Tindzumulo ti yisa emahlweni ti tlanga ni ku kholwa hi ku endla naswona</p> <ul style="list-style-type: none"> • ti ya emahlweni ti tlanga swin'we, ku kuma swintshunxo swo avela van'wana ni ku kombisa ntirhisano • ti tlanga mitlangu yo ya yi tika yo kholwa hi ku endla nkarhi wo leha ngopfungopfu hi vutomi bya le kaya ni vuxaka ni vanhu lavakulu • ti rhandza ku ta ni miehleketo leyintshwa ni ku endla swivumbeko hi mabokisi, tintambhu, swimhandzana ni maribye 	<p>Ku ya emahlweni</p> <p>Yanani emahlweni u nyika micingiriko yo fana niya xiyege lexi hundzeke</p> <ul style="list-style-type: none"> • engetelani tindzhawu to tlanga eka tona hi swilo swin'wana leswaku vana va vutisa ni ku hlamlua swivutiso swo tanahi <i>Xana ndzi lehe ku fikela kwishi? Xana ndzi nga xi ambala njhani lexi?</i> • Nyikani minkarhi yo tala siku rin'wana na rin'wana ya mitlangu yo kholwa hi ku endla • Nyikani nkarhi wo tala siku rin'wana na rin'wana wa ku tlanga u tshuxekile laha ndzulumo ti tlengaka handle ko lawuriwa hi munhu lokulu handle ka loko ku ri na lexi xi nga yi vaviska • Nyikani mabokisi kutani mi vona leswi tindzumulo ti nga ta swi endla ha wona 	<p>Xiyisia tinhla ta leswi u nga swi endlelaka tindzumulo ni vana lavatsongo loko va ri ekhombyeni</p> <ul style="list-style-type: none"> • loko n'wana a nga tlangi • loko n'wana a nga tlangi mitlangu yo kholwa hi ku endla a ri yexe kumbe a ri ni van'wana
	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Vana lavatsongo va ya emahlweni va endla ku fana ni le ku sungulen ni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Va engetela ku tlanga hi ku tirhisana va ri vatsongo ni hi mintlawa ku hluvukisa ku vumba swilo swo ya swi tika hi switirhisiwa leswi nga kona. 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yanani emahlweni mi nyika nkarhi ni switirhisiwa swa ku tlanga u tshuxekile na mitlangu yo kholwa hi ku endla • vulavurisanani hi ntirhisano ni milawu yo tirha swin'we loko vana va lulamile ku swi endla ni 'nkarhi wo va dyondzisa' lowu katsaka magoza yo ma teka ni maendlelo yo ma tekelela. 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa migingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	Ku ya eka Giredi V <p>Vana va ya emahlweni va</p> <ul style="list-style-type: none"> nyikani swintshunxo swa swiphiqo swo ya swi tika swa mbango wa vona, xikombiso, ku endla ndzhawu ya vutumbelo hi switirhisiwa leswi nga kona, ku endla damu ni buloho tlangani ntlangu lowu fanaka ni ku endla xintirhwana lexi fanaka masiku yo hlaya tirhisanani mi ri swirho swa ntlawa wun'we ku langiwa varhangeri ni vapfuni ni vapfuni vo hambanahambana ni tindlela to hambanahambana ta n'wana un'wana ni un'wana. 	Ku ya eka Giredi V <p>Yanani emahlweni mi hlela migingiriko leyi fanaka tanihu leswi hundzeke naswona</p> <ul style="list-style-type: none"> hlelani xivandla xa mitlangu ni miako leyi tekaka masiku yo tala ku yi heta. 	
3. Vana va xiyisia, ku lavisia ni ku ta ni swintshunxo swa mitlhontlh hi migingiriko ya vutshila bya swo voniwa	Masungulo <p>Ticece</p> <ul style="list-style-type: none"> ti endla mimfungo esaveni ni le ndzhopeni hi tintihi ti halahala epapilweni hi tikhirayoni ta mafutha kutani hi ku famba ka nkarhi ti thyा mavito ya leswi halahariweke ti sungula ku halahala swa xirhendzevutana ni ku halahala tilayini hakatsongotsono ti swi thyा mavito ti tlanga hi vumba ni ndzhope kutani ti thyा mavito ya leswi endliweke ti kota ku yingisela swinene nkarhi nyana 	Masungulo <p>Yanani emahlweni mi nyika migingiriko leyi nga laha henbla naswona</p> <ul style="list-style-type: none"> ilalamisa sava eswibyen'i leswaku vana va dirowa hi ku tirhisa tintihi ni swimhandzana (xikombiso, swibokisana swa titireyi) va nyike papila ni tikhirayoni ta mafurha leswaku va dirowa ha ton'a nyika ticece vumba ni fulawuri leyi pfuviweke ku ringetela hi yona 	Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo eaka vuswikoti byo <ul style="list-style-type: none"> tsakela ku tshunxa swiphiqo swo kombisa mhaka yo karhi hi ku dirowa, ku penda, ku tirhisa vumba ni ndzhope tirhisa kahle switirhisiwa tsakela ku tirhisa switirhisiwa swa vutshila bya swo voniwa vula ni ku rungula swihungwana hi swifaniso ni van'wa-mbhurhi
	Ku ya emahlweni <p>Tindzumulo ti yisa emahlweni tani hi xiyenge lexi hundzeke naswona</p> <ul style="list-style-type: none"> ti sungula ku lemuka swirhendzevutana ni tilayini ni swivumbeko swa xikandza xa munhu ti endla 'tinyoka' ni tibolo hi vumba ti sungula ku tsema khwatsi ni ku nameketa 	Ku ya emahlweni <p>Yanani emahlweni mi nyika migingiriko tani hi xiyenge lexi hundzeke naswona</p> <ul style="list-style-type: none"> vulavulani hi swivumbeko leswi dirowiwaka hi ndzumulo ni ku swi endla hi 'minkarhi yo kota ku dyondzisa' tsala vito ra ndzumulo ehenhla ka ntirho wa rona hi le ximatsini ekhoneni 	Xiyisia tinhla ta leswi u nga swi endlelaka tindzumulo ni vana lavatsongo loko va ri ekhombyeni <ul style="list-style-type: none"> n'wana a nga tsakiswi hi migingiriko ya vutshila bya swo voniwa n'wana a nga swi koti ku tirhisa vutshila byo voniwa hi mpimo lowu faneleke

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Vana lavatsongo va ya emahlweni va endla ku fana ni laha henhla</p> <ul style="list-style-type: none"> • va sungula ku dirowa swivumbeko swa munhu (hakanyingi swa swiyimo xa swimhandzana) • va tsema swivumbeko swo olova • va vumba swilo hi ku tirhisa mabokisi ni maphepha man'wana • va penda swivumbeko hi ku tirhisa mihlovo yo hambanahambana 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Yanani emahlweni mi hlela micingiriko leswi nga laha henhla naswona</p> <ul style="list-style-type: none"> • mi kcombetela ni ku bula (eka 'minkarhi yo kota ku dyondzisa') hi swivumbeko swa swirho swo hambarahambana swa miri, xikombiso, n'wana u dirowa tinxiyi ni tindleve • u komba vuswikoti swo hambarisa mihlovo yo penda na tiburaxi to basa • kombisa ndlela yo tirhisa swikero hi vuhalayiseki 	
	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Vana</p> <ul style="list-style-type: none"> • va sungula ku dirowa swivumbeko swa munhu leswi langutekaka ni swiharhi ni swimila • hakanyingi va dirowa tilayini ta misava ni tilayini ta tilo • va endla swivumbeko hi vumba • va rungula switor hi ntirho wa vona 	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Yanani emahlweni ku fana ni le ka leswi hundzeke naswona</p> <ul style="list-style-type: none"> • hloholotela xikili xo xiyisia leswaku vana va tirhisa mianakanyo ya vona ni vutivi bya misava ku va ni vuswikoti bya vutshila bya swo voniwa • tsala swihungwana swa ntirho wa vona loko vana va kombela leswaku swi tsariwa 	
4. Vana va xiyisia, ku lavisia ni ku ta ni swintshunxo swa mitlhontlhlo hi vuyimbeleri, ku cina ni mintlangu	<p>Masungulo</p> <p>Ticece ti rhandza</p> <ul style="list-style-type: none"> • ku vula marito ya mpfumawulo lowu fanaka, ni tinsimu to olova • ku yimbelela hi ku landzelela mpfumawulo wo fana ni ku tulatlula hi ku olova hi ku landzelela mpfumawulo wo karhi • ku famfafamba hi ku landzelela pfumawulo wo fana ni ku tulatlula hi ku olova hi ku landzelela mpfumawulo wo karhi • ku tlangisa swicokocoko hi ku ba macomana • ku cina a khomiwe hi munhu la kuleke • ku cina ku ri karhi ku tirhisiwa swikhafu ni tirhiboni 	<p>Masungulo</p> <ul style="list-style-type: none"> • nyika micingiriko ya vuyimbeleri ni ku cina minkarhi hinkwayo hilaha swi nga kotekekaka hakona ninhlikanhi loko vana va lava ku nyanyuriwa. • Nyika ticece swicokocoko swo hambarahambana swi tlanga ha swona ni ku swi pfuna ku yingisa risimu/vuyimbeleri ivi swi giya • Swi nyike swikhafu ni tirhiboni to cina ni ku rhendzeleka ha tona. 	<p>Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari Ticece, tindzumulo ni vana la vatsongo eka vuswikoti byo</p> <ul style="list-style-type: none"> • Va tsakela vuyimbeleri, ku cina hi ku landzelela mpfumawulo ni micingiriko ya ntlangu • tirhisa switirho ni switirhisiwa hi ndlela leyi tlakukeke yo lawuleka ku endla vuyimbeleri ni ku landzelela mpfumawulo • tsakela ku tirha na vuyimbeleri, ku cina ni switirhisiwa swa ntlangu • ku kholwa hi ku endla hi switor ni vuyimbeleri, ntlangu ni ku cina

Swikgomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya emahlweni</p> <p>Tindzumulo ti ya emahlweni ti endla leswi ti swi endleke ta ha ri ticece naswona ti tsakela</p> <ul style="list-style-type: none"> • ku cinela vuyimbeleri bya xiyanimoya ni ku phokotela • ku tlanga hi swichayachayana swo fana ni macomana, mafahlawana, ni yinhlanhharhu • ku yingisa mimpfumawulo ni ku giya, hi xikombiso, ya le henhla, ehansi, ya rivilo, yo nonoka, ku chaya kanarhu ni ka mune • ku patsa ku cina ni ku tlanga swichayachayana 	<p>Ku ya emahlweni</p> <p>Yanani emahlweni na micingiriko leyi hundzeke naswona</p> <ul style="list-style-type: none"> • pfuna vana tindzumulo ku yimbelela ni ku cina ni ku famba swin'we ni vuyimbeleri • nyikani tindzumulo swichayachayana swo vuyimbeleri ku fambisana swin'we na vuyimbeleri na swinsin'wana 	<p>Xiyisia tinhla ta leswi u nga swi endlelaka swihlangi, tindzumulo ni vatsongwana loko va ri ekhombyeni</p> <ul style="list-style-type: none"> • n'wana a nga koti ku fambfamba hi ku (vona ntirho wo tirhisa swirho swa miri ehansi ka rihanyu lerinene) • n'wana a nga koti ku twa hi ku olova (vona rihanyu lerinene ra miri)
	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Vana lavatsongo va ya emahlweni va endla ku fana ni laha henhla</p> <ul style="list-style-type: none"> • endla tinsimu ni swinsin;wana kun'we ni vanhu lavakulu • yimbelela, cinca ni ku phokotela hi nkarhi wun'we • tlanga switori swo olova hi ku pfuniwa hi lavakulu 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Yanani emahlweni ku fana ni laha henhla</p> <ul style="list-style-type: none"> • rungulani switori swo olova kutani mi swi tlanga swin'we ni vana • tirhisani mimpfumawulo ku fuwisa vutlangi bya xitor, xikombiso, ku banana ka matluka loko ya biwa hi moyo ensinyeni • hlohlotelava vanaleswaku va fambfamba ni ku cina loku landzeriwaka hi swiendlo eka switori ni mimpfumawulo leyifanaka • kombela vana va ta ni mimpfumawulo leyifambelanaka ni ku cina ni mafambelo ya swiharhi swo hambarahambana, vanhu, matsavu ni swilo. 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Vana lavatsongo va yisa emahlweni va endla ku fana ni laha henhla ni</p> <ul style="list-style-type: none"> • ku tlanga tanihu xipano (swigubu, swicokocoko, yinhlanhharhu) ni vuyimbeleri bya le ka xiyanimoya kumbe ku yimbelela • endla tinsimu ni ku vula marito ya mpfumawulo lowu fanaka ni miloti • ku qamba switor ni ku swi tlanga • endla magoza ni mafambelo yo karhi ku encenyeta swiharhi ni swimila ni swilo eswitorini 	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <p>Yanani emehlwani ni micingiriko leyi hundzeke naswona</p> <ul style="list-style-type: none"> • lulamisa bende ya vuyimbeleri leyi nga ni vana vo hlaya lava tirhisaka swichayachayana swo hambanahambana • nyika miehleketo ya nhlokomhaka ya xitori naswona pfuna vana va endla xitori/risimu/ku vula marito ya mpfumawulo lowu fanaka kutani va swi tlanga 	

XIYENGE XA VUTSEVU XA MASUNGULO YA DYONDZO NA NHLUVUKISO WA VUNDZHAU: VUTIVI NI KU TWISISA SWA MISAVA

Rito ra n'wana

Ndzi lava ku twisisa misava leyi ndzi nga eka yona hi ku nghenelela hi ku hetiseka eka misava ya mina ya ntiyiso hi ku endla swiperimente swi humelela. Ndzi kombela ku seketeriwa eku dyondzeni ka mina hi ku ndzi nyika minkarhi yo dyondza hi vanhu, swilo, tindzhawu, swimilana ni swivumbiwa swo huma eka mbango wa ntumbuluko.

Xana vutivi ni ku twisisa ka misava i yini?

- Xivandla xa vana xi katsa mbango wa vona (vanhu, swiharhi, matsavu ni timinerali ta mixaka hinkwayo); matimu ya mindyangu ya vona ni vaakelani loko va ya va kula; matshamelo ya ntivo misava leyi va tshamaka eka yona(xikombiso, switsunga, milambu, ntshava, maribye, maxelo ni vuxa) ni switirhisiwa swo tanihi tipenisele, swikero, swibye, switirho swa le kaya swa tikhamera, tiselifoni, tikhompyutara (thekinoloji)¹
- Vana va navela ku tiva hi ta misava emalembeni ya masungulo. Va dyondza hi misava hi ku valanga ni ku kombiwa switirhisiwa swo hambanahambana tanihi vanhu, van'wamahungu ni leswi va swi dyondzaka hi ku swi twi swa vona.
- Ku dyondza ka vana ka antswiseka loko va kuma hungu ro kongoma mayelana ni misava ni vanhu lava va hanyaka na vona. Matwisiselo ya vona ya ku hlaysia vanhu ni swivumbiwa swa mbango wa vona wu ya wu engeteteleka.
- Vana va ya va kula va va ni ku titshemba loko va hlohleteriwa ku komba vutivi ni swikili hi tindlela leti tirhaka.

swo lavisia swi nga ta nyikiwa nkarhi

Vanhu lavakulu va fanele ku yingisela vutivi ni matwisiselo ya vana hi swa misava

- Timfanelo ta vana i masungulo ya ku lavisia ni ku dyondza hi swa misava.
- Vana lava tsoniweke ni swilaveko swo hlawuleka va ni mfanelo yo yingisiwa naswona va fanele va kuma nseketelo wo va pfuna ku endla nhluvuko ni ku dyondza hilaha va nga swi kotaka hakona
- Vana va fanele va pfuniwa hi lavakulu ku anamisa mintokoto ya vona hi swa misava
- Va lava minkarhi yo tala yo dyondza leswi nga eka mbango wa vona ni ku cinca ka swona. Vanhu lavakulu va fanele va tumbuluxa migingiriko laha ku tsakela ka vana ni swilaveko

¹ Ndzwawulo ya Dyondzo ni swikili, 2007. Ku Titoloveta Nkongomiso wa Malembe yo sungula ra xiyege xa Masungulo. Ku veka mimppamanyeto wo dyondza, ku endla nhluvukiso na nhlayiso wa vana ku sukela eku tswariweni ku fika eka malembe ya ntlhanu. Tibuku ta DfES

1.
**Vana va valanga ni ku
lavisisa misava leyi va hanyaka
eka yona**

3.
**Vana va valanga ni ku lavisisa
nkarhi ni ndzhawu**

**Vutivi ni ku twisia swa
misava ka ticece,
tindzumulo ni vana lavatsongo**

2.
**Vana va valanga xivumbeko, va
endla swilo ni ku tirhisa
thekinoloji**

Xivumbeko 12 Ku tirha ni mindyangu ni vana va vona lavatsongo ku hloholotela vutivi ni ku twisia swa misava

Tinhla to Anakanyisisa

- Xana senthara ya dyondzo, ndyangu ni muganga swi yi nyika njhani minkarhi yo kurisa vutivi ni vuswikoti hi micingiriko yo endla swilo?
- Xana swi enerisiwa njhani swilaveko swa vana swa ntokoto wa xiviri, ku valanga, ku ringetela, ku xiysisa, ku tshunxa swiphiqo, ku endla swiboho ni ku kombisa leswi va swi dyondzaka?
- Xana ku ni minkarhi leyi ringaneke ya leswaku vana va avelana matwisiselo ni ku anakanyisisa eka swona?
- Xana vanhu lavakulu va seketela njhani vana leswaku va tirhisa thekinoloji yo tanahi tikhamera, xiyanimoya, switlangisi na tikhompyuta?

Swikongomelo swa nhluvukiso wa nkongomiso, swikombiso swa micingiriko yo hloholotela: Vutivi ni ku Twisia swa Misava

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
1. Vana va valanga ni ku lavisia misava leyi va hanyaka eka yona	Masungulo Ticece <ul style="list-style-type: none"> ti tirhisa switwi ni vuswikoti byo engeteleleka ku ya emahlweni ni ku valanga mbango, ku lava swilo, ni ku fikelela nchumu wo karhi 	Masungulo <ul style="list-style-type: none"> hloholotela vana ku khoma, khumba, ni ku lavisia vanhu ni swilo, xikombiso, u nga pfumelela ticece ku khumba xikandza xa wena, ku kucunga bodlhela ni swin'wana Pfumelela ticece ku tihlawulela hi ku swi nyika swilo leswi hlayisekeke swi tlanga ha swona. 	Xiyisisani ni ku burisana ni vatsvari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo eka vuswikoti byo <ul style="list-style-type: none"> valanga mbango hi ku tirhisa switwi sva vona langutisia swiaki swa nchumu wo karhi ni ndlela leyi xilo xi tirhaka ha yona tirhisa switirhisiwa ku twisia mbango wa vona kuma mpfuno loko wu laveka avelana ni van'wana leswi va swi tsakela va tlhela va swi landzelela vilelela ku valanga ni ku vutisa swivutiso lemuka ni ku nyika miehleketo eka ku cinca
	Ku ya emahlweni Tindzumulo <ul style="list-style-type: none"> ti langutisia swiaki swa swilo swo karhi kumbe ndlela yo endla nchumu - ti tsakela ku swi endla hi ku vuyelela ti tirhisa van'wana ku ti pfuna ku twisia swilo 	Ku ya emahlweni <ul style="list-style-type: none"> vulavula ni vana loko va ri karhi va endla micingiriko hi ndlela yo vuyelela, xikombiso Ndza ku vona loko u pfula ni ku pfala buku. Va nyike switirhisiwa swo lavisia ni leswi nga ta tlhontla miehleketo ya vona Vutisa swivutiso ku pfuna vana va twisia leswi va swi endlaka, xikombiso, Xana mi endle yini? Xana mi kume yini? 	Xiyisia tinhla ta leswi u nga swi endlelaka ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo loko va ri ekhombyeni <ul style="list-style-type: none"> ku tsana ka mafambiselo ya mahungu ni ntirhisano wa miehleketo Ku pfumala vuswikoti byo tihlanganisa ni van'wana Ku nyenya ku hoxa xandla eka swintirhwana
	Ku hundzela emahlweni Vana lavatsongo va <ul style="list-style-type: none"> navela niku tsakela ku tiva swiaki swa nchumu wo karhi ni swilo leswi hanyaka bulu hi leswi va swi vonaka, matirhelo ya swilo ni leswi endlaka leswaku swilo swi humeleta eka van'wana lemuka ku cinca tsakela ku va ni swiharhi swa le kaya 	Ku hundzela emahlweni <ul style="list-style-type: none"> koka rinoko eka swilo leswi hanyaka leswi nga kamberiwaka. Languta leswi vana va kokekisaka swona rinoko kutani u va hloholotela ku hlamlula. Tirhisa swivutiso ni ku burisana. Pfumelela vana ku endla vulavisibya swilo leswi va swi tsakelaka. Bulani hi mixaka ya swifuwo swa le kaya ni ku swi hlayisa. 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	Ku ya eka Giredi V Vana va ya emahlwени va <ul style="list-style-type: none">• langutisia, va lavisia ni ku vulavula hi swilo ni nchumu wo karhi va tirhisa switwi swa vona• va vutisa swivutiso swa leswaku hikokwalaho ka yini swilo swi humeleta na leswi swi tirhisaka swona	Ku ya eka Giredi V <ul style="list-style-type: none">• nyika minkarhi yo valanga mahanyelo.• Hloholotela vana ni ku hlamula leswi va swi tsakelaka ngopfu, ni ku ndlandlamuxa swivutiso swa vona.• Va pfune ku xiya vuxokoxoko ku twisia ndlela leyi swilo swi endlekaka ni ku tirha ha yona.• Va nyike swivutiso tani hi xitirhi xo valanga swilo ni switirhisiwa va tirhisa switwi swa vona	
2. Vana va valanga, vava ni makungu yo endla swilo ni ku tirhisa thekinoloji	Masungulo Ticece <ul style="list-style-type: none">• ti valanga swilo ni switirhisiwa hi ku tirhisa switwi swa tona• ti kombisa ku tsakela switlangisi ni switirhisiwa leswi nga ha katsaka thekinoloji• ti kombisa ku lemuna ni ku tsakela matirhelo ya swilo - ku pfula, ku pfala, ku photosa tibatheni ni ku endla mimpfumawulo kumbe mafambelo yo karhi	Masungulo <ul style="list-style-type: none">• vulavula ni ticece hi leswi ti swi vonaka, ti swi twaka ni ku swi khumba.• Bulani hi swiaki swa switlangisi, xikombiso, swipopana leswi rilaka loko munhu a swi khumba khwiri, mimovha leyi fambaka loko munhu a yi gwedla.• Hlamusela leswi endlekaka.	Xiyisisani ni ku burisana ni vatsvari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo eka vuswikoti byo <ul style="list-style-type: none">• Tirhisa switwi swa vona ku valanga mbango• kombisa ku tsakela switirhisiwa• hoxa xandla eka micingiriko leyi pfumelelaka nhluvukiso wo komba leswi swilo swi tirhisaka swona• kambisia swilo swa mihilovohlovo• tirhisa switirho swo hambarahambana ni tithekiniki to endla swilo
	Ku ya emahlweni Tindzumulo <ul style="list-style-type: none">• ti tsakela ku susumeta ni ku koka swilo ni ku sungula ku vumba minchumu• ta lavisia ku vona matirhelo ya swilo• ti tsakela ku lumeka ni ku tirhisa swilo swa elekitironiki	Ku ya emahlweni <ul style="list-style-type: none">• nyika nhlamuselo ya leswi n'wana a swi endlaka, xikombiso; Ndza ku vona leswaku u koke bokisi ra switlangisi hi xikhomo.• Xiyisisa loko vana va ringeta ku tlula, ku tlhandlekela ni ku khatakanyisa swilo. Va pfumeleku ndlandlamuxa vutivi bya vona ni ku lemuka vuswikoti swa vona.• Vulavula hi swilo swa elekitironiki ni ndlela yo swi tirhisa• Loko swi ri kona, pfumelela vana va tirhisa swilo va ri karhi va leteriwa hi lavakulu, xikombiso, tikhompyuta, switirho swin'wana swa elekitironiki swo tanahi hi riqhingho ra le nyongeni.	Xiyisisa tinhla ta leswi u nga swi endlelaka ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo loko va ri ekhombyeni <ul style="list-style-type: none">• Loko va chava ngopfu ni ku chuhwa ku tlangisa swilo• Loko va kavanyeta kumbe ku bela van'wana huwa loko va nghanenelela eka micingiriko leyi endliwaka• Loko va kavanyeteka hi ku olova• Loko va nonon'heriwa hi ku twisia rungula ni ku landza swiletelo• Loko va onhetela switirhisiwa leswi vekiweke

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatswari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	Ku hundzela emahlweni Vana lavatsongo va <ul style="list-style-type: none">• hlanganisela swilo swo aka leswaku swi nga wi ni hi kungu lerinene• ringetela switirho swo hambarahambana na thekiniki• tiva ndlela yo tirhisa switirho swo olova	Ku hundzela emahlweni <ul style="list-style-type: none">• Va endla switirho swo hambarahambana swo aka leswi nga kona, xikombiso, mabokisi, ni tikhathoni.• Hloholotela vana eka ku tikarhata ka vona ku aka swilo swintshwa.• Komba vana switirhi swintshwa swo hambarahambana – na thekiniki ku handzula/ku tsema ni ku nameketa• Va hloholotela leswaku va tirhisa switirho swo elekitironiki, switlangisi na tikhompyuta.	
	Ku ya eka Giredi V Vana va ya emahlweni va <ul style="list-style-type: none">• aka ni ku tirhisa switirhi swo aka na thekiniki• tirha hi switirho swo olova	Ku ya eka Giredi V <ul style="list-style-type: none">• nyika switirhisiwa swo hambarahambana leswi vana va nga swi tirhisela ku aka, xikombiso, mabokisi, tibiloko ta mapulangi.• Pfuna vana va twisia xikongomelo xa mintirho ya vona yo aka• Engetela vana vutivi bya marito• Hloholotela vana ku anakanyisisa hi leswi va swi ntumbuluxeke.• Hlamusela ni ku kombisa matirhelo ya switirho swo karhi. Tsunduxa vana hi milawu ya vuhalayiseki.	
3. Vana va valanga ni ku lavisia nkarhi ni ndzhawu	Masungulo Ticece <ul style="list-style-type: none">• ti ni ku chava swivono, mimpfumawulo ni swiendlo swo karhi• ti lemuka swiendlo swa siku rin'wana na rin'wana swo tanihhi ku pfuka, ku dya, ku cinca leyiri ni laha swi endliwaka kona• ti valanga ndzhawu hi ku engetela mafambelo• ti rhandza ku va ehandle ni ku langutisisa swilo	Masungulo <ul style="list-style-type: none">• vulavulani hi leswi endlekaka eka ricece na leswi nga ku suhi na tona.• Tirhisa leswi xiyiwaka hi vana van'wana kumbe swifaniso ku bula hi leswi endlekaka eka swiendlo swa siku rin'wana na rin'wana.• Koka rinok ra tindzhawu to hambarahambana ni leswi nga voniwaka etindzhawini leti xikombiso, swiharhi, tinyenyana ni miti ya le kusuhi.	Xiyisisani ni ku burisana ni vatswari ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo eka vuswikoti byo <ul style="list-style-type: none">• valanga ni ku angula eka ku cinca ka mbango• kombisa ku lemuka ku cinca ka leswi endliwaka siku rin'wana na rin'wana• kombisa ku twisia nkarhi hi ku ya hi ntokoto• va lava ku tiva hi ndzhawu leyi nga kusuhi na vona• va tsundzuka ni ku vulavula hi vanhu ni swiendlo leswi tololvelekeke• va hoxa xandla eka micingiriko• va tirhisa ririm ieri fambelanaka ni nkarhi

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya emahlweni</p> <p>Tindzumulo</p> <ul style="list-style-type: none"> • ti sungula ku endla vuxaka exikarhi ka leswi endliwaka siku rin'wana na rin'wana ni ku landzelelana ka swona • ti twisia nkarhi hi tindlela ta ntokoto, xikombiso, sweswi, endzhaku, emahlweni. • ti tsakela ndzhawu leyti nga eka yona ni vanhu lavadumeke endhawini leyti tshamaka eka yona 	<p>Ku ya emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vulavula ni vana hi leswi endliwaka siku rin'wana na rin'wana ni leswi vona va swi endlaka siku rin'wana na rin'wana. • Koka rinoko ra micingiriko ya nkoka leyti yi endlaka siku rin'wana na rin'wana • Tirhisa marito yo tanahi sweswi, endzhaku, emahlweni, tolo, namuntla, mundzuku • Rungula switori swa tindzhawu ni marendzo yo hambanahambana. • Nyika minkarhi ya leswaku va tlanga ni vanhu vo hlawuleka ni ku vona swilo hi ndlela ya ntiyiso wa vutomi. • Kunguhata marendzo / ku beriwa hi moya. 	<p>Xiyisia tinhla ta leswi u nga swi endlelaka ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo loko va ri ekhombyeni</p> <ul style="list-style-type: none"> • va ni chava eka ku ringeta swilo leswi ntshwa • ku tsandzeka ku yingisela • ku nonohweriwa hi marito • swiphiqo swo twisia hungu ni ku tsundzuka
	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <p>Vana lavatsongo</p> <ul style="list-style-type: none"> • va kota ku tsundzuka ni ku vulavula hi vanhu ni swilo leswi va swi tivaka • va kombisa ku twisia hi ku cinca ka nkarhi naswona va tirhisa marito lama yelanaka ni nkarhi • va xiyisia naswona va tsakela ku tiva ndzhawu leyti va tshamaka eka yona ni misava ya ntumbuluko 	<p>Ku hundzela emahlweni</p> <ul style="list-style-type: none"> • hlohotelani vana ku vulavula hi mintokoto ya vona vini. • Hlohotelani ku vulavurisana na vana hi swivulwa leswi singulaka hi ku, <i>Loko ndzi ri endleleni yo ya...</i> • Hlohotela vana ku tirhisa ririmiri ra nkarhi eka ku tirhisana, xikombiso sweswi, <i>hi nkarhi wolowo, endzhaku, enkarhini lowu hundzeke.</i> • Hlayani ni/kumbe ku endla tibuku leti kombisaka swiendlakalo, mintokoto ni tifestivhali. • Vekani nkarhi wo encenyeta ni ku tlanga mintlangu / swikeche. 	

Swikongomelo	Nkongomiso wa Nhluvukiso wa Ticece,Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swikombiso swa micingiriko ya Vanhu lavakulu ni Vana lavakulu leswi va nga swi tirhisaka loko va tirha na Ticece, Tindzumulo ni Vana lavatsongo	Swiletelo swa makambelelo hi ku angarhela ku hlalela, yingisela, tekela enhlokweni, vika, ni ku burisana ni vatsvari ni ku hundzisela eka lava va swi thwaseleke laha swi faneleke.
	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <ul style="list-style-type: none"> • U sungula ku vona ku hambana exikarhi ka nkarhi lowu hundzeke ni wa sweswi hi ku tirhisa marito yo tanihhi loko ndza ha ri ntsongo... • U navela ku tiva hi swiaki swa ndzhaku leyi a tshamaka eka yona ni misava ya ntumbuluko. • U hlamusela ntokoto wa yena hi ku tshemba. • U tsakela vanhu van'wana - swirho swa ndyangu, vanghana. • U kumisisa hi ta thekinoloji ni ku tiva leswi yi tirhaka swona - tikhompyuta, switlangisi ta elektroniki, tighingho ta le nyongeni ni swin'wana. 	<p>Ku ya eka Giredi V</p> <ul style="list-style-type: none"> • Endla micingiriko leyi landzeleanaka ni vana leswaku va kota ku va ni switwi swa nkarhi,i xikombiso, tirhisa swifaniso swa ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo ku nyika matwisiselo ya ku landzelelana ka nkarhi. • Hlohlotela vana ku vutisa swivutiso – i mani, i yini, hi kwih, hikwalaho ka yini, rini, njhani. • Nghenisa marito yo pfuna vana va vulavula hi leswi va swi vonaka. • Endla marendzo lama pfunka vana ku twisia mbango wa vona hi ku angarhela. • Endlan i tibuku ni vana – munhu lo nkulu a hlamusela xihungwana lexi n'wana a nga ta tlhela a xi hlamusela. • Endla minkarhi ya leswaku vana va vona ni ku vulavula hi hungu ni thekinoloji ya mbulavurisano, xikombiso, vulavulani hi leswi yi swi endlaka ni matirhiselo ya yona hi vuhlayiseki. Loko yi ri kona pfumelela vana ku tlanga mitlangu ya khompyutara leyi lulameleke ku va pfuna va kula 	

NKAMBELO WA SWILAVEKO SWA NHLUVUKISO WA N'WANA UN'WANA NA UN'WANA NA KU TSAKELA KU DYONDZA

Nhlelo wa Kharikhulamu ya Tiko wu endliwa hi minkongomiso ya

- ku xiyisisa nhluvuko ni swilaveko swa ku dyondza swa n'wana un'wana ni un'wana
- kunguhata micingiriko ku fikelela swilaveko swa n'wana un'wana na un'wana swo endla nhluvukiso ni ku tsakela ku dyondza
- ku endla micingiriko na vana
- ku kambisisa nhluvukiso na swilaveko swa dyondzo na ku hlela nonganoko wa NMV ku vona loko wu swi kota ku enerisa swilaveko swa n'wana un'wana ni un'wana

Ku kambela swi vula yini?

Makambelelo lama kunguhatiweke ya minkarhi hinkwayo, ku lemuka, ku hlengeleta, ku hlamusela mahungu hi nhluvuko na ku dyondza ka ticece, tindumulo ni vana lavatsongo.

1. Ku lunghiselela ku kambela.
2. Ku langutlisisa xiyimo xa vuhalayiseki, nhluvuko ni ku dyondza ka n'wana un'wana ni un'wana.
3. Ku rhekhoda mahungu ya n'wana un'wana ni un'wana.
4. Ku hlamusela mahungu ku antswisa nhluvuko ni ku dyondza ka vona hi micingiriko leyi kunguhatiweke.
5. Ku nyika mbuyelo na ku vulavurisana hi swilaveko swa n'wana un'wana ni un'wana na ku tsakela swin'we ni vatswari leswaku va twisia kutani va pfuna eka nhluvuko, ku dyondza ni le ka swilaveko swo hlawuleka swa n'wana.
6. Ku kunguhata micingiriko leyi landzelaka ku aka vuswikoti ni ku fikelela swilaveko swa nhluvukiso wa n'wana.

Ku kambela minkarhi hinkwayo kufanela ku endliwa nkarhi un'wana na un'wana eka xiyenge lexi xa
 vutomi bya n'wana. N'wana a nga ka a nga 'pasi'
 kumbe 'ku feyila'. U endla nhluvuko ni ku kula ni ku dyondza. Vatirhikulorhi ha mi kombela leswaku mi
 sukela maendlelo yo va nyika.... Ku hava xikambelo na swikambelwana swa mafundzha

Xivumbeko 13 Ndlela ya makambelelo

Xikongomelo xa ku kambela (eka ku engetela ni ku dyondza hi ku nonoka)

Vanhu lavakulu ni vana va avanyisa siku rin'wana ni rin'wana mayelana ni vuswikoti bya vona na bya van'wana – vutivi bya vona, vuswikoti bya vona na mahanyelo ya vona. Va tirhisa ku avanyisa loku ku endla swiboho leswi va faneleke ku swi teka enkarhini lowu taka. Ku avanyisa loku i ku kambela vuswikoti eka xiyenge xexo.

Vanhu lavakulu lava tirhaka eka minonganoko ya masungulo ya vana lavatsongo va kambela nhluvukiso na swilaveko na ku tsakela swa dyondzo swa ricece rin'wana na rin'wana, ndzumulo ni vana lavatsongo eka vuhalayiseki bya vona, leswaku va kunguhata micingiriko ku antswisa nhluvukiso na dyondza.

Va tirhisana swinene ni mindyangu ya vana.

Xikongomelo xa ku kambela i ku seketela na ku hlohotela nhluvukiso na ku dyondza eka ticece, tidzumulo ni vana lavatsongo ni ku kambela swilaveko swa vona hi tindlela hinkwato ta vutomi bya vona. Swi kongomisiwe eka ku kambela ka nkarhi hikwawo, munhu lonkulu u katsa vana hinkwavo eka nonganoko wa siku rin'wana na rin'wana.

Leswi swi vula leswaku ku kambela i ka nkoka leswaku ku tekiwa xiboho eka swilaveko ni leswi tsakeriwaka hi n'wana hi nkarhi wolowo, leswaku micingiriko yin'wana yi **kunguhatiwa xikan'wekan'we** leswaku swi pfuna n'wana a fuwisa nhluvuko wakwe ni leswi a swi tsakelaka. Leswi swi kombisa hina leswaku nkarhi hinkwawo hi fanele hi hlohotela valeteri va hina ku endla leswaku ndhawu leyi faneleke ku hlohotela nhluvukiso na swilaveko swa dyondzo.

Vana lava nga ni swilaveko swo hlawuleka swa nhluvukiso na dyondzo

Munhu lonkulu u kambela swilaveko swo hlawuleka ni swirhalanganyi leswi vana va hlanganeke na swona hi nhluvukiso na vutsoniwa byo dyondza leswaku a ta edla micingiriko leyi faneleke ni switshunxo eka nonganoko swa siku rin'wana na rin'wana. Ku hundziseriwa eka lava swi thwaseleke swi endlili endzhaku ka ku vulavurisana na vatsvari ni vatirhikulobye. Swibumabumelo leswi endliwaka hi lava nga swi thwasela swi fanele swi katsiwa eka nonganoko wa siku rin'wana na rin'wana leswaku ku va ni nseketelo lowu yaka emahlweni eka mbango lowu lulameleke ku katsa vana hinkwavo, ku seketela ni ku amukeleka.

Vukamberi byi sungula kwihi eka malembe yo sungula?

N'wana un'wana ni un'wana u ni kwalomu ka mintokoto mimbirhi:

- ntokoto wa le kaya lowu nga wa nkoka swinene na
- mintokoto ya le ka nonganoko wa NMV loko wu kongomane na le kaya kumbe esentharini.

N'wana un'wana ni un'wana u ta va na swo fana na swo hambana swa nhluvukiso na ntokoto eka xiyenge xin'wana ni xin'wana hi ku hambana ka vutivi hi swa misava, vuswikoti, mavonelo ni

mahanyelo lama dyondziweke eka xin'wana ni xin'wana.

Valeteri va NMV va fanele ku tiyisisa leswaku loko swi koteka, mintokoto leyi mimbirhi yi hlangana ku vumba eka n'wana un'wana na un'wana a yi tolvela ekaya ni le xikolweni. **Va endla leswi hi ku tirhisana swinene ni vatsvari ni mindyangu ya n'wana un'wana ni un'wana loyi va n'wi hlaysaka.**

Magoza lama nga tekiwaka ku kambeleni swilaveko swa vana swa nhluvukiso na ku tsakela ku dyondza

Goza 1: Ku lulamisela ku kambela ka nkarhi na nkarhi

Ku kambela emalembeni lawa ya masungulo eka swo kala mafundzha naswona swi endlili **siku rin'wana ni rin'wana** eka n'wana un'wana ni un'wana.

Eka NKT leswi tshikeleriwa eka nkambelo i **ku xiysisa** vana hi minkarhi hinkwayo na hi dlela leyi kunguhatiweke, hi nkari wa tirho wa siku rin'wana na rin'wana, leswi vumbiweke eka micingiriko yo tlanga hi ku ntshuxeko.

Ku xiysisa swi vula ku langutisia hi vukheta ni ku yingiseriwa hi vukheta ka n'wana un'wana ni un'wana siku rin'wana na rin'wana.

Swiletelo swa ku kambela swi kongomisiwe eka tsevu wa tidyondzo ta masungulo ya vundhawu ni swinginganyeto swa ku kambela kun'wana ni kun'wana. Vanhu lavakulu va -tirhisa swinginganyeto leswi ku ri masungulo ya ku va xiysisa eka n'wana un'wana ni un'wana.

Ku lunghiselela ku kambela hi ku hlela

1. buku yo tsalela switsundzuxo leyi u tshamaka u ri na yona, laha ku nga tsariwaka kona switsundzuxo swa siku ro karhi hi n'wana un'wana ni un'wana eka leswi nga fikeleriwa na mitlhontlho leyi n'wana a langutaneke na yona
2. fayili ya n'wana un'wana ni un'wana laha ku nga ta nghena kona switsundzuxo swa siku ro karhi kutani ku hlaysiwa mahungu hi n'wana (tikopi ta Xibukwana xa Ndlela ya Rihanyu, vuxokoxoko bya ku tsariswa, tikopi ta swiviko swa vatsvari, switsundzuxo swa mahungu ya ku burisana na vatsvari na swin'wana na swin'wana)
3. xikomba-nkarhi xa minkarhi ya minhlangano ya mafundzha leyi nga kona ku vulavula ni vatsvari.

Goza 2: Ku lavisia hi ku xiysisa: ku humelerisa na ku hlengelerita vumbhoni bya leswi a nga swi fikelela / mintlhontlho

Muleteri u fanele ku tsundzuka leswi a swi xiyeke leswaku a kota ku kunguhata hi ku hetiseka ku enerisa swilaveko swa n'wana un'wana ni un'wana ni ku tsakela ka yena, leswaku a ta vulavula na hi swilaveko leswi ni ku tsakela na makungu ya vatsvari va n'wana un'wana ni un'wana.

Ndlela leyinene yo endla leswi i ku tsala switsundzuxo hi n'wana un'wana ni un'wana hi nhluvukiso lowukulu na leswi a swi tsakelaka.

Switsundzuxo swi kongomisiwe eka rungula ra ti-MDNV ta tsevu.

Xiyisia swiendlo ni mahanyelo ya n'wana un'wana ni un'wana siku na siku.

- Languta swiendlo swa yena ku vona vuswikoti lebyi a byi nhluvukisaka, xikombiso, ku tshama khahle, ku ba magoza, ku sohasoha miri, ku khoma khirayoni, ku endla mimfungho eka phepha (vona nxaxamelo swa tinhla to tikambela eka swiletelo swa nongonoko wa nhluvukiso)
- Yingisa mimpumawulo leyi n'wana a yi endlaka
- Tirhisa switwi swo nun'hwetela ni ku khumba ku xiya vuvabyi eka n'wana (xikombiso, maghumbhu, mababa, ku hisa ka miri, ku oma, ku dzuka nyuku)
- Tsala switsundzuxo swa leswi u swi xiyeke. Vumbhoni byo tsariwa i bya nkoka swinene. Leswi i swa nkoka ngopfungopfu eka ta rihanyu ni vuhalayiseki, leswi lawuriwaka hi nawu (vumbhoni lebyi rekhodiweke bya ku vaviseka, makhombo, vuvabyi ni magoza lama tekiweke ku tirhana na).

Swilaveko swo endla nhluvuko swa n'wana eka MDNV hi yin'weyin'we	Ku tsakela ku dyondza ka n'wana hi yexe
Xin'wana xa leswi landzelaka eka kongomelo wa MDNV	N'wana u tsakela swinene
N'wana u sungula ku	
N'wana u ya emahlweni eka nkongomelo lowu	
N'wana u hundzela emahlweni eka nkongomelo lowu	
N'wana u lunghekele Giredi V eka nkongomelo lowu	
Swilaveko swo kari na ku tsakela ko karhi ka n'wana sweswi eka MDNV leyi i..... (xaxameta)	
1. 2.	
Hi fanele hi tirhisana ku nyika nkarhi eka n'wana hi siku (nxaxameto wa migingiriko ya valeteri ya NMV na vatswari ku endla swin'we ekaya ni le ka nongonoko wa NMV) 1. 2.	

Goza 4: Ku hlamusela Rungula

I swa nkoka ku pima vumbhoni. Mutswari ni muleteri wa NMV va endla xiboho xa mahungu ya nkoka ku endla swiboho mayelana na swilaveko swa nhluvukiso ni swa ku tsakela ku dyondza ka n'wana. Leswi swi endlwa hi ku tiva minkongomiso leyi tololekeke ya nhluvukiso wa ti -MDNV hinkwato.

Goza 5: Ku vika ni ku kanelia hi leswi kumiweke

- Ku vika i ndlela yo tivisana hi nhluvukiso wa n'wana ni xiyimo xa ku dyondza na swilaveko swa vatswari, swikolo, ni van'wana lava khumbekaka. Ku vika ku sungula hi marito lama hlamuselaka hi nhluvukiso ni ku dyondza ka n'wana.
- Ku ni swiyenge swinharhu swa vanhu leswi faneleke ku tivisiwa hi swilaveko ni leswi tsakeriwaka hi n'wana un'wana ni un'wana. Tani hi leswi

Goza 3: Ku rhekhoda mahungu

Mutswari ni valeteri va NMV va tsundzuka ni mahungunkulu hi ku nhluvukisa ni ku dyondza ka n'wana. Muleteri wa NMV u rhanga hi ku ri rhekhoda eka switsundzuxo swa leswi a swi xiyisiseke kutani a ri tsala hi mafundzha eka swiviko swa ku ya emahlweni ka n'wana ni swilaveko.

Eku sunguleni ka lembe, n'wana a NGA NYIKIWI timaraka kumbe tiphesente. Makambelelo ya endlwa hi ku tsala swibumabumelo. Swibumabumelo swa kona hi leswi landzelaka:

- Vatswari ni mindyangu ya n'wana
- Vatirhikulobye lava tirhaka ni loko n'wana a ri ni swilaveko swo hlawuleka leswi laviwaka ku tekeriwa enhlokweni hi vukheta
- Vatirhikulobye va nongonoko wa NMV ni le ka Giredi V loko n'wana a nga si hundzela etlilasini yoleyo exikolweni.
- Swiboho swi endlwa hi ku landza vumbhoni lebyi kumiwaka eka tirhekbedo ta ku lavisia.
- Hakanyingi makanelwa ma seketeriwe hi xiviko lexi tsaleriweke vatswari ni vatirhikulobye.

Makanelwa ma teka ndzhawu

- Swo ka mafundza hi loko va tisa na ku landza n'wana siku ni siku (ngopfungopfu hi rihanyu ni vuhalayiseki na ku tlengela leswi n'wana a swi fikeleleke siku rero), Loko munhu lonkulu kumbe vamakwavo a ri ni vutihlamuleri byo tisa ni ku

landza n'wana, vatswari va fanele va rhanga va n'wi nyika mpfumelelo ni ku burisana hi vuenti va fanele ku swi endla hi ku tsala leswi endlekaka.

- Swo ka mafundza va nga swiendla hi riqingho ni ku tsalela vatswari papila eka buku ya ntirhokaya wa n'wana
- swi nga endliwa ximfumo hi minhlangano leyi vaka kona exikarhi ka mutswari ni muleteri leyi kunguhateriweke emahlweni.

Tindlela ta makambelelo ti kumeka eka swiletelo swa nongonoko wa nhluvukiso lowu fambisanaka na NKT

Ku Kambisia Nongonoko wa NKT

Ku kambisia i yini?

Ku kambisia ku endleriwa n'wana un'wana ni un'wana.

Ku kambisia ku endliwa eka nongonoko hinkwavo ni hilaha wu enerisaka hakona swilaveko swa

- vana hinkwavo
- mindyangu leyi tirhisaka nongonoko
- minhlangano ni vanhu lava seketalaka nongonoko (Ndzawulo ya Nhluvuko wa Rixaka, tindzawulo tin'wana ta hulumende, minhlangano yin'wana leyi hoxaka xandla ni muganga, minhlangano leyi nga riki ya hulumende ni ya ripfumelo swin've ni vanhu lava katsekaka. tindzawulo tin'wana ta hulumende, minhlangano yin'wana leyi hoxaka xandla ni muganga, minhlangano leyi nga riki ya hulumende ni ya ripfumelo swin've ni vanhu lava katsekaka.

Ku kambisia ku endliwa nkarhi ni nkarhi naswona ku katsa

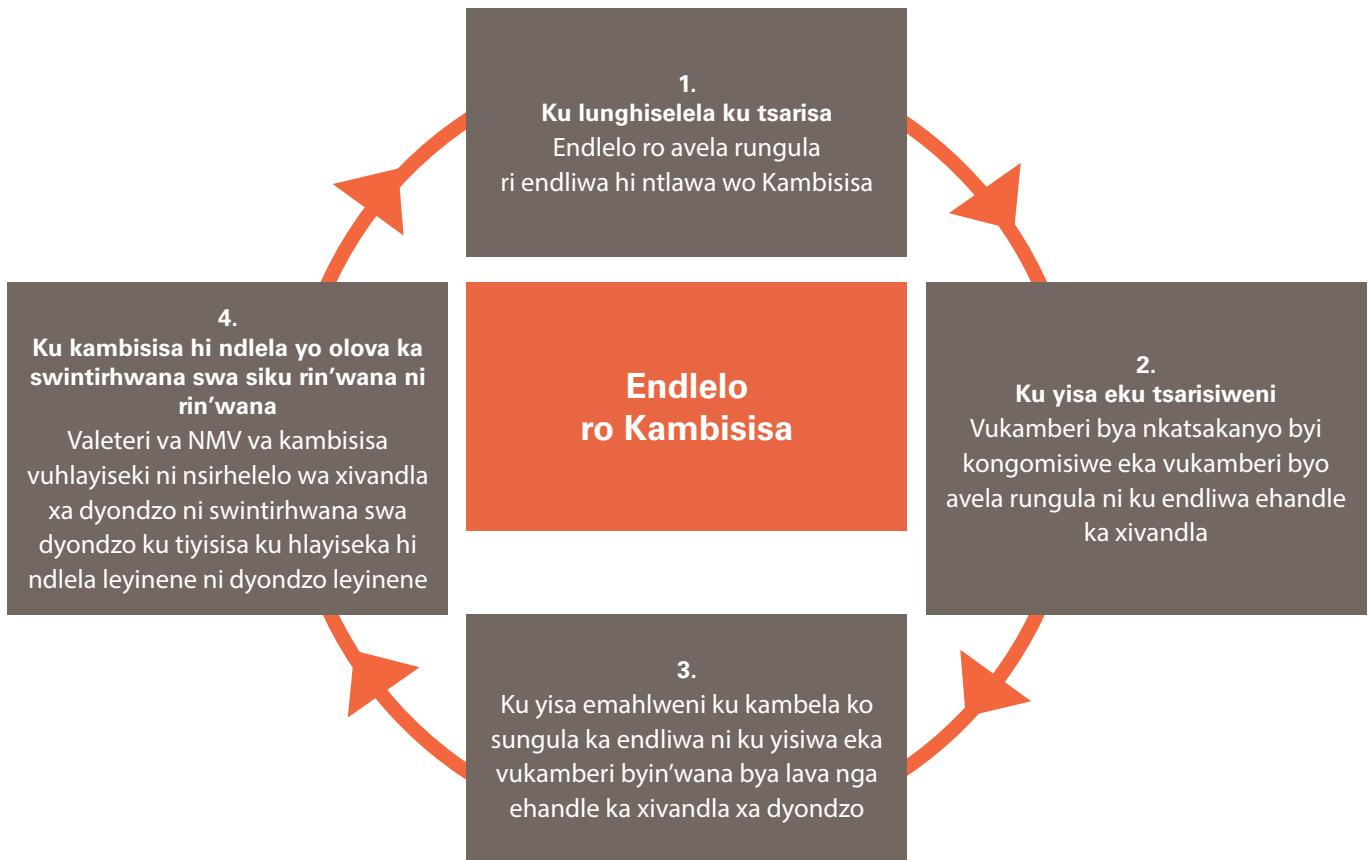
- ku kambisia ka siku rin'wana na rin'wana hi vuhlayiseki ni nsirhelelo siku rin'wana na rin'wana, rihanyu ni swakudya eka nongonoko wa NMV
- ku kambisia ka n'hweti ni n'hweti kumbe endzhaku ka tin'hweti ta mune ka nongonoko lowu landzeriwaka wa ti-MDNV

Lexi i xikombiso xa nkongomiso wa ku kambisia:

Masungulo ya Dyondzo na Nhluvukisa wa Vundhawu	Matimba ya Nongonoko	Ku Tsana ka Nongonoko	Goza leri nga ta tekiwa	Loyi a nga ta ri teka Nkarhi wa kona	Swi vikiwa eka... Hi... (siku)
Xikombiso MDNV 1: Rihanyu lerinene					(nsayino)
Swakudya					
Rihanyu ni nsivela mavabyi					
Vuhlayiseki ni nsirhelelo					
Nhluvuko wa miri					
Ku tiyimela ka vana					
MDNV 2:					

Swiviko swo kambisia swi endliwa ivi swi nyikiwa hinkwavo lava katsekaka, ku katsa

- a. Komiti ya Vufambisi eka nhlangano wun'wana ni wun'wana (tanihi hi xiphemu xa leswi ku buriwaka ha swona)
- b. Vatswari eka nhlangano wa vatswari hi kotara
- c. Lava seketalaka hi mali loko va lava swiviko.

Xivumbeko 14 Endlelo leri yaka emahlweni ro kambisia nonganoko wa NMV

Akhironimi

XIPHOKAMA	Xitatinende xa Pholisi ya Kharikhulamu na Makambelelo
MYM	Minhlangano Ya Miganga
NMV	Nhluvukiso wa Masungulo ya Vun'wana
MSR	Minhlangano ya Swa Ripfumelo
SNH	Swihlувukiso swa Nonganoko wa Nhluvukiso
XKR	Xitatinendhe xa Kharikhulamu ya Rixaka
NMSMT	Nhluvukiso wa Mpimanyeto wo Sungula wa Madyondziselo ya Tiko
NRH	Minhlangano leyi nga Riki ya Hulumendhe
NST	Nhlelo wa Swiringanyeto swa Tiko
VSAD	Vufambisi bya Swiringanyeto bya Afrika - Dzonga

Dlilosari

Rito	Nhlamuselo
Ticece, ndzumulo ni vanalavatsongo	<p>Hi ku ya hi NMSMT, ku hambana hi malembe hi loku landzelaka:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ticece: ku suka eku tswariweni ku ringanelia 18 wa tin'hweti • Tindzumulo: ku sukela kwalomu ka 18 wa tinhweti ku fika ka 36 wa tinhweti(malembe ya manharhu) • Vana Lavatsongo: ku sukela kwalomu ka malembe manharhu ku fika eka malembe ya mune • Ku ya eka Giredi V: ku suka kwalomu ka malembe ya mune ku fika eka nkarhi lowu vana va nghenaka eka Giredi V (eka lembe leri va khomaka ntlhanu wa malembe).
N'wana	Munhu loyi a nga ehansi ka malembe ya 18.
Muhlaysi wa n'wana/manana wa ninhlekani	<p>Munhu loyi a hakerisaka kumbe a nga hakerisi, a hlayisaka vana lava nga hundziki tsevu endhawini ley i nga kule ni makaya ya vona, ekaya ka yena, kumbe edhawini ley i endleleriweke ku hlayisa vana.</p> <p>Swilaveko swa ku tsarisa ni ku kambisia swi hlamuseriwa eka Nawu wa Vana wa 38 wa 2005. Timasipala tin'wana ti koxa vahlaysi va vana ku ti tsarisa eka tona.</p>
Vana lava nga ni vutsoniwa na swilaveko swo hlawuleka swa hluyukiso ni dyondzo	<p>Vana hinkwavo va tekiwa va ri vana. Va ni vuswikoti byo tala naswona va nga ha ni vutsoniwa. Vutsoniwa i xiphemu xa vutomi bya n'wana. Vanhu lavakulu va fanele ku xiysisa ni ku vulavula ni ku hlohotela leswi vana va swi endleka kahle na hi ndlela ley i va kulaka ni ku cinca ha yona. Ku vulavula hi swona na ku hlohotela leswi va endlaka kahle swi rumela marungula eka wunwana na unwana loyi anga ni swilaveko swo hlawuleke va na byona vuswikoti.</p> <p>Vutsoniwa byi nga ha va endzeni ni le ka nwana hi yexe, xikombiso vutsoniwa bya le handle (ku lahlekeriwa hi xiro kumbe ku oma rihlanguti kumbe xiymo xa vutsunguri); switwi (ku pfaleka tindleve kumbe ku pfaleka matihlo); vutlhari (xikombiso, ku nonohweriwa hi ku dyondza).</p> <p>Vutsoniwa byi nga vangiwa kumbe swi nyanyisiwa hi vusweti, madzolonga, vutomi bya ndyangu lebyi nga tshamisekangiki ni ku xanisiwa.</p> <p>N'wana i mutsoniwa loko vanhu lava nga eka mbangu wa yena va nga tekeli enhlokweni vutsoniwa bya yena emiri kumbe ku hambana emiehlekeweni naswona va nga nyiki ndzhawu ya ku swi amukela hi ndlela yo hlonipheka.</p>
Vuvabyi lebyi tluletaka	Vuvabyi lebyi nga tlulelaka van'wana, xikombiso, tipadi, ximungwamungwana, marhuda.
Vuswikoti	Vanhu lavanga ni vuswikoti na vaakatiko va ni vutivi lebyi nga tirhisiwaka vuswikoti leswi nga tirhisiwaka ni vonelo lerinee ra rihanyu lerinene ni vutomi lebyi vuyerisaka.
Kharikhulamu	Kharikhulamu ya vana lavatsongo yi hikokwalaho ka mintokoto ley i vana ku suka eku tswariweni ku fika eka malembe ya mune va nga ta va na yona ku ya hi ku hambana ka tindzhawu.
Ku hluyukisa loku faneleke	Rito leri ri tirhisiwa ku hlamusela migingiriko, switirhisiwa kumbe minonganoko. I ndlela yo tirhisana ni vana ley i tekelaka enhlokweni leswi tivekaka kumbe leswi dyondziweke hi nwana unwana na unwana ni nhluvukiso wa yena eka mbangu na leswi nga ku suhi na yena leswi a tswariweke ni ku kurisa xi swona.
Ku hlwela ku hluyuka ni ku tikeriwa	<p>Vana hakanyingi va va ni ku tikeriwa eka nhluvukiso eka tindzhawu to hambabana loko va komba ntsakelo lowukulu na vuswikoti xikombiso, n'wana a nga va ni kutsakela na ku va kahle eka ku dirowa na ku penda.</p> <p>Vana va nga tala ku tikeriwa hi ku tokota eka mahluvukiselo lama nga va ka eka karhi wo leha kumbe wo koma. Va nga tshuka va komba ku pfumala ku tsakela migingiriko kumbe mimbulavulo yin'wana.</p>
Ku kukumisia hi nkarhi na ku nghenelela eka swiralanganyi swo dyondza, nhluvukiso ni ku va ni xiave	<p>Xirhalanganyi i xinwananaxinwana lexi yimaka endleleni ya nwana ku sivela ku dyondza. Xirhalanganyi xo dyondza xi anamile ku tlula ku tsoniwa; a swi katsi swirhalanganyi leswi ta ku hi le handle leswi fanaka ni ndlala, ku xanisiwa, ku fana ni swirhalangayi leswi landzelelanaka ku fana na titilasi letikulu kumbe ku pfumaleka ka switirhisiwa na seketelo .</p> <p>Ku kukumisia swirhalanganyi swa ku dyonda ni hluyukiso swi vula ku kambisia hi vuenti ni ku kuma tindlela ta ku komba swikombiso swo sungula swa tlhontlho hi tindlela hinkwato to hluyukisa nwana.</p> <p>Ku nghenelela hi ku hatlisa i endlelo ro teka goza ro tisa xintshuxo ku komba swirhalanganyi swo dyondza na hluyukiso naswona swi katsa swiyenge hinkwaswo swa mihangano ley i nga kona yo seketela nwana na dyangu wa ka vona.</p>
NMV	Nhluvukiso wa masungulo ya vunwana i rito ro angarhela leswi swi vulaka ndlela ley i vana ku suka eku tswariweni ku ya kwalomu ka malembe ya kaye va kula ni ku lwa, hi xiymo, miehleketo, hi matitwelo, eximoyeni, eku tikhomeni ni ntirisano.

Rito	Nhlamuselo
Sentara ya NMV	<p>Muako wihi ni wihi kumbe ndzhawu leyi hlayisiwaka kumbe yi tirhisiweke ku nga va ku nga ri hi ku vuyeriwa, ka ku amukeriwa, ku sirheleriwa na swa xikarhana kumbe vuhalayiselo bya nkarhinya bya vana vo hundza tsevu laha ku nga kule ni vatsvari. Hi ku ya hi ku tsarisa, sentara ya NMV ku amukela ticece tindzumulo na vana lava yaka ekusunguleni ka xikolo ni vana va malembe ya ku ya eku sunguleni ka xikolo.</p> <p>Rito sentara ya NMV ri nga vula khirexe, ndzhawu ya ku hayisela vana ninhlekanhi, ntlawa wo tlanga, ku nga si yiwa exikolweni, ndzhawu yo hlayisiwa loko xikolo xi humile ni swin'wana. tisentara ta NMV nkarhi wun'wana ti nga vuriwa ti sayiti ta NMV</p>
Muleteri wa NMV	(Vona Muleteri)
Minonganoko ya NMV	Leyi i micingiriko leyi kunguhatiweke yo hloholotela hi xiyimo, miehleketo, hi matitwelo, eximoyeni, eku tikomeni ni ntirisano wa ku hluvukisana ku kula ka vana ku suka eku tswariweni ku ya fika eka malembe ya kaye.
Vukorokeri bya NMV	Vukorokeri byo hambarahambana (xikombiso dyondzo, rihanyu, mahanyelo ma ku tirhisana) byi nyika ku olovisa ka xiyimo, meebleketweni, hi matitwelo, emoyeni, emahanyelweni ni hi vumunhu, ka vana ku sukela eku tswariweni ku ya fika eka malembe ya kaye.
Endlelo leri tirhaka kahle	<p>Endlelo leri tirhaka kahle ri langutisa eka micingiriko ni tindlela leti pfumelelaka vana ku langutisia swilaveko swa vona, ku tsakela ni ku nyika nseketelo wo hambarahambana ku yelana ni dyondzelo ni hluvukiso wa vona</p> <p>Tirhelo leri tirhekaka ri kumeka eka tipolisi leti fikelelaka swilaveko swa vana ku fana na Papila Ro Basa ra 5 na Nawu wa Ku Hlayisa Vana.</p>
Mbango	Mbango lowu nonganoko wa NMV wu andlariweke ha wona wu endliwa hi le ndzeni, ehandle na matitwelo ya mbango lowu vana va hluvukaka ni ku dyodza.
Mufambisi	Valeteri va NMV va fambisa dyondzo. Va langutisia nhluvukiso ni swilaveko swa dyondzo na ku tsakela, kunguhato wa micingiriko ku fikelela leswi, ku yisa emahlweni micingiriko ni vana na mufambisi wa ku tsakela ka nwana unwana na unwana ni ku teka xiave. ku fambisa swi vula ku oloviselwa nwana ku teka xiave na ku dyondza
Ndyangu	Vanhu hi ku hambarahambana lava hlanganeke hi kontraka kumbe hi ntwanano kumbe mpfumelelano, va hlawula ku tshama swin'we ni ku nyika hlayiso, ku vumba ni ku tirhisana ka wun'wana na wun'wana.
Giredi V	Giredi V i lembe leri rhangelaka Giredi ya 1. Ndzwulo ya Dyondzo ya Tiko yi simeke tindlela tinarhu ta ku nyiketa lembe ra vuamukelo (Giredi V): lava nga endzeni ka swikolo swa le hansi swa fumu, leswi nga le ndzeni ka tindzhawu leti tirhelaka muganga a leti ti ti yimelaka hi toxo eka minonganoko ya lembe ra vuamukelo.
Ndzavuko ni Vutivi bya muganga ni mitoloveloo	<p>Ndzavuko ni vutivi i vutivi lebyi komiweke hi mindyangu, mindyangu ni mitlawa swi byi hundziseriwa eka rixaka ku ya hi laha ku nga heriki</p> <p>Vutivi bya muganga ni toloveloo hi leswi tirhisiwakadhawu ku ya hi ntivo misava wa ndzhawu yo karhi, xikombiso, Xifundzha xa Limpopo xi nga tirhisa vutivi bya muganga ni mitoloveloo leyi pfambelelanka ni ndzhawu ya leyo leswi nga hambaraka ni swa ndzhawu ya Karoo eEastern Cape.</p> <p>Nhlelo lowu wa kharikhulamu wu hloholotela ku tirhisa swa dzhavuko ni vutivi bya muganga na mitoloveloo hi ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo leswi fuwisaka makulelo ni madyondzelo ya vona.</p>

Rito	Nhlamuselo
Mitoloveloyo endla hi vomu	<p>Loko u endla hi vomu hi va hiri karhi hi tiva leswi hi swiendlaka hikokwalaho ka yini naswona njhani?.</p> <p>Hi kunguhata hi vomu maendlelo na mahanyelo ya hina leswaku vana va langutisia leswi hi endlisaka swona tani hi vana, swi nga vumba ku yingisela ka vona na mahanyelo ku ya hi ku tsakisiwa hi maendlelo ya hina lama kunguhatiweke ku endlela ku navela ni ku tsakela ku dyondza ko hlawuleka ka vona.</p>
Fumo wa muganga	Masipala wa muganga luwu nga eka mindzilakanu leyi vukorokeri bya NMV byi nyikiwaka eka wona.
Levhele ya 4	Swiringinyeto swa Levhele 04 swa NMV na dyondzo ya ntivo-vundlo ya NST hi VSAD (languta ehansi)
Ndzhawuya vuhalayiselo	Muako wihi ni wihi kumbe ndzhawu leyihayiswaka kumbe yi tirhisiweke ku nga va ku nga ri hi ku vuyeriwa, ka ku amukeriwa, ku sirkeleriwa na swa xikarhana kumbe vuhalayiselo bya nkarchinyana bya vana vo hundza tsevu lahu ku nga kule ni vatsvari. Leswi a swi xi katsi xikolo lexi nga na hositele kumbe ndzhawu leyihayiswaka kumbe ku letela vana naswona yitsarisibile ni ku fambisiwa kumbe ku pfumeleriwa hi Mfumo, ku katsa ni vufambisi bya xifundzhakulu. Swi ya hi ku tsarisiwa ka xona, ndzhawu ya vuhalayiselo leyihayiswaka kumbe yi tirhisiweke ku nga amukelaka ticece, tindzumulo, vana lava nga ringanaliki ku ya xikolweni na lava va ya ka exikolweni siku hinkwaro. Etindhawini leti vatsvari va tirhaka nivusiku, vana va nga hlayiswaka kona nivusiku
Muleteri	Rito leri ri vula tidyondzo hinkwato ta NMV ni ndzetelo wa hluvukiso wa valeteri, hi leswaku vadyondzisi, valeteri, vafambisi, muleteri wa univhesiti, vahlayisi va vana ni vatirhelamfumo va nhluvukiso, ku katsa ni lava fanelekaka hi ku ya hi ntokoto wa vona, lava nyikaka vukorhokeri emakaya, etisentarini ni le swikolweni. Hi ku xixima vadyondzisi ni valeteri rito leri ri katsa vuleteri byo ka mafundza na mafundza bya wunwana na wunwana loyi a nyikakaka vukorhokeri bya leka NMV
N'wana wa xikolo xa tindzumulo	I n'wana wa malembe ya le hansi ka tsevu loyi a nga si sungulaka xikolo xa mafundza.
Swiletelo	<p>Swiletelo swa hina swi simekiwile aka ku pfumela ka hina na ku yingisa mahanyelo. Swi endla milawu ya leswi hi faneleke hi hanyisa swona vutomi bya hina.</p> <p>Xikombiso swiletelo eka Nhlelo wa kharikhulamu i ku va vana va va vanhu lava humelelaka naswona va dyondzo ku sukela loko va tswariwa.</p>
Mukhuva wa ku tianakanyisisa	Muleteri wa NMV loyi a annyisisaka vuleteri u ta lavisia nhluvuko ni swilaveko ni ku tsakela, u ta kunguhata migingiriko ya swona a tlhela ayi landzelela (a fambisa nhluvukiso ni ku dyondza) naswona a anakanyisisa hi matirhelo ya migingiriko leswaku a kota ku kunguhata ku ya emahlweni. Ku anakanyisisa swi katsa "ku vangamisa rivoni" eka tolvelo.
Nkarhi wo dyondza	Lowu i nkarhi lowu nwana a oloveriwaka ku dyondza swo karhi swintshwa. Nkarhi lowu inkarhi lowu nga kunguhatiwi naswona muleteri wa NMV u faneleku lemuka swilaveko sweswo loko swi humelelaka naswona a swi tirhisa ku pfuna vana ku dyondza swin'wana swintshwa.
Mitwaso /Swiringanyeto	Ku lemuka mafundza ya mbuyelo lowu lavekaka ni kutlunyo lowu laveka na swilaveko swin'wana swi hlawuleka swa tilevhele ta NST hi ya hi leswi tiandlarisiweke xi swona hi mihiangano ya ntsariso wa xikongomelo xa Vufambisi bya Swiringanyeto swa Afrika-Dzonga.
Koka wa Xitsembiso	Maendlelo ya xitsembiso ya pima matirhelo lama faneleke lama kumiweke.
Micingiriko ya siku na siku	Mintirho ya siku rin'wana na rin'wana swi vula ku fika, ku famba, ku dya, ku ya exihambukelweni, ku wisa, ku basisa (ku hlantswa, ku basisa), ku etlela, ni vuswikoti swa ku ti pfuna hi voxe leswi faneleke ka xiyenge xa nhluvukiso wa n'wana. Mintirho ya siku rin'wana na rin'wana yi hlanganisiwa hi tindlela hinkwato na micingiriko, ku ri karhi ku nyikiwa vana nkarhi lowu ringaneke wa kuma vutitwi bya ku humelelaka.

Rito	Nhlamuselo
Ku hundzela emahlweni loku nga riki na nkomo	Ku hundzela emahlweni swi vula ku cinca ku suka eka gingiriko wun'wana ku ya eka wun'wana ku suka eka xivandla xin'wana ku ya eka xin'wana ku suka eka munhu un'wana ku ya eka wun'wana. Ku hundzela emahlweni loku nga riki na nkomo ku humelerisiwa hi munhu lokulu hi ku lulamisa n'wana ku ya eka ku cinca, ku vulavurisiwa swi ri karhi swi humelela na ku pfuna n'wana ku anakanya ntokoto wa ku cinca.
Mpfuno wa timali	Mpfuno wa timali wu nyikiwa eka vana lava fikelelaka swilaveko (girati ya N'wana) na le ka minonganoko ya ti NMV leti fikelelaka swilaveko (Tigiranti ta mfumo, sweswo ku buriwa ha swona eka Mpfxeto wa Swiletelo swa Vana (Nawu wa 41 wa 2007) lowu sunguleke ku tirha hi ti1 ta Dzivamisoko 2010
Nawu	Mpfuxeto wa Nawu wa Vana (Nawu wa 41 wa 2007) lowu sunguleke ku tirha hi ti1 ta Dzivamisoko 2010
Xivono xa xitatemende	Xitatemende xa xivono xi hloholteriwa hi leswi hi swi endlaka, ni lava hi swi endlaka na vona ni leswi hi yisisaka swona emahlweni vutihlamuleri bya hina. Xitatemende xa xivono xa Afrika –Dzonga xa vana lavatsongo xi hlamusela leswi hi lavaka ku seketerisa xi swona hluvuko wa ticece, tindzumulo ni vana lavatsongo. Xitatemende xa xivono i xa nkarhi wo leha naswona xi kongomisa eka vumundzuku.
Vana lava nga eka nxungeto wa le henhla.	Lava nga eka nxungeto wa le henhla wa ku va ekhombyeni hikokwalaho ka mbuyelo wa swiyimo leswi va hlanganaka na swona va ha ri vana.

SWIHLOVO

Canada. Ontario. Ministry of Children and Youth Services. (no date). Preschool Speech and Language. Retrieved on 26 May 2012 from <http://www.children.gov.on.ca/htdocs/English/topics/earlychildhood/speechlanguage/index.aspx>

Colker, L.J. (2008). Twelve Characteristics of Effective Early Childhood Teachers. *Beyond the Journal. Young Children*. March 2008. Retrieved on 28 May 2012 from www.naeyc.org/files/yc/file/200803/BTJ_Colker.pdf

Department for Education and Skills. (2007). Practice Guidance for the Early Years Foundation Stage. Nottingham: DfES publications.

Disabled People South Africa. (no date). Policies. Retrieved on 12 June 2012 from <http://www.dpsa.org.za/policies.php>

Epstein, AS. (2007). *The Intentional Teacher: Choosing the Best Strategies for Young Children's Learning*. Washington. National Association for the Education of Young Children

Grotberg, E.H. (no date) A Guide to Promoting Resilience in Children: Strengthening the Human Spirit. From The International Resilience Project in Early Childhood Development: Practice and Reflections series. Bernard Van Leer Foundation. Retrieved on 22 March 2012 from <http://resilnet.uiuc.edu/library/grotb95b.html#chapter1>

KFL&A Public Health, Ontario, Canada. (no date). Blind – Low Vision Early Intervention Programs. Retrieved on 23 May 2012 from http://www.children.gov.on.ca/htdocs/English/documents/topics/earlychildhood/vision_services.pdf

KFL&A Public Health, Ontario, Canada. (no date). Indicators of Hearing Loss in Preschool and School-Age Children. Retrieved on 23 May 2012 from http://www.kflapublichealth.ca/Files/Resources/Indicators_for_Hearing_loss_in_preschoolers.pdf

New Zealand. Ministry of Education. (1996). *Te Whariki. Early Childhood Curriculum*. Wellington: Learning Media.

Republic of Ireland. National Council for Curriculum. (2009). *Aistear. Principles and Themes*. Dublin: National Council for Curriculum.

Scotland. Ministry for Education and Young People. (2005). *Birth to Three: supporting our youngest children*. Retrieved on 22 March 2012 from Learning and Teaching Scotland on http://www.ltscotland.org.uk/Images/birth2three_tcm4-161671.pdf

South Africa. (April 1 2010). Children's Amendment (Act 41 of 2007). Pretoria. Government Gazette No. 33076. Retrieved on 22 June from http://www.dsd.gov.za/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=102&Itemid=3

South Africa. Department of Social Development. (2006). *Guidelines for Early Childhood Development Services*. Pretoria. Government Printer.

UNICEF. (2002). (3rd Ed.) *Facts for Life*. Retrieved on May 12 2012 from http://www.unicef.org/publications/files/pub_ffl_en.pdf

United Kingdom. Department of Children, Schools and Families. (May 2008). Practice Guidance for the Early Years Foundation Stage. Setting the Standards for Learning, Development and Care for children from birth to five. Retrieved on 21 May 2012 from https://www.education.gov.uk/publications/eOrderingDownload/eyfs_practiceguid_0026608.pdf

United States. Office of Head Start. (2010). *The Head Start Child Development and Early Learning Framework. Promoting Positive Outcomes in Early Childhood Programs Serving Children 3–5 Years Old*. Retrieved on 12 May 2012 from the U.S. Department of Health and Human Services. Administration for Children and Families on [http://eclkc.ohs.acf.hhs.gov/hslc/tta-system/teaching/eecd/Assessment/Child%20Outcomes/HS_Revised_Child_Outcomes_Framework\(rev-Sept2011\).pdf](http://eclkc.ohs.acf.hhs.gov/hslc/tta-system/teaching/eecd/Assessment/Child%20Outcomes/HS_Revised_Child_Outcomes_Framework(rev-Sept2011).pdf).

Ideas for practice have also been developed from internationally based programmes such as High/Scope, Montessori, Reggio Emilia, Head Start and Sure Start as well as from ECD programmes in New Zealand, Australia and Scotland. Best practice in South African ECD programmes has been incorporated.

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street
Private Bag X895, Pretoria, 0001
Telephone: 012 357 3000 Fax: 012 323 0601
Website: <http://www.education.gov.za>
© Department of Basic Education